

NÕUKOGUDE KOOL

Nr. 11

1945

BK PEDAGOOGILINE KIRJANDUS
TALLINN

SISUKORD:

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäev. — V. M. MOLOTOVI kõne Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. nov. 1945. a.	497
Rägastik, R. Õpetaja osa valimiskampanias	510
Mitin, M. Engels kui filosoof	514
Nõukogude pedagoogikast ja koolist.	
Pint, A. prof., Kasvatuse ja õpetuse põhiprintsiipe nõukogude koolis	521
Arst, A. 28 aastat nõukogude kooli	538
Metoodikast.	
Altoa, V. Kirjandusteooria käsitlemisest	556

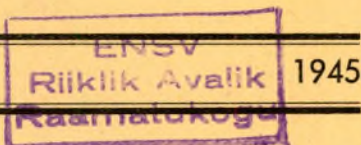
NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

III AASTAKAIK

Nr. 11

November

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäev.

V. M. MOLOTOVI kõne Moskva Nõukogu pidulikul istungil
6. novembril 1945. a.

Seltsimehed, pärast mitut rasket sõjaaastat pühitseme täna Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäeva rahu ja fašismi üle saavutatud kuulsusriikka võidu tingimustes. (Kiiduavaldused.)

Seljataha on jäänud neli aastat sõda hitlerliku Saksamaaga, kes piinas meie maad ja kogu Euroopat, ning sõda idas agressiivse Japaniga, millesse me pidime astuma selle aasta sügisel. Kangelaslikus võitluses, kus nõukogude rahvale kuulub otsustav koht, on kätte võideldud rahu kogu maailma rahvastele, likvideeritud ülemaailmse fašismi ja ülemaailmse agressiooni peakolded läänes ja idas. Nüüd me oleme saanud võimaluse pöörduda tagasi rahuliku töö juurde, et kindlustada oma võitu.

Seltsimees Stalin ütles:

„Meie nõukogude rahvas ei säästnud jõudu ega vaeva võidu nimel. Me elasime läbi raskeid aastaid. Kuid nüüd võib igaüks meist öelda: meie võitsime. Nüüdsest peale võime pidada oma isamaad vabastatuks Saksa kallaletungi ohust läänes ja Jaapani kallaletungi ohust idas. Kogu maailma rahvale on saabunud kauaoodatud rahu.“

I

TEINE MAAILMASÕDA JA NÕUKOGUDE LIIT.

Sakslased tungisid meie maale, arvestades, et nende röövliku kallaletungi ootamatus kindlustab neile edu. Mitte üksi Saksamaal, vaid ka teistes maades arvasid paljud, et Nõukogude Liit ei pea kaua vastu, et juba mõne nädala pärast — ja juba igatahes mõne kuu pärast — purustab Saksamaa NSV Liidu ja Hitler pühitseb võitu. Pärast

hitlerlaste võrdlemisi kergesti saavutatud edu Lääne-Euroopas näis see paljudele paratamatuna. Sellistele järeldustele tulid ennekõike need, kes üldse ei tunnustanud Oktoobrirevolutsiooni „seaduslikkust“ Venemaal, ning ka need, kes ei olnud suutelised aru saama meie revolutsiooni poolt loodud Nõukogude riigi tõeliselt rahvalikust iseloomust. Saksa kallaletung Nõukogude Liidule oli suureks katsumuseks ka meie välismaistele sõpradele, kes jälgisid hinge kinni pidades neid erakordseid raskusi, mida elas üle meie maa sõja esimesel perioodil.

Nõukogude Liit püsis jalul, vaatamata kallaletungi ootamatusele. Materiaalne kahju ja sügavad haavad, mis löödi talle esimesil sõja-aastail, ei murdnud tema füüsilist ja vaimset jõudu. Punaarmee suutis ümber korraldada ja esimestest löökidest toibuda. Nõukogude Liit pingutas oma jõude ja kindlustas purustava vastulöögi andmise vaenlasele. Kõik mäletavad seda aega, kui meie armee läks kaitselt üle pealetungile, esiteks rinde üksikutes lõikudes ja siis kogu rindel.

Enesekaitse huvid dikteerisid suurte ja väikeste demokraatlike riikide ühtse Hitleri-vastase rinde moodustamise vajaduse. Kõikidele oli teada, et Inglise—Nõukogude—Ameerika koalitsioon täitis edukalt oma ajaloolise ülesande demokraatlike maade ühise võitluse organiseerimises hitlerismi vastu. On samuti teada, et teise rinde loomine Lääne-Euroopas, kui Saksamaa osutus pihtide vahele surutuks kahe rinde vahel, tegi saksa fašismi olukorra lootusetuks. Uhes sellega ei tohi unustada, et põhjalik murrang olukorras Nõukogude—Saksa rindel algas juba aasta enne teise rinde loomist, kui hitlerlikud väed veeresid häbiga tagasi Punaarmee võimsa ja järjest kasvava surve all. (Kestvad kiiduavaldused.)

Nii suutis Oktoobrirevolutsiooni poolt loodud riik mitte ainult kaitsta end fašistliku kallaletungi vastu, vaid minna ka üle pealetungile, et teha lõpp fašismi ja agressiooni peakoldele. Siis sai kõikidele selgeks, et nõukogude võim ei sarnane eelmise maailmasõja aegse iganenud tsaarivõimuga.

Nõnda sai ilmseks, et Nõukogude riik võib auga enda eest seista ja et ta on võimeline vastu panema kõige raskematele katsumustele, mis kunagi on olnud meie maa ajaloos. (Kiiduavaldused.)

Hitlerlik Saksamaa ei ähvardanud mitte ainult Nõukogude riiki. Juba enne NSV Liidule kallaletungimist vallutasid saksa fašistid Norra, Belgia, Hollandi, Prantsusmaa, Kreeka, Jugoslaavia. Sakslaste liitlaste hulgas oli mitte ainult fašistlik Itaalia, vaid ka rida teisi Euroopa maid, kes olid sõlminud Saksamaaga sõjalise liidu. Hispaania ja mõned teised maad osutasid Hitlerile poolavalikku toetust. Hitlerliku kallaletungi oht ähvardas Inglismaad. Kui sõjakäik Nõukogude Liitu oleks lõppenud eduga, oleks kogu Euroopa osutunud Hitleri saapa all olevaks.

Hitlerlased kirjeldasid juba igaviisi „ uut korda“, mille nad seavad sisse Euroopas. Fašistlikud sabarakud, nagu igasugused quisingid ja lavalid, rakendusid juba töösse oma saksa peremehe heaks. Hitlerismi ülevõim seati kõikjal sisse igasuguste demokraatlike asutuste hävitamise ja töötavate rahvaklasside igasuguste poliitiliste õiguste likvideerimise teel, ja ühes sellega vedasid hitlerlased ära ja imesid orjastatud maa-dest välja kõik materiaalsed ressursid selleks, et varustada ja veel rohkem relvastada oma röövlikke fašistlikke horde. Nõukogude Liidule kallaletungi esimesed edusammud panid hitlerlaste pea veel rohkem pööritama. Nad hakkasid veel avalikumalt rääkima mitte ainult oma väitsemisest Euroopa üle, vaid ka oma pretensioonidest

maailma valitsemisele. Kogu maailmale avanesid nende ohtlikud plaanid, saksa rassi avantüristlikud plaanid Euroopa rahvaste üle. Saksa fašistlik „kõrgema rassi“ valitsemise teooria teiste rahvaste üle, kes olid viidud „madalama rassi“ kategooriasse, sai Euroopa tsivilisatsiooni olemasolule otseseks ohuks.

Neis maades, kuhu tungisid hitlerlikud jõugud, osutus rahvas halvasti ettevalmistatuks vastulöögi andmiseks fašistlikele röövvalutajatele. Ainult järk-järgult, tänu parimate patriootide-demokraatide jõupingutustele, hakkasid koonduma ja kasvama demokraatlikud jõud vastupanuks röövvalutajatele. Kuid isegi neis maades, nagu Jugoslaavias, kus kogu rahvas toetas ülestõusu röövvalutajate vastu, ei jätkunud jõudu selleks, et murda hitlerismi sõjalist võimsust. Alles siis, kui meie armee läks üle pealetungile ja hakkas purustama Saksa vägesid, kiskudes neilt võitmatuse oreooli, avanesid laialdased võimalused saksa imperialismi poolt orjastatud rahvaste vabastamiseks. Liikudes läände tõi Punaarmee vabastuse naabermaadele ja teistele Euroopa rahvastele. Nõukogude armeed esinesid nüüd koos liitlaste armeedega Euroopa maade vabastajate osas, kaasa arvatud ka need maad, kes katkestasid liidu Saksamaaga ja astusid hitlerismi likvideerimise eest võitlevate rahvaste ridadesse.

Niisiis läks Euroopa maade hitlerismi ikkest vabastamine kuulsusriikka leheküljena meie võiduka Punaarmee ajalukku. (Tormilised kiiduavaldused.)

Fašistlik Itaalia astus esimesena välja Saksamaa poolel, kes alustas sõda Euroopas. NSV Liidule kallaletungimise momendil tõukasid Rumeenia, Ungari ja Soome valitsus, kes oli sõlminud sõjalise liidu hitlerliku Saksamaaga, oma maad sõtta Nõukogude Liidu vastu. Saksamaaga liidus olevaks osutus ka Bulgaaria oma tolleaegse hitlerlikest agentidest koosneva valitsusega. Seega, kui mitte rääkida erandeist, sidusid fašistliku režiimiga Euroopa maad oma saatuse hitlerliku Saksamaa saatusega Teises Maailmasõjas. Saksamaa lüüasaamine ei tähendanud seepärast mitte ainult saksa fašismi lüüasaamist. Ta tõi kaasa fašismi lüüasaamise ka teistes Euroopa maades.

Järelikult ei tule meie võidu tähtsust vaadelda mitte ainult saksa fašismi purustamise seisukohast, vaid ka kogu Euroopa fašismi sõjalise ja poliitilis-moraalse purustamise seisukohast. (Kiiduavaldused.)

Pärast sõja lõppemist Euroopas kerkis liitlasriikide ette ülesanne likvideerida Jaapani agressioon idas, et kiirendada rahu jaluleseadmist kogu maailmas. Nõukogude Liit ei võinud jääda kõrvale selle ülesande lahendamisest nii vastastikuste kohustuste tõttu, mis olid olemas NSV Liidu ja tema liitlaste vahel, kui ka sellepärast, et seda nõudsid tungivalt meie julgeoleku huvid idas. Me kõik mäletame, et Jaapan on minevikus tunginud korduvalt meie maale kallale, ja idas oli meie riigil olemas alatine Jaapani kallaletungi oht. Kõik see tegi vältimatuks Nõukogude Liidu sõttaastumise Jaapani vastu. Pole raske veenduda, et sellet ajast peale, kui saksa fašism hakkas saama ühe kaotuse teise järel Nõukogude—Saksa rindel, — sellest ajast oli ka ette otsustatud Jaapani agressiooni lõpptulemus idas. Astudes lõpuks välja Jaapani vastu kiirendas Nõukogude Liit tema lüüasaamist ja kiirendas sellega ühtlasi sõja lõppemist idas.

Jaapan kapituleerus liitlaste ees, minnes hitlerliku Saksamaa teed. Varisesid kokku mitte ainult saksa imperialismi Euroopa valitsemise plaanid, vaid ka Jaapani imperialismi pretensioonid valitsemisele Aasias. Ometi olid alles hiljuti nii lääne-

kui ka idafašistid vaadanud neile plaanidele kui ainult etapile maailma vallutamiseks, näidates oma talitusviisiga, kuivõrd lühinägelikud ja avantüristlikud on meie ajal sellised agressiivsed kavatsused. Jaapani imperialismi — fašismi ja agressiooni peakolde idas — lüüasaamise! ja Hiina vabastamisel jaapani rõõvvallutajaist on määratu suur positiivne tähtsus Aasia maade, ja mitte ainult Aasia maade, demokraatlikule arendamisele. Selle võidu kindlustamine on kõigi demokraatlike maade huvides. Seepärast on arusaadav, miks Nõukogude Liit omistab sellist suurt tähtsust läbirääkimistele liitlaste vahel tähtsamate liitlasriikide kontrolli sisseeadmise kohta Jaapani kapitulatsioonitingimuste üle. Selles küsimuses tekkinud raskused ei ole veel kõrvaldatud. Kuid Nõukogude Liit on veendunud, et kõik rahuarmastavad riigid on täiesti teadlikud vajadusest kindlustada võitu agressiivse Jaapani üle ja luua selleks vastavad koostöötingimused liitlasriikide vahel.

Nagu Saksamaa nii ka Jaapan pidid tingimusteta kapituleeruma liitlaste ees. Seega saavutas Inglise—Nõukogude—Ameerika koalitsioon endale seatud eesmärgi. Meie maa inimesed on nüüd rahuldustundega teadlikud selles, et Teise Maailmasõja võidukas lõpuleviimises demokraatlike maade huvides, ja eriti fašismi ja agressiooni ohtlikema kolde, hitlerliku Saksamaa likvideerimises kuulub otsustav koht Nõukogude Liidule. Nõukogude rahvas nimetas oma sõja hitlerliku Saksamaa vastu Suureks Isamaasõjaks. Võttes nõukogude rahvast eeskujuks õppisid teiste maade patrioodid, kuidas tuleb võidelda oma isamaa eest, tema vabaduse ja sõltumatuse eest. On samuti teada, et nõukogude rahvas mitte ainult vabastas oma maa, vaid pidas ka kangelaslikku võitlust rahu ja vabaduse jaluleeadmise eest kogu Euroopas.

Aasta tagasi rääkis seltsimees Stalin:

„Praegu tunnistavad kõik, et nõukogude rahvas oma ennastsalgava võitlusega on päästnud Euroopa tsivilisatsiooni fašistlike rüüstajate käest. Selles on nõukogude rahva määratu suur teene inimkonna ajaloos.“ (Kestvad kiiduavaldused.)

II.

RAHU JALULESEADMINE KOGU MAAILMAS JA RAHU- ARMASTAVATE RAHVASTE HUVID.

Teine Maailmasõda erines Esimesest Maailmasõjast mitmes suhtes, ennekõike sellest sõjast rahvaste osavõtu ulatuse ning sõja läbi põhjustatud inimohvrite hulga ja materiaalse kahju suuruse poolest. Neli viiendikku maakera elanikkonnast võttis ühel või teisel määral osa viimasest maailmasõjast. Mobiliseeritute arv mõlemas sõdivas leiris tõusis üle 110 000 000 inimese. On peaaegu võimatu nimetada maad, kes oleks olnud tõeliselt neutraalne neil aastail. Lastes puhkeda Teisel Maailmasõjal, see tähendab, jättes võtmata õigel ajal tarvitusele abinõusid fašismi agressiivsete jõudude vastu, kes alustasid seda oma ulatuselt ennenägematut sõda, maksis inimkond tohutut hinda inimelude ja paljude riikide laostumise näol.

Sõda oli peale sunnitud meie rahvale, kes kuulutas vastuseks kallaletungile välja Suure Isamaasõja. Hitlerlik Saksamaa ei tunginud Nõukogude Liidule kallale mitte ainult meie territooriumi vallutamise ja Nõukogude riigi hävitamise eesmärgil. Hitlerism kuulutas oma eesmärgiks vene inimeste ja üldse slaavlaste hävitamise. Kuni selle hetkeni, millal vene rahvas ja ka teised Nõukogude Liidu rahvad korraldusid

täielikult ümber stalinliku üleskutse järgi „kõik sõja heaks“ ja kui nad lõpuks murdsid Saksa armee selgroo, ei kohkunud metsistunud hitlerlased millegi eest tagasi nende poolt vallutatud territooriumidel oma inimvaenulike eesmärkide teostamisel. Seda unustada oleks kuritegu miljonite mitte milleski süüdi olevate hukkunud inimeste mälestuse ees, nende orbunud perekondade, kogu rahva ees. Ei tohi unustada ka seda, millist määratu suurt materiaalselt kahju tekitasid meile saksa röövvallutajad ja nende liitlased, kes riisusid ja röövisid Nõukogude territooriumil paljude kuude kestel. Kõige selle eest peavad ennekõike vastutama tähtsamad sõjaroimarid.

Saksa fašistlikud okupandid purustasid täielikult või osaliselt ja põletasid maha 1710 linna ning üle 70 000 küla, põletasid maha ja purustasid üle 6 000 000 hoone ning jätsid peavarjuta ligi 25 000 000 inimest. Purustatud ja kõige enam kannatada saanud linnade hulgas on meie maa suured tööstus- ja kultuurikeskused: Stalingrad, Sevastopol, Leningrad, Kiiev, Minsk, Odessa, Smolensk, Harkov, Voronež, Rostov Doni ääres ja paljud teised. Hitlerlased purustasid ja kahjustasid 31 850 tööstusteftevõtet, milles töötas ligi 4 000 000 töölist ja teenistujat. Hitlerlased laastasid ja riisusid paljaks 98 000 kolhoosi, sealhulgas suurema osa Ukraina ja Valge-Vene kolhoosidest. Nad tapsid, võtsid ära ja viisid Saksamaale 7 000 000 hobust, 17 000 000 veist, kümneid miljoneid sigu ja lambaid. Rahvamajandusele ja meie kodanikele tehtud otseselt kahju hindas Erakorraline Riiklik Komisjon 679 000 000 000 rubla suurusele summale (riiklikes hindades).

Me ei saa seda kõike unustada ja peame nõudma sõda alustanud maadelt tehtud kahju kas või osalistki tasumist. Ei saa vastu vaielda sellele, et see nõukogude rahva soov on õiglane. Ei või ka mõõda minna sellest, et kolme riigi Berliini konverentsi otsused reparatsioonide kohta Saksamaalt ei ole veel rahuldavalt edasi nihkunud.

Kuid meie seas ei ole võidetud rahvaste suhtes kättemaksupoliitika pooldajaid. Seltsimees Stalin on korduvalt ütelnud, et kättemaksutunne, nagu solvamise eest tasumise tunnegi, on halvad nõuandjad poliitikas ja rahvusvahelistes suhetes. Meie peame juhinduma võidetud rahvastesse suhtumises mitte kättemaksutunnetest, vaid sellest, et raskendada uue agressiooni tekkimist ja et võimalik uus agressor osutuks suurima isolatsiooni olukorras rahvaste vahel. Mitte minevikusolvangud ei pea meid juhtima, vaid rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamise huvid pärast sõjaaegsel perioodil.

Vaieldamatult nõuavad kindla rahu tagamise huvid, et rahuarmastavail rahvail oleksid vajalikud relvastatud jõud. See käib igal juhul nende maade kohta, kes kannavad peamist vastutust rahu tagamise eest. Kuid rahu säilitamise huvidel ei ole midagi ühist suurriikide võidujooksu-poliitikaga relvastumise alal, mida välismaal jutlustavad mõned imperialismipoliitika eriti innukad pooldajad. Sellega seoses on vaja kõnelda aatomienergia ja aatompommi leiutamisest, mille rakendamine sõjas Jaapaniga näitas tema määratu suurt purustavat jõudu. Aatomienergiat ei ole aga veel proovitud agressiooni ärahoidmise või rahu säilitamise abinõuna. Teisest küljest ei saa praegusel ajal olla selliseid suure maastaabiga tehnilisi saladusi, mis võiksid jääda mingisuguse maa või mingisuguse kitsa maadegrupi omanduseks. Sellepärast ei peaks aatomienergia leiutamine ergutama ettevõtlikkust selle leiutise kasutamiseks välispoliitilises jõudude mängus ega rahuarmastavate rahvaste muretust tuleviku suhtes.

Palju kära tehakse ka riikide blokkide ja grupeeringute kui välisuhvide teatava kaitsevahendi loomise ümber. Nõukogude Liit ei ole kunagi osa võtnud riikide gru-

peeringuist, mis on suunatud teiste rahuarmastavate riikide vastu. Läänes on siiski teatavasti korduvalt tehtud seda laadi katseid. Rea selliste grupeeringute nõukogudevastane iseloom minevikus on samuti hästi teada. Igal juhul annab lääneriikide blokkide ja grupeeringute ajalugu tunnistust sellest, et nad tegutsesid mitte niivõrd agressorite ohjeldajaina kui, vastupidi, agressiooni õhutajaina, ja seda ennekõike Saksa-maa poolt. Sellepärast ei tohigi Nõukogude Liidu ja teiste rahuarmastavate riikide valvsus selles suhtes nõrgeneda.

Rahu jaluleseadmine kogu maailmas ei ole hoopiski viinud ega ole võinudki viia ennesõjaaegse olukorra taastamisele riikidevahelistes suhetes. Mõningaks ajaks on Saksamaa, Itaalia ja Jaapan lahkunud nende suurriikide koosseisust, kes on tooninud rahvusvahelises elus tervikuna. Järelikult on see õige selleks perioodiks, kuni nende suhtes kehtib liitlaste ühine kontroll, mis on suunatud nende maade agressivsuse taassünni vastu, kuid mis ei takista samal ajal nende maade arengut ja tõusu demokraatlike rahuarmastavate riikidena. Suur tähtsus Euroopa tulevikule on ka sellel faktil, et rida fašistlikke ja poolfašistlikke riike pöördus demokraatlikule teele ja püüab nüüd jalule seada sõbralikke suhteid liitlasriikidega. On ilmselt selge, et ei tule mitte segada, vaid vastupidi — on vaja kaasa aidata demokraatlike aluste tugevdamisele neis riikides.

Ei saa märkimata jätta, et ka liitlasriikide leeris on sõda toonud küllaltki suuri muutusi. Tavaliselt on siin reaktsioonilised jõud suurel määral välja tõrjutud endiselt positsioonidelt, puhastades teed vanadele ja uutele demokraatlikele parteidele. Reas Euroopa riikides on läbi viidud sellised põhjalikud sotsiaalsed reformid, nagu oma aja ära elanud mõisnike maavalduse likvideerimine maa üleandmisega kehvadele talupoegadele, mis õhnestab reaktsiooniliste fašistlike jõudude kunagist tuge ja stimuleerib demokraatliku ja sotsialistliku liikumise tõusu neis maades. Mõnedes riikides on nüüd päevakorda võetud sellised tähtsad majanduslikud reformid, nagu suur-tööstuse natsionaliseerimine, 8-tunnine tööpäev jm., mis toob uut vaimu ja kindlust demokraatliku liikumise kasvavasse ridadesse Euroopas ja väljaspool Euroopat. Mõned reaktsioonilised ajalehed teevad katset omistada nende julgete demokraatlike reformide teostamist peaasjalikult Nõukogude Liidu kasvavale mõjule. On selge, et sellised argumendid ei pea paika, kuna kõigile on teada, et sedalaadi probleeme lahendati Euroopa eesrindlikes maades juba varemgi edukalt.

See ei tähenda, et fašismi jõud on lõplikult likvideeritud ja et neid ei tule enam arvestada. Te olete kõik lugenud kolme riigi Krimmi deklaratsiooni vabastatud Euroopa kohta, kus öeldakse: „Korra sisseseadmine Euroopas ja rahvuslik-majandusliku elu ümberkorraldus tuleb saavutada säärasel teel, mis võimaldab vabastatud rahvaid hävitada viimsed natsismi ja fašismi jäljed ja luua demokraatlikud asutused nende omal valikul.“ Tuleb veel küllalt palju teha selleks, et kindlustada Krimmi deklaratsiooni õiget täitmist. Kuid ei ole kahtlust, et kõigi negatiivsete tagajärgede juures aitas võiduga lõppened sõda fašismi vastu mitmes suhtes kaasa selleks, et puhastada poliitilist õhku Euroopas ja avada uusi teid antifašistlike jõudude taassünniks ja arenguks nii, nagu ei kunagi varem. Selline asjaolu vastab kahtlemata rahuarmastavate riikide huvidele, ja tuleb soovida, et Euroopa rahvaste seas tugevmeks veel enam teadmine vajalikkusest „hävitada natsismi ja fašismi viimsed jäljed“.

Nõukogude Liit on alati olnud ustav normaalsete suhete kindlustamise poliitikale kõigi rahuarmastavate riikide vahel. Sõja-aastate kestel seadis Nõukogude Liit jalule sõbralikud suhted Suur-Britanniaga ja Ühendriikidega, Prantsusmaaga ja Hiinaga, Poolaga ja Tšehhoslovakkia ja Jugoslaaviaga, — ja tal on nüüd peagu kõigi nende maadega pikaajalised liidu- ja vastastikuse abistamise lepingud võimaliku uue agressiooni vastu nende riikide poolt, kes olid peaagressoreiks viimases maailmasõjas. Meie poolt tehakse kõik selleks, et muuta normaalseks ja seada jalule head suhted ka teiste maadega, kes tegid lõpu vaenulikkuse ja usaldamatuse poliitikale Nõukogude Liidu suhtes. Selleks aitab kaasa ka meie maa kaubanduslike ja majanduslike suhete arenemine üha suurema välisriikide ringiga. Tugevneb ka kultuuriline side nendega.

Nüüd toimub sõja ajal kujunenud Inglise-Nõukogude-Ameerika hitlerivastase koalitsiooni vastupidavuse proovimine. Kas see koalitsioon osutub niisama tugevaks ja suutlikuks tegema ühiseid otsuseid uutes tingimustes, kui kerkivad üles järjest uued pärastisõjaaegse perioodi probleemid? Viie ministri Londoni nõupidamise nurjumine oli teatavaaks hoiatuseks selles suhtes. Kuid raskusi Inglise-Nõukogude-Ameerika koalitsioonis oli ka sõja ajal. Ometi, kuigi mitte alati kohe, oskas kolme riigi koalitsioon leida järjekordse ülesande õige lahenduse kogu suurte ja väikeste riikide hitlerivastase koalitsiooni huvides, arvestades ka demokraatlike suurriikide koostöö edasise tugevdamise vajadust.

Sel aastal loodi lõpuks uus rahvusvaheline organisatsioon „Ühinenud Rahvused“. Ta loodi Inglise-Nõukogude-Ameerika koalitsiooni algatusel, kes võttis seega endale peamise vastutuse tema tulevase töö tulemuste eest. Meile on selge, et organisatsioon „Ühinenud Rahvused“ ei tohi olla Rahvasteliidu sarnane, kes oli täiesti võimetu agressiooni vastu tegutsemise küsimustes ja jõudude organisatsioonil vastupanuks tekkinud agressioonile. Uus organisatsioon ei pea saama ka mingisuguse suurriigi tööriistaks, kuna mingisuguse ühe riigi pretensioonil juhtivale osale üldistes maailma asjades on niisama vähe alust kui pretensioonil maailma valitsemisele. Ainult nende riikide ühised jõupingutused, kes kandsid oma õlgadel sõjaraskust ja kindlustasid demokraatlike maade võidu fašismi üle, ainult selline koostöö võib kaasa aidata uue rahvusvahelise organisatsiooni töö edule püsiva rahu kasuks. Selleks ei piisa heade soovide väljendamisest. Tuleb ka tõendada võimet seda laadi koostööks kõigi rahuarmastavate riikide huvides. Nõukogude Liit on olnud ja saab olema rahu ja rahvaste julgeoleku ustavaks kantsiks ja on valmis seda tõendama mitte sõnade, vaid tegudega. (Kestvad kiiduavaldused.)

III.

NÕUKOGUDE RIIGI EDASINE TUGEVNEMINE JA NÕUKOGUDE DEMOKRAATIA ARENEMINE.

Neli aastat kestnud sõda Saksamaaga oli katsumiseks Nõukogude riigi kõigile jõududele. Nõukogude Liit pidas aaga vastu sellele katsumusele. Ikka ja jälle läksid täide suure, surematu Lenini sõnad:

„Iialgi ei võideta seda rahvast, kus töölised ja talupojad oma enamikus on teada saanud, ära tunnud ja näinud, et nad kaitsevad oma nõukogude võimu, et nad kaitsevad seda ettevõtet, mille võit neile ja nende lastele tagab võimaluse kasutada kõiki inimese töö tooteid.“ (Kiiduavaldused.)

Punaarmee tuli sõjast välja võitja kuulsusega. Ta tugevnes kui relvastatud jõud ja sai veel tugevamaks oma nõukogude võitlusvaimu poolest. Tema ridadest pöörduvad nüüd tagasi koju rahuliku töö juurde miljonid inimesed, keda nii väga vajavad kolhoosid, vabrikud, tehased ja kogu meie Kodumaa, kes on nüüd asunud uue sotsialistliku ülesehituse tõusu suurte ülesannete teostamisele. Nõukogude rahvas on nüüd koondunud oma partei ümber rohkem kui kunagi varem ja sammub Lenini-Stalini partei juhtimisel edasi organiseeritud ridades. See on meie õnn, et Punaarmee ja nõukogude rahvast juhtis raskeil sõja-aastail Nõukogude Liidu tark ja kogenud juht — suur Stalin. (Tormilised, kauakestvad kiiduavaldused. Kõik tõusevad püsti.) Generalissimus Stalini nimega lähevad meie maa ajalukku ja maailma ajalukku meie armee kuulsusrikkad võidud. (Tormilised, kestvad kiiduavaldused.) Stalini, suure juhi ja organisaatori juhtimisel oleme nüüd asunud rahulikule ülesehitustööle, et saavutada sotsialistliku ühiskonna jõudude tõelist õitsengut ja õigustada meie sõprade parimaid lootusi kogu maailmas. (Kestvad kiiduavaldused.)

Kõik teavad, kui suuresti on kasvanud NSVL rahvusvaheline autoriteet. See on võimalikuks saanud tänu meie maa sõjalistele, majanduslikele ja poliitilistele edusammudele. Aasta tagasi väljendas seltsimees Stalin seda sõnadega:

„Samuti nagu Punaarmee saavutas pikas ja raskest võitluses üks ühe vastu sõjalise võidu fašistlike vägede üle, nõnda on Nõukogude tagala töötajad saavutanud oma heitluses hitlerliku Saksamaa ja ta käsilastega majandusliku võidu vaenlase üle.“

Seltsimees Stalin ütles samuti: „Sõja kestel on hitlerlased lüüa saanud mitte ainult sõjaliselt, vaid ka moraalselt ja poliitiliselt.“ Sõda näitas kõigile, kuidas meie maa on kasvanud ja tugevnenud sõjalises ja majanduslikus suhtes. Mitte vähemal määral ei näidanud sõda ka seda, kui suuresti on kasvanud Nõukogude Liit teiste rahvaste silmis ja poliitilis-moraalses suhtes.

Me elasime läbi suuri majanduslikke raskusi esimestel sõja-aastatel, ja ometi osutus meie maa võimeliseks varustama meie kangelaslikku armeed kõige vajalikkuga, sealhulgas esmaklassilise relvastusega, mis ületas kvaliteedilt vaenlase relvad. Kannatades sõjaaja puudusi ja viletsusi töötasid nõukogude inimesed käsi rüppe panemata, ja me peame vääriliselt hindama meie töötajaid tagalas, eriti ennastsalgavat nõukogude naist ja Kodumaale piiritult ustavat nõukogude noorsugu. (Kestvad kiiduavaldused.) Tänu sellele läks meil korda hoida meie rahva elutaset raskeil sõjaajal.

Miljonid töölisklassi pojad mobiliseeriti ja nad võitlesid rindel. Kuid tehased ja vabrikud jätkasid tööd, täienes uute kaadritega, eriti naiste ja noorte arvel. Sõja-aastail on ehitatud palju uusi tehaseid, elektrijaamu, šahte, raudteid, mis toimus peaaesjalikult maa idarajoonides. Sotsialistlik võistlus ja tema uued tööjõudluse tõstmise vormid jäid muutumatult eesrindlike tööliste ja kogu töölisklassi hoolitsuse keskpunktiks. Ametiühingud ja teised tööliste organisatsioonid tegid pingelist organiseerivat ja kasvatuslikku tööd töölismassides. Mees- ja naistöölisel töötasid rohkem kui enne sõda. Selle tagajärjel ületati paljud raskused.

Kolhoositalurahvas näitas sõja-aastail oma poliitilist teadlikkust ja kolhooslikku organisatsioonikindlust põllumajanduses. Talumehed ja talunaised said nüüd hästi aru sotsialistliku võistluse tähtsusest kolhoosides ja tegid palju ära selleks, et teha tasa seda suurt kahju, mis tekkis põllumajandusele osa meie maa territooriumi ajutise vallutamise tõttu saksa okupantide poolt. See kõik on andnud meile võimaluse elada

sõja-aastad üle küllaldaste viljatagavaradega ja varustada vajalikke tööstusettevõt-
teid põllumajanduslike toorainetega. Selle ülesandega toime tulla ei olnud kerge,
eriti kui meenutada, et meie Punaarmee read koosnevad suuremas osas kolhoosnikest.

Me tulime rinde ja tagala ülesannetega sõja ajal toime samuti sellepärast, et ka
nõukogude intelligents täitis oma kohust Kodumaa ees. Sõda näitas selgesti, milleks
on saanud intelligents nõukogude võimu aastail. Enam ei ole kuulda jutte vanast
ja uuest intelligentsist. Selle probleemi on kustutatund elu ise. Rõhuvas enamikus
täidab intelligents ausalt ja edukalt oma kõrgeid kohuseid majandusliku töö organi-
seerimise, uute eriteadlaste kaadrite kasvatamise, elanikkonna tervise kaitsmise ja
kultuurilise taseme tõstmise asjas. Suure rahuldusega võime nüüd ütelda, et nõu-
kogude intelligents on oma rahva vääriiline ja teenib ustavalt oma Kodumaad. (Kiidu-
avaldused.)

Nõukogude Liidu rahvaste sõprus on sõja-aastail tugevnenud. Meie paljurahvuse-
line riik oma erinevustega keele, elu-olu, kultuuri ja ajaloo poolest on saanud veel
monoliitsemaks, ja veel rohkem on üksteisele lähenenud nõukogude rahvad. Ükski
teine paljurahvuseline riik ei oleks vastu pidanud neile katsumustele, mida meie
oleme läbi teinud möödunud sõja-aastail. Ainult meie riik, kus ei ole kohta inimese
ekspluateerimisele inimese poolt, kus ei ole üksteisele vastandlikke klasse, kus töö-
lised, talupojad ja intelligents valitsevad üheõiguslike kodanikena nii kohalike
asju kui ka riiki, — ainult selline riik, mitte aga vana aadlike ja kaupmeeste Vene-
maa, võis vastu panna sakslaste pealetungile raskeil 1941.—1942. aastail, purustada
oma jõududega jultunud vaenlase, kihutada ta välja oma territooriumi piiridest ja
pealeselle osutada võimsat abi teistele rahvastele nende vabastamises võõramaistest
orjastajaist. Meie maal ei ole nüüd rõhutud või mitteüheõiguslikke rahvaid, kes alles
hiljuti, tsarismi režiimi ajal olid asumaade ja poolasumaade seisundis. Nõukogude
riigis tunnustatakse kõigi rahvaste õigust sõltumatusele ja vabale rahvuslikule are-
nemisele, kõiki rahvaid kasvatatakse sõpruse ja üksteise austamise vaimus ning iga
rahva teenete tunnustamise vaimus vastavalt tema jõupingutustele oma rahvusliku
kultuuri arendamisel ja nõukogude riigi edasise tõusu asjas tervikuna.

Meie arvutute ametiühingute, tootmis-, kultuuri-, spordi ja teiste töölisorganisat-
sioonide aktiivsuses, kolhooside loomises, mis ühendavad paljumiljonilist talurahvast
kogu Nõukogude Liidu määratul territooriumil, sotsialistliku võistluse kõrvalekaldu-
matus tõusus vabrikuis ja tehastes, kolhoosides ja sovhoosides, šahtides ja raudtee-
del, — kõiges selles nähtub tõeliselt rahvaliku demokratiismi õitsengut, mida me ei
tundnud vanal ajal ja mida ei või olla üheski teises riigis, mis jaguneb rõhujate ja
rõhutute klassidesse, millele on juba ammu teinud lõpu nõukogude võim meie maal.
Meie maa kultuurielu kiires kasvus ja selles faktis, et nüüd on intelligents kui ees-
rindlik ja kõige kultuursem osa sulanud ühte oma rahvaga, tõstes seega nõukogude
ühiskonna poliitilis-moraalse ühtsuse veel kõrgemale astmele, — kõiges selles ei saa
nägemata jätta nõukogude demokratiismi uut tõusu, mis tiivustab meid uute lootus-
tega ja veendumusega meie maa tuleviku suhtes. Selles, et Nõukogud kindlustasid
kõigile rahvastele rahvusliku kultuuri vääramatu tõusu, aktiivse hoolduse rahvuslike
talentide kasvatamise eest ja kasvava sõpruse ning vennaliku vastastikuse abista-
mise üheõiguslike nõukogude rahvaste vahel, mida ei olnud vanal Venemaal ja

mida veel ei ole teistes maades ei monarhistliku režiimi ega vabariikliku režiimi juures, — selles me näeme nõukogude demokraatia kõikevõitvat jõudu, ta suurt tähtsust rahvaste tõeliselt progressiivsele arengule. Nõukogude demokraatismi mobiliseeriv jõud ja kangelastegudele innustav nõukogude patriotism ilmned eriti sõja-aastail. Nõukogude inimesed on selle poolest õnnelikud, et tänu Oktoobrirevolutsioonile, mis päästis meie maa allasurumisest teisejärguliste riikide hulka, vabastati aadlike-kodanlaste-mõisnike režiimi poolt aheldatud rahvaste jõud, kes said enneolematud arenemisvõimalused nõukogude võimu alusel. Sellepärast me näemegi oma võidus fašismi üle ühtlasi nõukogude demokraatia suurt võitu.

Sõja käigus pidid nõukogude inimesed minema kaugele oma maa piiride taha. Fašismi visa vastupanu sundis meie vägesid astuma rea välisriikide piiridesse, lähemalt tundma õppima nende külade ja linnade elu ja minema läänes selliste pealinna-deni, nagu Viin, Budapest, Berlin. Kõigis neis riikides, sealhulgas ka neis, kes eile olid fašismi poolel, leidsid nõukogude inimesed kergesti ühise keele töötavate rahva-klassidega ja demokraatlike ringkondadega. Nõukogude inimestelt ei võinud midugi oodata, et nad oleksid vaadanud kui oma sõpradele eilsetele vaenlastele fašismi teen-rite leerist ja ühiskonna tippudest, keda toetas fašistlik võim. Muidugi, tutvus teiste rahvaste elu-oluga toob meie inimestele kasu ja laiendab nende kujutlusi. On huvitav siiski, et nõukogude inimesed pöörduvad koju tagasi veel palavama ustavustun-dega oma kodumaa ja nõukogude võimu vastu. (Kestvad kiiduavaldused.)

Nõukogude võim on tugev oma rahvaläheduse poolest. Erinevalt parlamentlikust demokraatiast kannab nõukogude demokraatia tõeliselt rahvalikku iseloomu. Nõu-kogude riigile kui uut tüüpi riigile on sellepärast omased ülesanded, mis ei ole oma-sed vana tüüpi riikidele. Nii kuuluvad nõukogude riigi kohustuste hulka rahva poliitilise kasvatamise ülesanne rahu huvide kaitsmise vaimus kogu maailmas, sõpruse ja koostöö jaluleseadmise vaimus rahvaste vahel, mis ei kõrvalda, vaid vastupidi, eeldab vajadust paljastada kõik uue agressiooni ettevalmistamise ja fašismi taas-sünni katsed, mida ei tohi unustada ka pärast sõjaaegseil aastail. Nõukogude Konsti-tutsiooni kohaselt on kuritegu jutlustada vaenu rasside ja rahvuste vahel, antisemi-tismi jms., nagu ei lubata meie ajakirjanduses mõrvade, riisumiste ja inimeste üle vägivalda tarvitamise ülistamist. Seda laadi „kitsendused“ nõukogude demokraatia tingimustes on niisama loomulikud kui mõnedes riikides kahjuks loomulikud on just vastupidised asjad. Mõnedes maades saadakse ikka veel sõna- ja trükivabadusest aru selliselt, et fašismi müüdavail teenreil ei tule isegi ette panna maski, et teha agres-siooni ja fašismi ohjeldamatut propagandat, kuigi kõigi maailmajagude rahvad on juba maksnud kolossaalset hinda oma verega ja kannatustega maailma-agressiooni ja fašismi võimutsemise eest, mida nad varem sündida lasksid. Ei ole igale riigile jõu-kohane võtta endale rahva poliitilise kasvatuse ülesanne, ning kui fašistlikud riigid seda tegema asusid, siis ei tulnud midagi muud välja kui vägivald rahva vaimse elu, kultuuri ja õiguste üle. Nõukogude demokraatia eeliseid on Nõukogude Liit eriti selgesti tõendanud sõja-aastail. NSVL läks läbi sõjaliste katsumuste tule ja tugevnes veel enam tõelise rahvariigina. Nagu teada, lasub meie maal eriline vastutus rahva poliitilise kasvatamise eest bolševistlikul parteil. Saavutuste eest selles asjas oleme tänu võlgu eelkõige meie suurele parteile. Sellepärast panebki nõukogude rahvas sügava mõtte sõnadesse bolševistliku partei juhi kohta, üteldes tänulikkuse ja suure

armastusega: „Meie õpetaja, meie isa, meie juht — seltsimees Stalin.“ (Tormiline, kestev ovatsioon. Kõik tõusevad püsti.)

Me läheme vastu NSVL Ülemnõukogu uutele valimistele. Uued üldised valimised toimuvad pärast kõiki Nõukogude riigi katsumusi Suures Isamaasõjas. Meie rahvas tuleb valimiskastide juurde nende aastate jooksul kogutud määratu suurte poliitiliste kogemustega, olles palju läbi mõtelnud oma kodumaa saatusest, sündmustest Euroopas ja kogu maailmas. Bolševistlik partei ühes nõukogude parteitu aktiivi laialdaste ringkondadega valmistub nendeks valimisteks, nähes neis nõukogude demokraatia tähtsamat avaldust ja meie rahva koondumise ja nõukogude riigi edasise tugevne-mise veel üht võimsat vahendit.

IV.

ULEMINEK RAHULIKULE ÜLESEHITUSTÖÖLE JA MEIE ULESANDED.

Meie maa on läinud üle rahulikule ülesehitustööle. Kogu rahva ette on tõusnud uued suured ülesanded.

Meie muidugi pöörame vajalikku tähelepanu ka NSV Liidu koosseisu tulnud uutele territooriumidele. Teatavasti takistas meie maale tunginud vaenlane meid pöörast vajalikku tähelepanu Lääne-Ukraina ja Lääne-Valge-Vene korraldamisele, kes enne sõda olid Nõukogude Liidu koosseisus väga lühikest aega. Nüüd on lepingu põhjal Poolaga kindlaks määratud uus Nõukogude—Poola piir. Selle tagajärjel on lõplikult ühendatud kõik valge-venelastega asustatud territooriumid ühtsesse Nõukogude Valge-Venesse, kes võib veendunult edasi minna oma vaba rahvusliku arengu teel. Teatavasti läks lepingu põhjal Tšehhoslovakkia ja Taga-Karpaatide Ukraina lõpuks meie riigi koosseisu ja nüüd ühendab Nõukogude Ukraina täielikult kõik Ukraina territooriumid, millest unistasid aastasadu meie vennad — ukrainlased. Lepingu põhjal Rumeeniaga on Nõukogude Moldaavia samuti täielikult ühendanud territooriumid moldaavlastest elanikkonnaga, mis avab laialdased võimalused tema edasiseks rahvuslikuks arenguks. Meie maa läänepiir on samuti liikunud edasi Königsbergi maakonna ühendamise arvel Nõukogude Liiduga, mis annab meie käsutusse hea mittekülmuva sadama Balti mere ääres. Baltimaadel on taastatud Nõukogude Leedu, Nõukogude Läti, Nõukogude Eesti. Säärased on meie praeguse läänepiiri üldjooned, millel on suurim tähtsus Nõukogude Liidu julgeoleku kindlustamise seisukohalt.

Loodes me taastasime oma piiri Soomega vastavalt Nõukogude—Soome 1940. a. rahulepingule. Pealeselle on põhjas Nõukogude Liidule tagasitulnud Petšenga (Pet-samo) rajooni territoorium.

Lõpuks — Kaug-Idast. Siin läheb Nõukogude Liidule üle Sahhalini lõunaosa ja Kuriili saarestik, millel on suur tähtsus Nõukogude Liidu julgeolekule idas. Jääb üle veel meenutada meie riigi õiguste taastamist raudteele Mandžuurias, samuti meie õiguste taastamist Port Arthuri ja Dalni rajoonidele Mandžuuria lõunaosas.

Kõigile neile rajoonidele, samuti meie mereväebaaside rajoonile Porkkala—Uddis Soome territooriumil me peame pöörama vajalikku tähelepanu ja, kuna on tegemist uute Nõukogude territooriumidega, on nendele vaja intensiivset tähelepanu meie riigi poolt.

Me peame lahendama võimalikult kiiremini edasilükkamatud ülesanded nende Nõukogude territooriumide suhtes, mis olid ajutiselt vaenlaste armeede okupatsiooni

all. Sakslased jätsid maha palju laastatud linnu ning tuhandeid laostatud ja paljaks riisunud külasid. Kohe pärast rõõvballutajate väljakihutamist algas siin kõikjal taastamistöö. Kuid tehtud on alles väiksem osa tööst. Kogu nõukogude rahva, kõigi nõukogude vabariikide jõupingutused peavad olema suunatud sellele, et aidata kiiremini ja täielikult taastada nende rajoonide majandus- ja kultuurielu. Tehaste ja vabrikute taastamine, kolhooside, masina-traktorijaamade ja sovhooside taastamine, koolide ja haiglate taastamine ning elumajade taastamine selleks, et anda nende koh-tade igale linna- ja maaelanikule võimalus uuesti omada peavarju endale ja oma perekonnale — kõik see on meile edasilükkamatuks asjaks.

On vaja, et hoolitsemist inimeste eest, kes sõdisid ja nüüd pöörduvad armeest tagasi koju, samuti hoolitsust invaliidide eest, hoolitsust Punaarmee sõjameeste orvuks jäänud perekondade eest peetaks nõukogude ja ametiühinguliste, partei- ja kommunistlike noorte organisatsioonide, samuti kolhooside ja nende külas asuvate organisatsioonide tähtsaimaks kohuseks. Me peame tegema kõik selleks, et edukalt toime tulla selle vastutusrikka ülesandega ja parandada sõjahaavad võimalikult kiiremini. Niisugune on veel üks edasilükkamatu ülesanne.

Nüüd peame ka asuma põhiülesande lahendamisele rahvamajanduse tõstmise alal, et mõne aastaga tunduvalt ületada meie maa majandusliku arengu ennesõjaaegne tase ja kindlustada kogu elanikkonna elutaseme tunduvat tõstmist. Selles on hiljuti avaldatud partei ja valitsuse otsuse mõte NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viisaastaku plaani väljatöötamise kohta aastaiaks 1946—1950, samuti vastava plaani väljatöötamise mõte raudteetranspordi taastamiseks ja arendamiseks. Meie rahvas tunneb hästi stalinlike viisaastakute jõudu, mis löid meie riigi võimsuse ja kindlustasid meie võidu. Meile on vajalik uus rasketööstuse tõus selleks, et varustada maad metalli, söe, naftaga, vedurite, vagunite, traktorite, põllutöömasinate ja autodega, mitmesuguste laevadega, elektrijaamadega ja palju muuga. Linna- ja maaelanikkond ootab laiatarbekaupade tunduvat suurendamist, samuti toiduainetega varustamise parandamist. Kolhooside vajaduste ja põllumajanduse tarvete rahuldamine on vajalikum kui kunagi varem. Meie kultuurilised nõudmised on kasvanud ja muutunud hoopis mitmekülgsemaks. Minutikski ei tohi ka unustada meie suuri kohuseid kindlustada hästi meie maa riigikaitse vajadusi, Punaarmee vajadusi ja Sõjalaevastiku vajadusi. Meil ei ole ega saa olema tööpuudust. Meie maal on kõigil tööd, kuna meil on töörahva riik. Meil on vaja rohkem mõelda sellest, kuidas õigemini organiseerida tööd tööstuses, põllumajanduses, transpordis ja kõigis meie asutustes selleks, et nõukogude inimese tööjõudlus ja tema töö kvaliteet annaksid parimaid tulemusi.

Meie ajal, mil tehnika on kõrgel tasemel ja mil teadust kasutatakse laialdaselt tootmises, millal on saanud juba võimalikuks ka aatomienergia ja teiste suurte tehniliste leiutiste kasutamine, peab majandusplaanides pööratama esmajärgulist tähelepanu tehnika küsimustele, meie tööstuse tehnilise taseme tõstmise küsimustele ja kõrge kvalifikatsiooniga tehniliste kaadrite loomisele. Meie peame joonduma kaasaegse ülemaailmse tehnika saavutustega kõigis tööstuse ja rahvamajanduse harudes ning kindlustama nõukogude teadusele ja tehnikale tingimused igakülgseks edasiliikumiseks. Vaenlane segas meie rahulikku loovat tööd. Kuid me teeme tasa kõik, nagu seda on vaja, ja saavutame, et meie maa puhkeks õitsele. Meil saab olema

aatomenergia ja palju muud. (Tormilised kestvad kiiduavaldused. Kõik tõusevad püsti.) Asugem siis nende ülesannete lahendamisele kogu oma ammendamatu võimsa energiaga. Töötagem siis nõnda, nagu õpetab meid seltsimees Stalin! (Tormilised kiiduavaldused.)

Lõpuks meie välispoliitilistest ülesannetest. Nõukogude Liit on alati seadnud esikohale hoolitsemise rahu eest ja koostöö eest teiste maadega üldise rahu ja asjalike rahvusvaheliste suhete arenemise kasuks. Niikaua kui me elame „riikide süsteemis“ ja fašismi ning imperialistliku agressiooni juured ei ole veel lõplikult välja juuritud, ei tohi nõrgeneda meie valvsus võimalike uute rahurikkujate suhtes, hoolitsemine rahuarmastavate riikide koostöö kindlustamise eest aga saab olema nagu varemgi meie tähtsaimaks kohuseks.

*

Meil ei ole tähtsamat ülesannet kui ülesanne KINDLUSTADA MEIE VÕITU, mille me saavutasime visas võitluses ja mis avas tee uuele suurele tõusule meie maal ja meie rahva elutaseme edasisele tõstmisele. Mitte kunagi varem ei ole avanenud meie ees säärase ulatusega väljavaated sotsialistlikus ülesehituses ning säärased võimalused Nõukogude Liidu jõudude õitsenguks. Meie rahvas on täis usku oma suurde ettevõttesse, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevõttesse. (Kestvad kiiduavaldused.)

Elagu nõukogude rahvas — rahvas-võitja, tema Punaarmee ja Sõjalaevastik! (Kestvad kiiduavaldused.)

Elagu ja õitsegu meie suur Kodumaa, Oktoobrirevolutsiooni Kodumaa! (Tormilised kiiduavaldused.)

Elagu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu valitsus! (Tormilised kestvad kiiduavaldused.)

Elagu Lenini-Stalini partei — meie võitude innustaja ja organiseerija! (Tormilised kestvad kiiduavaldused.)

Elagu nõukogude rahva juht — suur Stalin! (Tormilised kauakestvad kiiduavaldused, mis lähevad üle ovatsiooniks. Kõik tõusevad püsti. Hüüded: „Suurele Stalinile — hurraa!“)

Õpetaja osa valimiskampanias.

R. RAGASTIK

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 5. oktoobrist 1945. a. on uue, järjekorras teise NSVL Ülemnõukogu valimised määratud pühapäevale, 10. veebruarile 1946. aastal. Väljakuulutatud valimised teostuvad pärast neli aastat kestnud laastavat sõda, pärast võidurikast fašismi purustamist läänes ja idas — mis tõstis kõrgele Nõukogude riigi autoriteedi — ja panevad valijate kui ka valitavate peale suured kohustused — rakendada kõik oma võimed ja kogu oma tahe paljukannatanud kodumaa majanduse taastamiseks ja edasiseks ülesehitamiseks. Seepärast on eelseisvad valimised suure poliitilise tähtsusega sündmuseks meie riigi ja rahva elus. Nad peavad kujunema NSV Liidu paljurahvusliku pere vankumatu, tuleproovi läbiteinud sõpruse, ühtekuuluvuse ja palava nõukogude patriotismi väljenduseks, millele ei leidu võrdset üheski kodanlikus riigis.

Eeltööd valimiste edukaks läbiviimiseks on alanud kõikjal üle suure kodumaa, olgu see hõredalt rahvastatud kauges põhjas või tihedalt asustatud suurlinnades. Peetakse koosolekuid, vestlusi, loenguid — tutvunetakse üksikute NSV Liidu Konstitutsiooni puutuvate küsimustega, selgitatakse valimiste määrustikku, valmistatakse ette agitaatoreid jne. Töösse on rakendunud vanad ja noored, kõrgemate koolide professorid ja kolhoosi talupojad. On seatud ülesandeks viia valimised läbi sajabrotsendiliselt ja juhtida kõik kodanikud teadlikkudena ja poliitiliselt küpsetena valimiskastide juurde.

Eriti suur töö sel alal seisab ees Nõukogude Eestis. Üle kolme aasta on rahvast mürgitatud fašistliku propagandaga, mille mõjust ei ole suudetud täielikult vabaneda veel tänapäevalgi. Siin peavad rakenduma töösse kõik teadlikud kodanikud ja aitama igati kaasa, et hajutada umbusku ja selgitada vähemteadlikele kaaskodanikele nõukogude korda ja teisi valimistega seoses olevaid küsimusi. Õpetajad, kui eesrindlikum osa Nõukogude riigi töötajaist, kellede hoolde on usaldatud meie noorsoo kasvatamine, ei tohi jääda eemale käimasolevast aktsioonist, vaid peavad siingi sammuma esimestes ridades.

Selgitustööd tuleb teha eeskätt õpilaste seas, pidades eriti silmas valimisõigust omavaid õpilasi. Ajaloo ja maateaduse tundides on võimalik võrrelda Nõukogude riigi struktuuri, tema kodanike õigusi mõne teise käsitusel oleva maa omadega. Samuti pakuvad vestluseks võimalusi ka teiste ainete tunnid. Valimistega seoses olevaid küsimusi tuleb selgitada õpilasile ka väljaspool klassitööd — kultuurhommikul, ringide koosolekuil ja omavahelisel jutuajamisel. Koolil tuleb valmistada

ette aktiiv teadlikumatest organiseerimata õpilastest ja kommunistlikest noortest, kes arendaksid selgitustööd kaasõpilaste seas. Nende õpilaste ettevalmistamisest võtku osa kõik õpetajad.

Tuleb mõjustada õpilasi, et nad koolis tehtud selgitustöö kannaksid ka kodudesse, kus sageli ollakse ebaõigete tõlgitsuste või koguni pahahtlikult levitatud kuulduste kammitsas.

Selgitustöö kõrval õpilastega tuleb õpetajail töötada ka oma nooremate, vähemteadlike kolleegidega. Meil on küllaltki neid õpetajaid, eriti maakoolides, kes on viimastes keskkooli klassides õppinud okupatsiooni ajal, mil püüti õpilaste meelsust suunata fašistlikku või kodanlik-natsionalistlikku sõiduvette ja kujutati nõukogude korda kõige tumedamais värvides. Aasta tööd nõukogude koolis on aidanud paljugi kaasa sellisel teel omandatud valearvamiste hajutamiseks, kuid on jäänud siiski mõned lüngad, millised tulevad täita vastastikuse usalduse alusel teostatud selgitustöö abil.

Kuid õpetaja agitaatorina ärgu piiraku oma tegevusvälja koolimaja seintega, vaid mingu selgitustööga ka kaaskodanike sekka, eriti kõhklejate juurde. Loomulikult ei ole see kerge, vähemalt alguses mitte. Mõned peavad sellist üritust tulutuks tööks, kuna inimese meelsust olevat raske muuta, vähemalt nii lühikese aja kestel, liiatigi, kui levitatavat mitmesuguseid kuuldusi, mis mõjuvad mahakiskuvalt. Osa ei pea õigeks tungida teise inimese isiklikku ellu — tema tõekspidamistesse, kuna kolmandad kardavad, et nad ei tule sarnase ülesandega toime, pidades endid selleks tööks puudulikult ettevalmistatuks. Kuid hea tahtmise juures saadakse kõigist raskustest üle — tilkuv vesi uuristab kivisse augu ning asjalik selgitustöö ülearuste ilukõnedeta ja ülepakkuvate lubadusteta pöörab ümber mõnegi näivalt lootusetu põikpea. Sotsialistlikus ühiskonnas seisavad kogu rahva huvid kõrgemal üksiku isiku huvidest ja kui mõne kodaniku tõekspidamised on vastu käivad ühiskonnas maksvaile, siis on meie kohus juhatada see inimene õigetele teele, teha ta kasulikuks ühiskonna liikmeks. Lõpuks on võimalik oma teadmisi pidevalt täiendada, eriti nüüd, millal ilmub küllaltki kirjutusi valimistega seoses olevate küsimuste kohta ajalehtedes, ajakirjades ja eribrošüüridena. Liiatigi peavad õppenõukogud ja õpetajate ametiühingud oma koosolekute päevakorda võtma mitmesuguseid valimiskampaania läbiviimiseks vajalikke ettekandeid ja arutlusi, mitte piirdudes ainuüksi valimiste määrustiku tundmaõppimisega.

Agitatsiooni väljaspool kooli alustatagu lastevanematega. Korraldatagu vanemate koosolekuid klasside viisi, kus tuleks kõne alla kooliellu puutuvad küsimused ning lisaks selgitav ettekanne valimiste kohta. Klassijuhatajad külastagu oma õpilaste kodusid ning ühendagu säärased käigud agitatsiooniga valimiste edukaks läbiviimiseks. Juhitagu jutt valimistele ka tuttavatega kohtamisel või neid külastades, samuti naabri poole sisseastumisel. Loobugem seekord tumma pealtkuulaja osast, mis vahel juhtub, kui meie tõekspidamised ei ühtu kaas-

vestlejate omadega, kuid peame mingil põhjusel asjatuks või koguni ebaviisakaks hakata neile vastu vaidlema, neid ümber lükkama. Näitame endid julgete ja teadlike nõukogude kodanikena ning seame tõe jalule.

Sageli kujutame oma kaaskodanikke poliitiliselt küpsemaina kui nad seda on tegelikult. Meie eeldame, et nad omavad ettekujutuse NSV Liidu riiklikust struktuurist, tema võimuorganeist, majanduslikust alusest, kodanike põhiõigustest ja -kohustest jne. Tegelikult on aga rohkesti neid, kes omavad neist mõistetest vaid ähmase ettekujutuse või väära arusaamise. Seepärast tuleb alustada selgitustööd meie konstitutsiooni tähtsamate osade tutvustamisega.

Peab iseloomustama NSV Liidu Konstitutsiooni kui tegelikult saavutatud võitude kokkuvõtet, kus on fikseeritud sotsialistliku korra põhiprintsipiidid. Selle konstitutsiooni alusel on kõik NSV Liidu pinnal elavad rahvad ja mõlemad sugupooled üheõiguslikud. Meie konstitutsioon ei piirdu üksi kodanike formaalsete õiguste fikseerimisega, vaid kannab raskuspunkti nende õiguste tagamise küsimusele. Niisugused on NSV Liidu konstitutsiooni põhi-iseärasused, mis eraldavad teda kodanlike riikide põhiseadustest ja milledele tuleb tähelepanu juhtida.

On vaja selgitada sotsialistliku demokraatia mõistet ning võrrelda seda kodanliku, s. o. ekspluateerivate klasside demokraatiaga. See küsimus vajab hoolsat käsitlemist, kuna tal on põhjanev tähtsus.

Peab andma kuulajaile või vestluskaaslasile ettekujutuse NSV Liidu riiklikust, ühiskondlikust ja majanduslikust struktuurist ning selgitama proletariaadi diktatuuri mõistet ja bolševistliku partei osa selle teostamisel.

Ei tohi unustada NSV Liidu kodanike põhiõiguste ja -kohuste selgitamist, eriti rõhutades õigust tööle, puhkusele, ainelisele kindlustusele vanaduses kui ka haiguse puhul, õigust maksuta arstiabi ja hariduse saamiseks, hoolekannet emade ja laste eest ning kõikide kodanike üheõiguslust, vaatamata soole, rahvusele ja muile erinevusile.

Kõneldes valimistest ärgu jäetagu puudutamata NSV Liidu Ülemnõukogu, kelle koosseisust ja ülesannetest paljudel kodanikel ei ole õiget ettekujutust. Rahvuste Nõukogu juures toonitatagu liiduvabariikide üheväärsust, kuna igaüks neist oma suurusele ja rahvaarvule vaatamata saadab sinna võrdse arvu esindajaid.

Valimiste määrustiku käsitlemisel tuleb üksikasjaliselt peatuda üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse ning salajase hääletamise juures, selgitades nende tähtsust. Seletust illustreeritagu näidetega kapitalistlikest maadest, kus on kehtivad mitmesugused kitsendused valimisõiguse teostamisel. Paljudes maades näiteks puudub hääleõigus ajateenistuses olevail sõjaväelastel, samuti naistel (Belgias, Jaapanis, Šveitsis), kodanliku Eesti 1937. a. põhiseaduse alusel omasid hääle-

õiguse 22 a. vanaks saanud kodanikud, kes olid vahetpidamata vähemalt 3 aastat olnud Eesti kodakondsuses, USA-s — alates 25 eluaastast ja vähemalt 7-aastase kodakondsusega, jne.

Mõnes riigis rikutakse ühetaolist valimisõigust haridusliku või varandusliku tsensuse alusel kodanikule mitme hääle andmisega. Tsaariveneemaal olid Riigivolikogu valimine korraldatud kuuriasüsteemi järgi — igale kuuriale seaduses kindlaks määratud saadikute arvuga, mistõttu üks suurmaaomaniku või linnakodanlase hääl võrdus mitmekümne töölise või talupoja häälega.

Otseste valimiste vastandit, kaudseid valimisi tundis Vene tsaarigaegne valimisõigus, kus valimised olid kuni viieastmelised.

Valijate nimekirjades kõneldes pandagu kodanikele südamele, et nad kontrolliksid endi nimekirja võtmist.

Valimisjaoskondade osas näidatagu nõukogude korra suurt vastutulekut kodanikele hääletamise võimaldamise suhtes igas olukorras: lubatakse luua väiksemaid valimisjaoskondi, võimalus anda hääl ära eemal omast alalisest elukohast — rongil, laeval, haiglas, sanatooriumis ja mujal.

Valimiskomisjone iseloomustatagu kui kogu töötajaskonna esindust, mis valitud masside poolt ja vastab kõige laialdasemate demokraatia nõuetele. Sama väide on kehtiv ka valimiseks ülesseatud kandidaatide suhtes. Ühtlasi tuleb siinkohal juhtida tähelepanu tõsiasi, et NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste määrustik ei nõua kandidaatidelt mingit kautsjoni. Paljudes kodanlikes maades on viimane sõelaks, millest ei pääse läbi varanduseta isikud.

Hääletamise korda käsitletagu praktilisest seisukohast, et iga kodanik oleks teadlik sellest, kuidas toimetada oma hääle andmist.

Valimiste tulemuste kindlakstegemise selgitamisel veendagu osavõtjaid nende kodaniku põhiõiguse täitmise vajadusest ning rõhutatagu valimiste suurt poliitilist tähtsust, mille mõju ulatub kaugele üle meie kodumaa piiride.

Et õpetajaskond ei taha jääda passiivse pealtvaataja ossa, nähtub sellest, et juba 14. novembriks oli Haridustöölise Ametiühingu Vabariikliku Komitee poolt valimiseelses selgitustööle rakendatud umbes 1000 õpetajat. Kohtadel üle maa on õpetajad korraldanud selgituskoosolekuid, asunud konstitutsiooni ja NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste määrustiku õppimisele õpperingides, teostanud individuaalset propagandat kodanike seas jne.

Loodame, et kogu Eesti NSV õpetajaskond asub üksmeelselt tööjuurde ja aitab kaasa selleks, et NSV Liidu Ülemnõukogu valimistest meie kodanikud võtavad osa sajabrotsendiliselt.

Engels kui filosoof.

(Fr. Engelsi 125. sünnipäeva puhul)

M. MITIN.

1. MATERIALISTLIK DIALEKTIKA KUI FILOSOOFILINE TEADUS.

Engelsi filosoofilist süsteemi mõjustas väga suurel määral Marx. Koos Marxiga andis Engels dialektilisele materialismile kõige täielikuma ja sügavama seletuse ja põhjenduse, vaadeldes seda kui marksismi filosoofilist teadust. Kõigepealt ta asetab probleemi põhilisest kriteeriumist, mis määrab iga filosoofilise süsteemi iseloomu. „Igasuguse, eriti aga uusima filosoofia suureks põhiküsimuseks, — kirjutab Engels artiklis „L. Feuerbach“, — osutub küsimus mõtlemise suhtumisest olemisse..., vaimu suhtumisest loodusesse..., mis osutub primaarseks: vaim või loodus?... Filosoofid on jagunenud kahte suurde rühma, sõltuvalt sellest, kuidas nad vastasid sellele küsimusele. Need, kes kinnitavad, et vaim eksisteeris enne loodust, ja kes järelikult lõpptulemusena tunnustavad maailma loomist..., moodustavad idealistliku leeri. Need aga, kes peavad primaarseks loodust, kuuluvad materialismi mitmesugustesse koolidesse“ (Marx, Valitud teosed, I k., vene keeles, 1933, lk. 333—334).

Engels kriipsutab alla, et mõistete *idealism* ja *materialism* iga teisugune kasutamine toob segadusi. Ta peab halastamatut võitlust iga suguste katsete vastu kuulutada mitteoluliseks see tähtsaim küsimus materiaalse või teadvuse primaarsusest, mõtlemise suhtumisest olemisse, mistahes süsteemi jaoks või eklektiliselt lepitada põhilised suunad filosoofias.

Engels näitab, et „... küsimusel mõtlemise suhtumisest olemisse on veel teine külg: kuidas suhtuvad meie mõtted meid ümbritseva maailma kohta sellesse maailma endasse? Kas meie mõtlemine on suuteline tunnetama tõelist maailma? Kas oma ettekujutustes ja mõistetes tõelisest maailmast meie oleme suutelised õigesti peegeldama tõelikust?“ (sealsamas, lk. 334). Ja selles küsimuses põrkavad kokku põhilised voolud filosoofias. Idealistlik filosoofia, eriti Hegeli filosoofia jõuab mõtlemise ja olemise täieliku samastamiseni. Niisuguse seisukoha puhul mõtlemine arusaadavalt tunnetab tõelist maailma, kuid tõeline maailm pole midagi muud, kui vaimne, mõtlemisprotsess. Materialism seevastu, tõendades samuti, et mõtlemine tunnetab tõelist objektiivset maailma, vaatleb seda kui kõrgesti organiseeritud materiaalse seaduse, tunnetust aga — kui objektiivse maailma protsesside kajastust mõtlevas ajus.

Materialism on samuti põhiliselt vastupidine filosoofia teisele harule, millist esindavad Hume, Kant ja nende järglased, ja mis eelpool esitatud küsimusele annab eitava vastuse. Selle agnostilise suunaga filo-

soofias, mis eitab maailma tunnetamise võimalust või vähemalt ta täieliku tunnetamise võimalust, peab Engels lakkamatut võitlust, tõendades, et praktika osutub meid ümbritsevate maailma õige tunnetamise võimaluse kindlaks kriteeriumiks. „Kui meie suudame tõestada meie õiget arusaamist antud loodusnähtusest sellega, et me ise seda tekitame, kutsume seda esile tingimustest, sunnime seejuures teda teenima meie eesmärgi, siis Kanti tabamatule „asjale eneses“ tuleb lõpp“ (sealsamas, lk. 335).

Kuid mis on tunnetus? Engels pööras erilist tähelepanu sellele küsimusele. Just selles punktis marksistlik maailmavaade sai suurimate moonutuste ja kallaletungide osaliseks. Isegi selline dialektilise materialismi esindaja kui Plehhanov selles küsimuses „kaldus kõrvale Engelsi poolt antud materialismi formuleeringust“ (L e n i n), kui ta võttis omaks hieroglüfismi seisukoha „... Materialist Friedrich Engels ...“, — kirjutas Lenin, — pidevalt ja eranditult räägib oma teostes asjadest ja nende mõttelistest kujutustest või vastupeegeldustest (Gedanken-Ab-bilde), kusjuures on iseendast selge, et need mõttelised kujutused ei teki mitte teisiti kui aistingust“ (L e n i n, Teosed, XIII k., lk. 35). Peegelduse teooria osutub igasuguse materialismi vajalikuks vaatepunktiks, sest ainult tema annab võimaluse kritiseerida olemise ja mõtlemise samastamist objektiivse idealismi vaimus, samuti ka kritiseerida igasuguseid agnostilisi suundi filosoofias. Peegelduse vaatepunktis asusid ka 18. sajandi prantsuse materialistid ja Feuerbach. Ometi ainult Engelsi juures see teooria sai tõelise arenduse ja põhjenduse, kuna peegelduse teoorias rakendati arenemise vaatepunkti. Engels ei vaatle teisendpilti, peegeldust kui staatilist, surnud, kord alatiseks antud akti. Ümbritseva maailma peegeldust meie ajus, alates tajumistest ja lõpetades abstraktseimate mõistetega, Engels vaatleb kui p r o t s e s s i. Just seda ainuüksi viljakat küsimuse asetusi viisi meie tunnetamise protsessi kohta jätkas ja arendas edasi Lenin.

Ajast ja ruumist kodanlik teadus ja filosoofia samuti kuhjas kokku suure hulga mõttetusi, põhiliselt käsitades neid Kanti aprioristlikus vaimus, lahutades koos sellega neid üksteisest. Hegel esimesena filosoofia ajaloos analüüsis dialektiliselt ruumi ja aja probleemi, vaadeldes neid nende arenemises ja nende ühtsuses. Aga Hegeli üldine idealistlik joon mõjutas ka nende küsimuste vaatlemist. Aeg ja ruum Hegeli järgi on absoluutsed kategooriad. Engels vastupidi käsitas seda küsimust materialistlikult-dialektiliselt, näidates, et aeg ja ruum osutuvad objektiivse maailma kategooriateks, materia olemasolu vormideks ja seepärast on lahutamatu seotud üksteisega dialektilises ühtsuses materiaaga. „Arusaadavalt materia mõlemad olemasolu vormid ilma selle materia ei kujuta endast midagi, osutuvad tühjaks ettekujutuseks, abstraktsiooniks, mis eksisteerib ainult meie peas“ (M a r x ja E n g e l s, Teosed, XIV k., lk. 355). Kuid materia on pidevas liikumises ja arenemises. Liikuv materia — see on materia, mis asetseb ruumis ja ajas,

sest liikumine — see ongi ruumi ja aja ühtsus. Meie mõisted ajast ja ruumist osutuvad seepärast arenevateks, mitte aga millekski, mis on alati olnud. Teaduse nüüdisaegne arenemine, näit. Einsteini relatiivsuse teooria, kui kärpida ta reaktsioonilised gnoseoloogilised momendid, kinnitab neid Engelsi tõekspidamisi, mis on nii hiilgavalt arenatud tema poolt „Anti-Düringis“ ja „Looduse dialektikas“.

Erilise tähtsuse arenemise vaatepunkti mõistmiseks, mida Marx ja Engels kasutasid tähtsaimate filosoofiliste probleemide lahendamisel, omab nende õpetus relatiivsest ja absoluutsest tõest. Metafüüsiline mõtlemisviis ei suuda vabaneda vastuoludest relatiivse ja absoluutse vahel. Relativistlikud koolid ja filosoofiad tõstavad esile väite, et „iga tõde on suhteline“, ja see suhtelisus neil on absoluutse iseloomuga. Selline skolastik, nagu Düring, tegeles, vastupidiselt, igaveste absoluutsete tõdede konstrueerimisega. Engels aga kirjutab: „Meil esineb siin uuesti, nagu varemaltki, samasugune vastuolu inimliku mõtlemise olemuse vahel, mida meie vältimatult kujutame endale ette absoluutsena, ja selle teostumise vahel mõnedes piiratult mõtlevates üksikisikutes, vastuolu, mis leiab endale lahenduse ainult lõpmatus progressis, lõputus — vähemalt meie praktiliselt — inimõlvede järk-järgulises vaheatuses. Selles mõttes inimlik mõtlemine on samal määral suveräänne kui mittesuveräänne, ta tunnetusvõime on samal määral piiramatult kui ka piiratud. Ta on suveräänne ja piiramatult oma eeldustelt, oma eesmärgilt, oma võimalustelt, oma ajalooliselt lõppsihilt; kuid ta on mittesuveräänne ja piiratud üksiku teostumise järgi, sel või teisel ajal olemasoleva tegelikkuse järgi“ (sealsamas, lk. 87). See tähendab, et lähtudes meie teadvuse arusaamisest kui protsessist, mis areneb ühiskondlikus elus ja inimeste praktilise tegevuse põhjal, võib mõista, et absoluutne tõde summeerub paljudest relatiivsetest tõdedest, et me liigume absoluutse tõde poole pidevalt, kuigi meie ei saavuta seda kui teatavat lõpp-eesmärki: iga üksik tõde ajalooliselt sõltub antud ajajärgu teadmiste seisukorrast ja tasemest, selle ajajärgu klassisuhetest, tehnika seisukorrast jne., ometi sel määral, mil ta kajastab, ja seejuures õieti kajastab objektiivse maailma arenemise protsesse, mil määral temas leidub absoluutse elemente. Sügav historism ja seejuures **m a t e r i a l i s t l i k u l** alusel läbib küsimuse lahendust Marxi ja Engelsi poolt. Marxi ja Engelsi historism — on arusaadavalt vaid nende materialismi dialektilise vormi väljenduseks, mis seepärast osutub materialismi kõrgemaks vormiks üldse. Engels korduvalt juhtis tähelepanu eelneva materialismi piiratusetele. Ta luges vana (prantsuse, Feuerbachi, seda enam veel „vulgaarse“ — Büchneri, Vogt'i, Moleschott'i) materialismi põhimisteks puudusteks seda, et see materialism 1) oli peamiselt mehaaniliseks materialismiks, mis ei arvestanud füüsika, keemia, bioloogia arenemist, 2) oli metafüüsiline, antidialektiline, ei viinud oma vaadetesse arenemise teooriaid ja 3) mõistis „inimese olemust“ abstraktselt ja mitteajalooliselt, peamiselt „seletas“ maailma, kuna jutt on maailma muutumi-

sest; see oli mõtisklevaks materialismiks ega arvestanud „revolutsioonilise praktilise tegevuse“ tähtsust. Dialektilise momendi viimine materialismi lõigi uue materialismi, mis sai marksismi filosoofiliseks teaduseks. Teostes „Ludwig Feuerbach“, „Anti-Düring“ ja „Looduse dialektika“ Engels annab järgmise definitsiooni dialektikale: see on teadus „... üldistest liikumise seadustest välises maailmas ja inimõtte...“ (M a r x ja E n g e l s, Teosed, XIV k., lk. 663), „... teadus iga asu g u s e liikumise kõige üldisematest seadustest. See tähendab, et ta seadused peavad kehtima liikumise kohta füüsilises looduses ja inimkonna ajaloos, samuti ka mõtlemise liikumise kohta...“ (sealsamas, lk. 344). „Niinimetatud o b j e k t i i v n e dialektika valitseb kogu loodust, niinimetatud subjektiivne dialektika aga, dialektiline mõtlemine on vaid kajastuseks kogu looduses valitsevast liikumisest vastandite mõjul, millised määravadki elu looduses oma püsivate vastuoludega ja oma lõpliku üleminekuga üksteiseks või kõrgemateks vormideks“ (sealsamas, lk. 433).

Mis puutub mõtlemisse, siis Engels rõhutab, et iga ajajärgu teoreetiline mõtlemine on selle ajajärgu saaduseks ja on seotud selle ajajärgu klassivahekordadega, loodusteaduse ja ühiskonnateaduse seisukorraga. Niivõrd kui ajaloolised ajajärgud kõikide nende tegurite suhtes erinevad üksteisest, samal määral ka teoreetiline mõtlemine erinevatel ajaloolistel astmetel omab väga erineva sisu. Seepärast „... teadus mõtlemisest, samuti nagu iga teine teadus on ajalooline teadus, teadus inimese mõtlemise ajaloolisest arenemisest“ (sealsamas, lk. 337).

Formaalne loogika ise kogu ajaloo vältel osutub ägeda võitluse areeniks ja juba üksi seepärast tema tõed ei saa olla „igavesed ja absoluutsed“.

Engels tunnustab, et sellel „staatilisel loogikal“ ja ta seadustel on teatav suhteline tähtsus, arvates, et „mõtlemisvormide ja tõestamisdefinitsioonide uurimine on väga tänuväärseks ülesandeks“. Koos sellega aga ta avastab seaduste piiratuse — eriti seepärast, et formaalse loogika esindajad annavad nendele seadustele universaalse tähenduse. Formaalne loogika oma mitteajaloolisuse ja metafüüsilisuse tõttu pole suuteline rakendada arenemise vaatepunkte tema poolt uuritavais arutluse ja järeldamise vormides. Seetõttu dialektiline materialism loob oma loogika, milles tuuakse oma käsitlus *mõistetest, otsustustest, järeldustest*, milles kõikidele nendele probleemidele on rakendatud arenemise vaatepunkt. „Dialektiline loogika, vastupidi vanale puhtformaalsele loogikale, — kirjutab Engels, — ei rahuldu sellega, et ilma seoteta loetleda ja reastada mõtlemise liikumisvormi, s. o. mitmesuguseid otsustuse ja järelduse vorme. Vastupidiselt, ta tuletab need vormid üksteisest, määrab nende subordinatsiooni, mitte aga koordinaatsiooni, ta arendab kõrgemaid vorme madalamaist“ (sealsamas, lk. 494).

Just see arenemise vaatepunkt, rakendatud mõtlemisvormide uurimisse, otsustustesse ja järeldustesse, muudabki loogika teaduseks. Selle

töö täitis põhiliselt Hegel oma „Loogika teaduses“, kuid ta viis selle läbi oma idealismi alusel; seepärast teostas Engels selle „materialistliku ümbertöötamise“. Tuginedes paljudele näidetele teadvuse arenemise ajaloo kohta väidab Engels: „See, mis Hegelil osutub otsustuste loogilise vormi kui niisuguse arendamiseks, tõuseb siin meie ees esile kui empiirilisele alusele tuginevate meie teoreetiliste teadmiste areng liikumise loomusest üldse. See näitab, et mõtlemise seadused ja looduse seadused vääramatult on omavahel kooskõlas, kui nad ainult on õieti tunnetatud“ (sealsamas, lk. 495). Sel viisil säilitades ratsionaalset sisu, mille oli saavutanud vana formaalne loogika, „tagandab“ materialistlik-dialektiline loogika selle, tuginedes tehnika ja teaduse arengu ajaloole. Üldiselt kõiki Engelse kui ka Marxi töid läbib punase niidina inimese ühiskondlikust praktikast väljakasvavas tunnetamisprotsessis rakendatav loogilisuse ja ajaloolisuse ühtsus; seepärast me omame nii sügava ja sisuka käsitlemise filosoofia tähtsamatest probleemidest.

2. MATERIALISTLIKU DIALEKTIKA SEADUSED.

Marx ja Engels, kriitiliselt läbi töötades ja ületades Hegeli idealistliku dialektika, löid *dialektilise materialismi*: Hegeli dialektikas, osutab Engels, esineb „... samasugust reaalsete suhete moonutust, nagu ka ta süsteemi kõigis teistes osades“ (sealsamas, lk. 342). Hegeli dialektika suhtub nõnda ratsionaalsesse, s. o. materialistlikku dialektikasse, nagu termogeeni teooria suhtub soojuse mehaanilisse teooriasse või nagu flogistoni teooria suhtub Lavoisier' teooriasse. Seepärast teda ei saa võtta ilma tõsise „materialistliku ümbertöötamiseta“. Ometi see ei muuda asjaolu, et just Hegel on teinud dialektilise meetodi arendamiseks rohkem kui keegi teine eelnevatest mõtteteadlastest ja on andnud kõige täielikuma ülevaate dialektilise arenemise seadustest. Peatükis „Dialektika kui teaduse üldine iseloom“ („Looduse dialektika“) iseloomustab Engels selliselt neid põhilisi seadusi: „Niiviisi dialektika seadused põlvnevad looduse ja inim-ühiskonna ajaloo kohta. Kuid nad pole midagi muud kui ajaloolise arenemise kahe mainitud faasi, samuti ka mõtlemise kõige üldisemad seadused. Põhisisult nad koonduvad kolmeks järgmiseks seaduseks: Seadus *kvantiteedi ülemineku kohta kvaliteediks* ja vastupidi; *vastandite vastastikuse läbitungivuse seadus*; *aitamise eitamise seadus* (sealsamas, lk. 525). Hegel, — ütleb Engels, on arendanud neid seadusi „idealistikul kombel“, s. t. ta pole neid tuletanud loodusest või ajaloo kohta, vaid surub neid peale absoluutse vaimu immanentsete seadustena. Engels võtab endale ülesande „... näidata, et dialektilised seadused osutuvad looduse arenemise reaalsed seadusteks ja, järelikult, on kehtivad ka teoreetilises loodusteaduses“ (sealsamas).

Seadust kvantiteedi ülemineku kohta kvaliteediks ja vastupidi Engels, olles kogunud määratu hulga illustreerivat materjali, selgitab

järgmiselt: „Looduses võivad tekkida kvalitatiivsed muutused — täpselt määratud viisil igal üksikul juhul — ainult materia või liikumise (niinimetatud energia) kvantitatiivse suurenemise või kvantitatiivse vähenemise teel“ („Looduse dialektika“, Marx ja Engels, Teosed, XIV k., lk. 526). „... Keemiat võib nimetada teaduseks kehade kvalitatiivsetest muutustest, mis toimuvad kvantitatiivse koosseisu muutuste mõjul“ (sealsamas, lk. 528). „Mendelejev, rakendades ebateadlikult Hegeli seadust kvantiteedi ülemineku kohta kvaliteediks, jõudis niisuguse teadusliku saavutuseni, mida võib julgelt kõrvutada Leverrier' avastusega, kes arvutas välja seni tundmatu planeedi — Neptuni — orbiidi“ (sealsamas, lk. 530). „Me võiksime tuua nii loodusest kui ka inim-ühiskonna elust veel sadu sääraseid fakte, mis tõestavad kõnesolevat seadust. Nii näiteks Marxi „Kapitali“ neljandas osas (suhtelise lisamaksumuse tootmine, kooperasiion, tööjaotus ja manufaktuur, masinad ja suurtööstus) tuuakse palju juhtumeid, millistes kvantitatiivne muutumine kujundab ümber esemete kvaliteedi ja samuti ka kvalitatiivne ümberkujundamine muudab nende arvu, nii et, kasutades hr. Düringule vastumeelset väljendust, „kvantiteet muutub kvaliteediks ja vastupidi“ (Marx ja Engels, Teosed, XIV k., lk. 126).

Engels vaatlleb kvantiteedi kvaliteediks ülemineku seadust kui looduse, ühiskonna ja mõtlemise tähtsaimat seadust. Ta annab temale määratu tähtsuse, kuna see seadus iseloomustab liikumist kui katkendlikkuse ja pidevuse ühtsust ja väljendab looduses ja ühiskonnas toimivate protsesside revolutsioonilist iseloomu: hüpped, katastroofid, revolutsioonid. Engelsi vaatepunktilt seda seadust on võimalik mõista ainult kui üht konkreetset väljendust vastandite ühtsusest, kvaliteedi ja kvantiteedi vastastikusest läbitungimisest, nende üleminekust üksteiseks.

„Eitamise eitamise“ seadusele Engels pühendab eripeatükid „Anti-Düringis“ ja rea üksikuid märkmeid ja väljendusi oma teistes töodes. Düring süüdistas Marxi, nagu oleksid temal kõik „Kapitalis“ esinevad tõendused, kaasa arvatud ka sotsialismi tekkimise vajadus, tõestatud lihtsa viitega Hegeli triaadile, eitamise eitamise seadusele. Hiljem samasuguseid süüdistusi Marxi ja marksistide vastu kordas meil Mihailovski. Engels avastab, et Düring pole sugugi mõistnud Marxi peatööd. Ta näitab, et Marx, enne kui teha järeldusi eitamise eitamise seaduse rakendatavusest, teeb sügava ajaloolise ja ökonoomilise analüüsi. Teiste sõnadega, pärast seda, kui Marx tõestab ühe või teise protsessi ajaloolist vajalikkust, pärast seda kui ta on tõestanud, et see protsess toimub või on juba osaliselt toimunud teataval kindlal viisil, ainult pärast seda Marx nimetab seda protsessi „eitamise eitamiseks“, sel määral, mil tegelikkus ise näitab dialektilise seaduse õigsust. Nii Marxi kui ka Engelsi jaoks dialektika ei kujuta endast sugugi valmis võtit igasugusteks avastusteks ilma konkreetse tegelikkuse analüüsita. „Niisiis, mis on eitamise eitamine?“ — küsib Engels ja vastab: „Väga ül-

dine ja seepärast väga laialdaselt kehtiv ja tähtis looduse, ajaloo ja mõtlemise seadus; seadus, mis, nagu nägime, avaldub taime- ja looma-riigis, geoloogias, matemaatikas, ajaloos, filosoofias, ja millele, ise seda mitte teades, peab alistuma hr. Düring, vaatamata kogu ta aplombile ja enda tähtsaks-tegemisele" (sealsamas, lk. 140).

Engels arendab teoreetiliselt ka dialektika teisi seadusi. *Põhjuslikkuse, juhuslikkuse ja vajalikkuse* vastastikuse toime probleemi arendas Engels rikkaliku materjali najal loodus- ja ühiskonnateadusest. Ta vaatlleb mitmesugustele liikumise vormidele omaseid mitmesuguseid põhjuslikkuse vorme. Ta võitleb selle vastu, et põhjuslikkuse probleemide kompleksi ei seletataks ainult põhjuslikkuse mehaanilise vormina. Rakendades vastandite ühtsuse seadust ta näitab, milline dialektiline sõltuvus eksisteerib põhjuse ja tagajärje vahel, kuidas materia vastastikuse mõjutuse ja arenemise protsessi põhjus muutub tagajärjeks ja vastupidi. Moodne loodusteadus tunneb terve rea materia mitmesuguseid liikumisvorme: mehaaniline liikumine, füüsikas tundma-õpitavad mitmesugused materia liikumise vormid (valgus, elekter, soojus, magnetism), keemiliste, orgaaniliste jne. protsesside mitmesugused kujud. Need materia liikumise mitmesugused kujud muutuvad üksteiseks, osutudes kord põhjuseks, kord tagajärjeks. Engels võitleb metafüüsilise lahutamise ja põhjuse ning tagajärje eraldamise vastu. Ta näeb nende üleminekut üksteiseks materia arenemise üldises protsessis. Kuid mida kujutab endast põhjuslikkus? Engels arvab, et teataval määral on õigus Hume'il tema skeptitsismiga, kes näitas, et ühe nähtuse korrapärane järgnemine teisele veel ei tõesta, et nad on põhjuslikult vajalikus seoses üksteisega. Kuid kas niisugusel juhtumil põhjuslikkus osutub ainult subjektiivseks kategooriaks? Engels tõrjub tagasi subjektiivsed, skeptilised õpetused põhjuslikkusest. "... Inimese tegevus, — kirjutab ta, — annab võimaluse tõe staad põhjuslikkust. Kui võttes nõguspeegli me kontsentreerime päikese kiired fookusesse ja saavutame sama efekti, mida annab tavaline tuli, me sellega tõestame, et päikesest saabub soojust" (sealsamas, lk. 405—406). Arendades neid mõtteid pöörab Engels tähelepanu praktika probleemidele, kuna see osutub kriteeriumiks, mis tõstab meie õiget arusaamist ümbritsevast maailmast ja ta arenemise dialektilistest seadustest.

Engels annab ka lahenduse juhuslikkuse ja vajalikkuse küsimusele. "Teiseks vastandiks, mille vangi on metafüüsika, — kirjutab ta, — on juhuslikkuse ja vajalikkuse vastuoksus" (sealsamas, lk. 502). Tavaline "terve" mõistus, millest laseb end juhtida loodusuurijate enamus, vaatlleb juhuslikkust ja vajalikkust kui üksteist eraldavaid kategooriaid. Aga dialektika seisukohalt on nad nii vastandlikud kui ka ühtivad: juhuslik on tarvilik, kuid tarvilik täpselt samuti on juhuslik.

Sellised on lühidalt põhialused, millised Engels töötas välja materia-

listliku dialektika seaduste kohta. Engelsi kui ka Marxi filosoofiliste tööde iseloomustavaks jooneks osutub ta järjekindel võitlus niihästi mõtiskleva, metafüüsilise materialismi vastu kõigis ta esinemisvormides, kui ka idealistliku filosoofia ja igasuguste katsete vastu moonutada marksistlikku filosoofiat idealistlikuks.

Kasvatuse ja õpetuse põhiprintsiipe nõukogude koolis.

Prof. A. PINT.

I

Kommunistliku revolutsiooni arengus seisab nõukoguliku kooli ees tähtis ülesanne: nõukogulik kool on kohustatud kasvatama põlvkonda, kes oleks suuteline viima kommunismi võidule. Kommunismi suudab lõplikult võidule viia aga ainult niisugune põlvkond, kel on laialdased ja sügavad igakülgset teadmised ning kes oskab neid teadmisi — teoreetilisi ja praktilisi — rakendada tegelikus elus. Meie peame mitte ainult kasvatama põlvkonna, kes oma igakülgse arenemise tõttu oleks suuteline lahendama neid tehnilisi ja majanduslikke ülesandeid, mis meie ees seiasvad, vaid ka kasvatama inimesi, kelle elu eesmärgiks oleks võitlus kommunismi eest.

Mõni aasta tagasi ütles M. Kalinin autasustatud NSV Liidu õpetajaile: „Kui minult küsitaks, mis on kõige tähtsam, mida praegu õpetajalt nõutakse, siis ma ütleksin: *k a s v a t a d a u u t i n i m e s t*. Meil areneb uus, sotsialistliku ühiskonna inimene. Sellele uuele inimesele tuleb sisendada kõige paremad omadused. Neid omadusi peab kasvatama meie nõukogulik kool.“

On selge: nõukogulik kool ja selle õpetaja peavad kasvatama kommunismi ülesehitajat. Kommunistliku partei programmis on üteldud, et meie kool peab olema vahendiks, mis täielikult hävitab ühiskonna klassideks jagunemise; meie kool peab olema kommunistliku übersünni, kommunistliku ühiskonna kasvatuse tööriistaks; ta peab valmistama ette põlvkonda, kes oleks suuteline lõplikult kehtestama kommunismi.

Kommunistlike noorte III kongressil peetud suurepärasest kõnes rõhutas Lenin erilise jõu ja veenvusega, et nõukoguliku kooli peamine ülesanne seisneb selles, et õpilastes kasvatada kommunistlikku moraali, kõlblust, kommunistlikku maailmavaadet ja käitumist. Ta ütles: „On tarvis, et kaasaegse noorpõlve kogu kasvatus, haridus ja õpetus oleks temas kommunistliku moraali kasvatuseks.“

Järelikult, meie kool peab kasvatama teadlikke võitlejaid vana eksploatatorliku ühiskonna vastu, peab valmistama ette uue, kommu-

nistliku ühiskonna ehitajaid. Kasvava põlvkonna kommunistliku kasvatus- ja hariduse küsimus on käesoleval ajal — rahuaaja ülesehituse tingimustes, eriti tähtis noores Nõukogude Eestis.

Selleks, et meie kool võiks edukalt täita temale bolševike partei ja Nõukogude valitsuse poolt pandud ülesandeid, ta peab kogu oma töö rajama teaduslikult õigetele printsiipidele. Need printsiibid peavad tungima meie kooli kogu kasvatus- ja õppetöösse ja peavad juhtima õpetaja iga sammu, iga sõna. Need printsiibid peab õpetaja hästi omandama ja omas töös õieti rakendama.

Teatavasti on kasvatus ja õpetus väga keerukas, mitmekülgne protsess. Kasvatus- ning õppeprotsessis liituvad ja on üksteisega vastastikusel koostöös hulka elemente. Siia kuuluvad eelkõige kasvatus- ja õppetöö sisu, õppemeetodid ning viimaks kasvatus- ja õppetöö organisatsioon, kusjuures igaüks neist elementidest ei ole muutumatu, alaline, vaid vastupidi: kasvatus- ja õppeprotsessi iseloomustab liikuvus. Vastavalt sisu muutusele muutuvad meetodid ja viisid, muutub ka kasvatus- ja õppetöö organisatsioon. Ent see mitmekesisus, mida me kasvatus- ja õppeprotsessis leiame, nõuab ühtlasi ka ühtlust. On tarvis, et kogu selle mitmekesisuse juures esineks teatud eesmärgikindlus, et kõik need elemendid oleksid teine-teisega vastastikusel seoses. Küsitakse, mis asjaolud loovad meile selle seose ja eesmärgikindluse? Selle seose ja eesmärgikindluse loovad kommunistliku kasvatus-eesmärgid. Meie kooli ees seisab ülesanne — kasvatada inimesi, kes peavad ehitama kommunismi, kasvatada inimesi, kes tuliselt armastaksid meie kodumaad, arendada kasvavas põlvkonnas neid omadusi, mis on vajalikud kodumaa kaitseks ja õitsenguks. See üldine eesmärk viibki kõigi loeteldud elementide ühtsusele. See ühtsus mitmekesisuses ongi seoses kindlate nõudmistega ja printsiipidega kasvatus- ja õppeprotsessis.

Need printsiibid etendavad väga suurt osa koolis, kuna nad ühendavad kõigi õpetajate tööd ja annavad kogu koolitööle suuna ja eesmärgikindluse.

Kasvatus- ja õppetöö printsiipide kindlakstegemise tähtsust mõistavad hästi ka kodanlikud pedagoogid. Suured teened on sel alal eriti Komenskyl, Rouseaul, Pestalozzil, Herbartil, Ušinskil. Neis kodanlike pedagoogide poolt läbi töötatud kasvatus- ja õppetöö printsiipides leidub palju väärtuslikku. Seda suurt pedagoogilist pärandit meie peame kasutama laialt oma töös, kuigi karmi kriitikaga. Küsitakse, millest me oleme juhitud kodanliku pedagoogika seisukohtade kriitilisel läbitöötamisel. Millest tulenevad meie nõukoguliku pedagoogika printsiibid?

Selles küsimuses võib osutada kolmele allikale, mille poole pöörume, kui selgitame kasvatus- ja õppetöö printsiipe.

Esimeseks allikaks on kommunistliku kasvatus-eesmärk. Kommunistliku kasvatus-eesmärgid ja ülesanded on lähte-

momendiks iga pedagoogi töös. Ukskõik millisel pedagoogilise töö alal õpetaja ka töötab, ta peab nägema alati enda ees neid uue inimese eeljooni ja omadusi, mis ta peab oma õpilasis kasvatama, kogu tema töö on allutatud eesmärgile, kasvatada neid omadusi.

Teiseks allikaks on tunnetusprotsessi seaduspärasus. Me teame, et õppeprotsess on ühtlasi tunnetusprotsess, ent ta erineb teadusliku tunnetuse protsessist. See kasvatus- ja õppetöö seaduspärasus määratakse kindlaks seaduspärasustega, mida Lenin leidis protsessis, kuidas inimkond tunnetab objektiivset maailma. Nimelt läheb Lenini järgi inimkond oma tunnetuses elavalt vaatluselt abstraktsele mõtlemisele ja siis ühiskondlikule praktikale. Pedagoogiline protsess on selle tunnetuse peegelduseks ja on selleks aluseks, mis seab teatud nõudmised õpetusele ja kasvatussele.

Kolmandaks allikaks on laste psühholoogilised ja vanuselised iseärasused. Seda mitte teades pole võimalik õigesti arendada kasvatus- ja õppeprotsessi, kuna need psühholoogilised asjaolud määravad nõudmised, millistele peab kasvatus- ja õppeprotsess vastama.

II

Nõukoguliku kooli õppeprotsessi üheks tähtsamaks aluseks on õpetuse kasvatuslik iseloom. Selle printsiibi olemus seisneb selles, et õpetus ei või piirduda ainult teadmiste ja oskuste omandamisega õpilase poolt, vaid õpetus peab ühtlasi ka kasvatama. Aga kasvatada tähendab mõjustada tema maailmavaadet, tundeid, karakterit, maitset, harjumusi, käitumist. Teiste sõnadega: õpetus peab oma mõjuga haarama lapse kogu isiksuse. Seejuures peavad kasvatusse aluseks olema esmajoonelised teadmised. Kommunistlike noorte III kongressil Lenin omas kõnes noorsoo ees rõhutas kindlalt, et ilma teadmiste omandamiseta pole võimalik saada kommunistiks. Seega õpetus, mis varustab kasvavat põlvkonda teadmistega, on kommunistliku kasvatusse peamiseks vahendiks. Tung teadmiste täielikuks ja kindlaks omandamiseks, oskus kasutada neid teadmisi, pidevalt laiendada neid teadmisi, tung avastada uusi teadmisi, — see kõik peab olema iseloomulik sellele uuele inimesele, keda nõukogulik kool kasvatab.

Kasvatava õpetuse printsiip tõsteti üles juba kodanlikus pedagoogikas, eriti võitles selle eest Herbart, kes ütles: „Ma ei suuda mõista kasvatust ilma õpetuseta, kuna ma ei tunnusta õpetust, mis ei kasvata“. Vastavalt oma psühholoogilistele ja filosoofilistele vaadetele Herbart arvas, et peamiseks psühhiliseks protsessiks on kujutlemine, mõistetele jõudmine, aga tahe, tunne on midagi kujutlustest, mõistetest tuletatut. Siit tegi Herbart järelduse, et õpilastele tuleb õppeprotsessis anda teatud summa ideid, mõisteid, ja see kujutluste summa, mille laps omandab, määrab ta isiksuse, saab tema käitumise dünamiiliseks jõuks.

Meie võtame Herbarti õpetust kriitiliselt. Meie ei nõustu sellega järgmistel põhjustel:

a) Ka meie loeme ideid tähtsamaks jõuks kasvatases. Idee on liikuma panevaks jõuks inimeste käitumises, kuid mitte ainsaks jõuks. Meie ei piirdu ainult ideede pakkumisega õpilaste teadvusele, meie püüame selle poole, et nad neid ideid ka praktikasse rakendaksid. Meie püüame mõjuda laste tahtele, tunnetele, kuna teadmised üksi ei kindlusta õpilastelt nõutavat käitumist. Selle poolest läheb meie kasvatava õpetuse mõiste lahku Herbarti omast.

b) Edasi mõistis Herbart kasvatust puhtkoodanlikult. Selleks, et anda lastele kujutelmade ring, mis kasvataks kodanlikke veendumusi, vaateid, võttis Herbart-programmidesse ehk õppeplaanidesse sellise materjali, mis arendas lastes vastavaid kodanlikke ideid ja seisukohti. Ta ei olnud laialdase teadusliku õppuse pooldaja, vaid valis kunstlikult seda, mis oli kooskõlas kodanliku maailmavaatega. Näiteks luges Herbart üheks olulisemaks kasvatusmomendiks usuõpetust. Nii oli Herbarti järgi õppimine tendentslik, lahutatud ehtsast teadusest.

Kooli ülesannete ja kasvatuse eesmärkide suhtes meie lähtume nende kohta antud Lenini-Stalini juhenditest ja UK(b)P määrustest. Lenin ütleb omas hiilgavas, kommunistlike noorte III kongressil peetud kõnes: „Meie kool peab andma noortele teadmiste alused, oskused iseseisvalt kujundada kommunistlikku maailmavaadet, peab tegema neist haritud inimesed. Ta peab selle aja kestel, mil inimesed seal õpivad, tegema neist vabaduse eest võitlejad ekspluataatorite vastu“.

Nii on näha, kuidas selle küsimuse Lenin üles seadis: tuleb noorsoole anda teadmisi, tuleb valmistada ette haritud inimesi, kuid need teadmised peavad soodustama kommunistliku moraali kasvatust, kommunistlike vilumuste kujunemist. Tähendab, õppeprotsessis meie peame kasvatama kommunisti, kommunistliku maailmavaate, moraali ja karakteriga, kommunistlike tunnete, ideede ja huvidega inimest, kes aktiivselt võtaks osa uue, sotsialistliku elu ehitamisest.

Küsitakse, kuidas siis peaks toimuma see kasvatav mõju õppeprotsessis, milline on see lapse isiksuse mõjutamise mehhanism?

Esimeseks võimsaks kasvatusvahendiks on õppematerjal oma sisuga, ideelisusega. Teiseks soodustab vajalike omaduste kasvatust õppeprotsess ise, s. o. need meetodid, need võtted, mida õpetaja kasutab õppetöös ja selle organiseerimisel. Kolmandaks kasvandike isiksusele mõjumise väga oluliseks vahendiks on õpetaja isiksus oma vaadetega, meeoleoluga, käitumisega.

Vaatleme nüüd lühidalt, kuidas peaks toimuma õpilase isiksuse kujundamine kooli õppeprotsessis, silmas pidades kommunistliku kasvatuse mitmesugustest ülesannetest eriti nõukoguliku patriotismi ja kommunistliku ideelisuse kasvatust.

Eeskätt meie peame kasvatama noorpõlves õige vaate elule, elule kui võitlusele töörahva vabaduse eest. Elu eesmärgist arusaamine on üks

tähtsamaid inimese õige käitumise ja ühiskondlikult kasuliku töö tingimusi. „Eesmärgi selgus — ütles sm. Stalin, visadus eesmärgi saavutamisel ja karakteri tugevus, mis murrab kõik ja igasugused takistused, need on omadused, mida kommunistide partei kultiveerib meie piiritu kodumaa kõigi rahvaste töötajate hulgas“. Sm. Stalin rõhutab siin eriliselt eesmärgi tundmise tähtsust, mis on seotud isiksuse ideelisusega.

Ideelisus on nõukoguliku inimese töö ja võitluse aluseks. Seda mõtet väljendas sm. Stalin ka oma kõneluses saksa kirjanik Emil Ludwigaiga: „Kui iga samm minu elus ja töös ei oleks suunatud tööliklassi edutamisele, tema sotsialistliku riigi kindlustamisele, tema olukorra parandamisele, siis loeksin ma oma elu eesmärgituks“. — Kogu oma jõu rakendamise rahva teenistusse, halastamatu võitlus vaenlasega, tema halastamatu hävitamine ja sotsialistliku riigikorra kindlustamine kommunismi lõplikuks ülesehitamiseks — see on suurte juhtide elu ideaal. See peab olema ka iga meie aja inimese elu eesmärgiks ja meie noorsoo kasvatuse põhimõtteks. See on üks tähtsamaid ja vastutavamaid nõukogude õpetaja ülesandeid. Ideelisus on pinnaks, millel kasvab tõeline nõukogude patriotism. Vilunud õpetaja saab sellega hästi hakkama, nagu tõendab järgnev näide:

Ühe Sverdlovski keskkooli õpetaja jutustas meile ühest oma tunnist, kus ta luges õpilastele Saltõkov-Štšedrini jutustuse: „Ulitark rüüt“. Jutustuse sisu on lühidalt järgmine:

Rüüt veetis kogu oma elu mõttetult, rõõmutult ega toonud ühiskonnale mingit kasu. On parem juba hirmus elada, õnnest ja vabadusest lahti ütelda, arvas rüüt, kuid rahul olles ja täis kõhuga elust lahkuda. Ja nii rüüt värises, elas ja värises, suri — värises.

See jutustus haaras lapsi sügavalt. Kõik nad hakkasid seda elavalt arutama. Esmalt tõusis õpilasis küsimus rüüdi elukorralduse kohta. Üks õpilane avaldas arvamust, et rüüdi elusihit ja olemise mõte seisib oma elu hoidmises. „Aga, kas see on halb?“ küsis õpetaja. „Muidugi mitte,“ vastas õpilane ja kinnitab oma vastust mitmesuguste põhjendustega. Temale vaidlevad vastu teised ja tekivad mitmesugused arvamused. Nii hargneb sügav ja huvitav vestlus. Arutatakse läbi küsimused elust, vabadusest, õnnest, ühiskondlikust kohusetundest ja inimeste isikupäraste omadusist. Lõppeks jõuavad lapsed ühisele mõttele: on tarvis elada nii, et poleks kahju sihitult elatud aastaist ja et ei kõrvetaks häbi väiklase mineviku pärast; on tarvis elada nii, et surres võiks inimene ütelda: „Kõik olen ma andnud rahva õnne eest.“ — Ja kui isamaad ähvardab oht, siis ei pea endast hoolima keegi, igaüks peab kogu oma elu andma isamaa hüvanguks. „On tarvis elada elu pärast ja anda oma elu elavate eest,“ ütleb üks õpilastest, tsiteerides kuulsat Gruusia luuletaja Šota Rustaveli sõnu. Lõppkokkuvõttes mõonab õpetaja: rängalt eksime, kui me peame targaks inimesi, kes istuvad oma koopas ja värisevad. Meie isamaasõja päevil said sellised inimesed üldise põlguse osalisteks. Ulitarga rüüdi elusihit on tühine. Meie inimeste ees seisavad aga hoopis kõrgemad eluülesanded. Ja Suure Isaamasõja päevil, et mitte kaotada vabadust ja iseseisvust, oli tarvis hävitada vaenlane, ei olnud kahju ohverdada selleks elu. — Nii võib kogenud õpetaja aidata õpilastel leida ja tunnetada suuri ja tähtsaid inimese eluküsimusi.

Kuid mitte ainult kirjandus, ka mitmesugune muu õppematerjal sisaldab ammutamatuid võimalusi laste kommunistlikuks kasvatuseks. Ajalooõpetaja, uurides lastega NSV Liidu rahvaste kuulsusrikast mine-

vikku kangelaslikus võitluses võõraste interventide vastu, võib ja peab kasvatama lastes arusaamist Lenini-Stalini partei tähtsast osast, mis viis meie rahvad võidule.

Maateaduseõpetaja, tutvustades lapsi meie suure kodumaa rikkustega, tema hulgaliste rahvastega, maapõuevaradega, kaevandustega, tööstusega, kultuuriga, kasvatab uhkust meie saavutuste üle, kasvatab suurt patriotismi. Ja isegi matemaatikaõpetaja võib lahendada mitmesuguseid ülesandeid nõukogude kultuuri, tööstuse, külvipinna suurenemise jne. üle. Niisugustelt aladelt valitud ülesannete abil võidakse lastes kasvatada uhkustunnet oma kodumaa vastu.

Meie nõukoguliku kooli paremad õpetajad on saavutanud ja saavutavad kommunistliku kasvatusel alal suuri edusamme.

Näitlikuks tõendiks selle kohta võiks olla alljärgnev 10. klassi õpilase B. Hoda kirjatöö teemal: „Paavel Kortšagin nõukogude noorsoo eeskujuna“. Kirjatöö moto on võetud Goethe „Faust’ist“:

„Elu ja vabadust väärivad see,
kes iga päev nende eest võitlusse läheb!“

Määrates lugeja suhtumise N. Ostrovski teosesse ja selgitades selle tähendust, kirjatöö autor teeb järeltõlget:

„Traagilisemaid raamatuid leidub vähe, kuid veel vähem leidub raamatuid, mis sellise jõuga jaataksid elu, milles sellise jõuga kõlaks uue elu loomise leegitsev, kustumatu optimism. Mis on teotatud, oma tütarde poolt maha jäetud kuningas Leari mure, mis on noore Wertheri tragöödia, võrreldes õnnetustega, mis langesid kommunistlikule noorele Paavel Kortšagini? Ja kui kuningas Lear sellise meeleheitelise kuulutab, et inimene — see on kahejalgne õnnetu olend, siis, mis jääb üle ütelda Kortšagini, sel elavalt maetud inimesel, kes oli just nagu ilma jäänud kõigest vahenditest inimestega ja eluga läbikäimiseks? Kellel veel, kui mitte temal, võiks olla õigus, nagu vanal Jupiteril, sajatada oma eostamise päeva. Ent selle inimese huultelt me kuuleme sõnu, mis süvendavad suurimat südidust, sõnu täis optimismi: — „Elu — kõige kallim, mis inimesel on. Ta antakse ainult üks kord ja elada tuleb teda nii, et surres võidakse ütelda: Kõik oli antud kõige kallimale maailmas — võitlusele inimkonna vabastamise eest!“

Jälgides seda lühikest, ent hiilgavat ja täielikku võitlust ja loomingut — kangelase-bolševiku elu, näidates teda võitjana kõige mitmekesisematel elualadel, noor autor lõpetab oma töö nii:

„Selline on Kortšagin. Eesmärgi selgus, kindlus selle eesmärgi saavutamises, valmidus ületada kõik ja igasugused takistused, bolševistlik vaimustus — see on Paavel Kortšagini, meie aja kangelase põhijooned. — Tema elukäik on suurepäraseks eeskujuks meie nõukogulikele noorsoole. Klaasi tuhk, pühitsetud gööside viha koputas legendaarse Till Eulenspiegeli südamele ja see muutis ta Flandria surematuks rahvuskangelaseks. Paljude vabaduse ja rahva õnne eest hukkunud võitlejate tuhk, nende poolt valatud püha veri koputas Paavel Kortšagini südamele — ja see tegi ta meie suurepärase epohhi surematuks kangelaseks. Kui Paavli küsiti, kust pärineb tema selline mehisus ja visadus, ta vastas: „Lugege raamatut „Ovod“, siis teate!“ Ja sama osa, mida mängis „Ovod“ Paavli elus, etendab Ostrovski teos ja selle kangelane Paavel Kortšagin meie nõukoguliku noorsoo juures tema kangelaslikus töös ja tulevastes võidurikastes lahingutes maailma kapitalismi vastu.“

Selliste üllaste ja õigete ideede juurde me peamegi juhtima oma õpilase suure ja raske pedagoogilise töö kaudu.

Peab märkima, et küsimuse alal, kuidas koolipraktikas teostada kasvatava õpetuse printsiipe, esineb sageli palju vigu. Õppeprotsessis vajalikust kasvatuslikust joonest saadakse valesti aru. Juhtub, et õppe-

tunni orgaanilisse ossa tahetakse kunstlikult koguda mingeid erilisi kasvatustlikke momente. Sellesse eksitusse langejad arvavad, nagu ei saavutataks kasvatustlikku mõju õpilastele teadusliku materjali endaga ja mitte sellega, kuidas õpetus on rajatud teadusele, vaid programmis oleva materjali mingite eriliste täienditega, millede rakendamine arvatakse kindlustavat, et õppetund mitte ainult ei annaks teadmisi, vaid ka kasvataks. Tendents kunstlikult külge pookida moraali, mis orgaaniliselt pole seotud käsiteldava materjaliga, on väga iseloomustav suuremale osale lastekirjandusele möödunud sajandist. Sellele tendentslikkusele astus otsustavalt vastu silmapaistev vene kriitik, publitsist ja pedagoog Dobroljubov, kes ironiliselt nimetas selliseid moraliseerivaid lisandeid kõlbluse lappideks ja moraali sabakesteks.

Leidub ka õpetajaid, kes ei mõtlegi õpilaste kasvatamise ülesannetele. Nad esitavad ainult oma eriala õppematerjali „siit siamaani“; millist kasvatustlikku küsimust võib puudutada käesoleva õppematerjali läbitöötamisel, see ei lähe neile üldse korda.

Meie küsimusele, kuidas ta teostab kasvatustööd matemaatika õpetamisel, üks õpetajaist vastas: „Ma ei suuda kuidagi õigeaegselt läbi võtta programmis ettenähtud materjali, sellepärast ei jää mul aega kasvatustlikuks tööks õppetunnis.“ Mõnikord küsid õpetajalt: „Miks teie ei kasutanud selles tunnis õppematerjali kasvatustlikku mõju?“ Vastatakse: „Poliitiline kasvatus on mul seotud kursuse teise osaga, teie ei viibinud seesugusel tunnil.“

Samuti leidub õpetajaid, kes küll tahavad õpilasi poliitiliselt kasvatada, kuid kes ilmselt ei taipa, kuidas seda teha, mistõttu nende katsed sageli ebaõnnestuvad. Järgnegu selle kohta mõned näited.

Uhes Tartu koolis käsiteldi Puškini luuletust „Talv“. Milles võib siin kasvatus avaldada? Eeskätt selles, et õpetaja äratab õpilastes erksat talvemeeleolu, esteetiliselt naudingut, elamust; arendab õpilaste fantaasiat, kasvatab armastust poeesia vastu.

Kuidas aga toimis õpetaja? Ta loeb luuletuse õpilastele kõvasti ette ja pöördub siis küsimusega klassi poole: „Mida siin Puškin valesti kujutas?“ Lapsed ei taipa ega võigi sellisele imelikule mõttele tulla, mida õpetaja neilt ootab. „No, kuulake veel kord.“

„On talv, ja pidurõõmsas meeleolus talumees...“

„Mõtlege ometi,“ ütleb õpetaja, „kui Puškin selle laulu kirjutas, siis oli ju orja-aeg, teoorjus, milline pidulikkus võis talumehel siis olla? Tähendab, Puškin kirjutas valesti!“

Nii rikkus õpetaja ilusa luuletuse mõju, andes sellele absoluutselt eksliku käsitelu, mistõttu luuletus kaotas oma kunstilise kauniduse ja tekitas sobimatuid kujutelm. Sellised „kasvatustlikud momendid“ on tõelised moonutused.

Olgu veel teine näide.

Küsimise ajalooõpetajalt: „Mida te jutustasite õpilastele Egiptuse püramiididest?“ — „Ütlesin, et see ei olnud efektiivne kapitali mahutamine.“ (1) — Hea, et see õpetaja, endine varustusosakonna agent, meiega vesteldes lõppeks selgusele jõudis, et tema kasutamine õpetajana ei ole ka nii efektiivne, kui oleks seda tema kasutamine endiselt varustusagendina.

Kas võib ütelda, et sellised kasvatustlike küsimuste moonutused õppeprotsessis on tingitud pedagoogide teadlikult halvast tahtest, või ebaausast suhtumisest oma töösse? Asjaoluga lähemalt tutvudes me peame sellistest etteheidetest loobuma. Sattudes vigadesse, langedes vulgaarsesse stiili, õpetajad on sageli juhitud kõige parematest kavatsustest, püüdlusest anda õpilastele mitte ainult teadmisi, vaid ka kasvatada

neid kommunistlikus vaimus. Nad taipavad küll, et õpetus ei või olla elust ega sotsialistliku ülesehituse ülesannetest lahutatud, kuid nad ei tunne lähemalt, kuidas õieti lahendada neid kommunistliku kasvatus ülesandeid õppeprotsessis. — Me küsime, mispärast haridusosakondade ja pedagoogiliste kabinetide ülesandeks on abistada meie õpetajaid kasvatustöö organiseerimises meie koolis? Mispärast seda tööd nende suhtes nimetatakse v a s t u t u s r i k k a k s?

Kokkuvõttes tuleb märkida, et kõiki loeteldud vigu, mida õppeprotsessis kasvatus alal sageli tehakse, saab otsustavalt vältida, kui võetakse omaks nõukoguliku pedagoogika põhimõtted kasvatus kohta õppeprotsessis. Ei või unustada, et kasvatuslikku mõju avaldab õpilastele nii teaduslik õppematerjal kui ka õppeprotsessi korraldus. See tee, mida mööda õpetaja juhib õpilasi teadmatuses teadmisele, aimamiselt selgele arusaamisele, läheb esitamiseviisi, tõestuse, ideoloogilise kindluse, õpetuse poliitilise suuna, illustratiivse materjali valiku, eksperimenti teostamise ja emotsionaalsete vahendite kasutamise kaudu, kusjuures õpetaja enda veendumus ja printsiipiaalsus mängivad õppeprotsessis kasvatus teostamisel otsustavat osa.

Järgmiseks tähtsamaks kasvatus ja õpetuse printsiibiks nõukogulikus koolis on t e a d u s l i k k u s. Erinevalt kapitalistlike maade koolidest, kus töötajate lastele pakutakse mitte ainult piiratud, vaid ka otse võltsitud teadmisi, nõukogude üldhariduslik kool annab õpilastele täiesti teadusliku hariduse. Rääkides kommunistlike noorte III kongressil vanast koolist V. I. Lenin ütles, et see andis 0,9 mittevajalikke teadmisi ja 0,1 moonutusi. Eriti selgelt avaldus see võltsimine fašistlikes koolides.

Meie võitleme teaduslikkuse eest, kuna meie maailmavaade rajaneb ehtsaile teaduslikele tõdedele, partei ja nõukogude võimu kogu poliitika toetub teadusele. Sellepärast Lenin ja Stalin kutsusidki üles noori õppima ja omandama teaduse aluseid. — Küsime, millised siis on need teaduslikkuse peamised tunnused?

a) Kõige elementarsemaks nõudeks teaduslikkuse suhtes on faktiline tõelisus, faktide ja teaduslike üldistuste õige ühendamine. Oma teose „Kes on rahva sõbrad?“ kolmandas lisas juhtis Lenin tähelepanu sellele, et ettenägemise teoreetiline jõud eeldab ühe tähtsaima tingimusena faktide hoolikat uurimist ja tundmist. Lenini selles näpunäites peitub otsene väide selle kohta, et õigete järelduste ja üldistuste tegemiseks tuleb tunda fakte.

Ei või olla juttugi faktilisest tõsiolust järgneval juhul:

Keegi Tartumaa õpetaja jutustab õpilastele Taga-Kaukaasia faunast ja ütleb, et Taga-Kaukaasias elavad hirved, tiigid, lõvid. Lapsed avaldavad imestust ja arvavad, et Taga-Kaukaasias lõvisid ei leidu. Õpetaja aga kinnitab, et on küll. Lapsed: „Aga ramatus sellest ei räägita!“ Õpetaja: „See on jäetud lihtsalt ütlemata.“

Kuid faktid üksinda ei moodusta veel teadust. Teie esitate õigeid fakte, kuid teadus esineb ainult seal, kus luuakse side nähtuste põhjuste ja seaduspärasuste vahel. Õpetus saab olla teaduslik siis, kui faktid ühendatakse teoreetiliste üldistustega. Teie pakute fakte, kuid nende alustel teie peate andma õpilastele arusaamise teaduse seaduspärasusest. Kui pakkuda õpilastele fakte ja mitte juhtida neid üldistamisele, mitte õpetada üldistama, siis ei ole võimalik õieti lahendada kooli ees seisvaid ülesandeid, kuna üldistustel on väga suur maailma-vaateline tähtsus.

Olin kord ajalootunnis. Õpetaja rääkis selgelt ja huvitavalt Ivan IV-ndast ja opritšnikutest, tõi väga huvitavaid näiteid, ent kõige tulemusena ta ometi ei andnud õiget teoreetilist käsitelu. — Milline oli opritšnikute sotsiaalne olu, milline oli ajalooline protsess, mis kutsus esile opritšnikute ilmumise. Seda teoreetilist käsitelu aga õpetaja muude faktide kõrval ei pakkunud. Kuna see aga on vastava ajastu käsitelu juures oluline, siis õpetaja patustas siin teaduslikkuse vastu.

Mõnikord patustatakse kooli õppeainete õpetamisel ka nii, et faktide õppimine vahetatakse ära abstraktsete järelduste ja skeemide õppimisega. Kool teeb üldistusi, eeldusi, mis ei toetu faktide tundmisele. Kui üldistused ei toetu faktide kindlale tundmisele, siis need esinevad tühjade abstraktsioonidena, sellistena, mil puudub igasugune väärtus. Järelduste omandamine ilma nende faktide tundmiseta, mille põhjal tehti üldistused, võib viia pealiskaudsete teetassi juures lobisejate kasvatusel. Juhtides sellele tähelepanu Lenin väitis, et ei ole võimalik saada kommunistiks, kui ainult omandada järeldused kommunismist, ilma et omandada neid teadusi, millede tuletisena esildus kommunism ise. Järelikult on faktide ja teaduslike üldistuste õigel ühendamisel väga suur tähtsus meie kooli ees seisvate kasvatuslike ülesannete lahendamisel.

b) Teaduslikkuse järgmiseks tähtsaks tunnuseks on teadlikkus ja õpilaste aktiivsus. Selle printsiibi tõstsid pedagoogika klassikud juba ammu esile, kuid kodanliku kooli praktika moonutas ta. Teooriasse jäid teadlikkuse ja aktiivsuse nõuded, tõeliselt aga valitsesid tuupimine ja drill. Seda kodanliku pedagoogika silmakirjalisust paljastas armutult Lenin oma kõnes kommunistliku noorsoo III kongressil. Siinsamas andis Lenin kommunistliku kasvatusel ülesannetele geniaalse määrangu:

„Vana õppimise, vana tuupimise, vana drilli asemele me peame seadma oskuse võtta endale kogu inimkonna teadmiste summa, ja võtta nii, et kommunism ei oleks meil midagi sellist, mis on õpitud, vaid oleks selleks, mis me enda poolt on läbi mõeldud“. Nii räägib Lenin inimkonna kogu teadmiste summa teadlikust omandamisest kui vajalikust tingimusest arusaadavaile, läbimõeldud kommunistlikele järeldustele jõudmiseks. Teadlikkuse printsiibil on nii hariduslik kui ka kasvatuslik tähtsus, kuna see ühelt poolt soodustab õppematerjali paremat omandamist ja kindlamat meelespidamist, ja teiselt poolt — ainult teadusliku materjali omandamise juures võib olla kindlustatud õpilaste

teadvuses teadmiste selline ümbertöötamine, millest rääkis Lenin, ja mis on vajalikuks eelduseks, et teadmised muutuksid isiklikeks vaadeteks ja veendumusteks. Teadlikkuse printsiip tähendab samuti teadmiste sellise edasiandmise vajadust, mis oleks õpilastele süstemaatilisem, arusaadavam ja veenvam. Teadlikkuse protsess tekib vaid siis, kui teadmiste omandamise protsessil on aktiivne iseloom, kui õpilased ei omanda õppematerjali dogmaatiliselt, vaid aktiivselt. See tähendab, et õpetus peab õpilastes äratama mõtlemist. Lõppeks see tähendab vajadust harjutada õpilasi arutlema, orienteeruma faktides, hindama neid, ja kui on kõnes loodusteadused, siis ka eksperimentaalselt kontrollima. Omandamine pole võimalik arusaamiseta, arusaamine aga järgneb õpilaste aktiivsele mõtlemistööle, teadlikule suhtumisele sellesse, mis on tarvis omandada.

Järgmiseks nõudeks pedagoogilise töö suhtes on selle metodoloogiline kindlus, s. t. kasvatuse ja õpetuse peab olema bolševistlik, parteiline, printsiipialne.

Meie juba vihjasime, et õpetaja peab andma üldistatud faktidest õige käsitletu, tuleb läheneda neile marksistlikult, metodoloogilise kindlusega. — Võib seletada, kuid seletada vulgaarselt, võib seletada mitte marksistlikult, vaid idealistlikult. — Mõni aasta tagasi ajaloo õpetamisel mõisteti valesti selliseid suuri patrioote, nagu olid seda Minin ja Požarski. Kahjuks juhtub seda veel praegu mõnes meie eesti koolis.

Koolis küsiti: „Kes oli Minin?“ — „Ta oli lihunik, ekpluataator,“ seletas õpetaja. Aga Požarski — oli vürst, ka ekpluataator. Kas võisid olla sellised inimesed patrioodid? — Neid nimetati ajalootunnis, kuid nende tähtsus hajutati täielikult. See tähtsus oli aga väga suur 17. sajandi liikumises okupantide vastu. Nüüd meie räägime, et Minin ja Požarski, kuigi nad ei kuulunud töötava rahva kihtidesse, oskasid siiski masse juhtida, nad käitusid ausalt ja olid täis patriootilist vaimustust. Meile on see väga kallis, et ka varem leidis suuri inimesi, kes oskasid organiseerida võitu interventide üle. Samasse kategooriasse kuulub Tartu vene keskkooli ajalooõpetaja eksimus Jemeljan Pugatševi suhtes. Ta laskis nimelt lapsi vihikusse kirjutada Pugatševi kohta: „Mässaja, isemeelne, julm, kaval, jonnakas“ jne. — See kõik ei vasta tõeale. Järelikult on metoodiline kindlus üheks tähtsamaks, kui mitte kõige tähtsamaks küsimuseks kasvatustöö eduka teostamise alal koolis.

Lõppeks tähendame, et materjali käsitlemisel ei või õpetaja esineda kronoloogina, kes „vaatab ühesuguse pilguga nii heale kui ka kurjale“ ja fikseerib külmalt neid sündmusi, millede pealtvaatajaks ta ise oli või on. Õpetaja peab oskama õpilastele mõjuda mitte ainult argumentidega, kuigi see on põhimine, vaid samuti mõjuma ka veenmisega, mis elustab tundeid.

Järgnevaks teaduslikkuse tingimuseks on *historism*. Meie kooli ees seisab ülesanne kasvatada põlvkonnas dialektilis-materialistliku maailmavaate aluseid. Dialektika nõuab aga nähtuste vaatlemist „nende liikumise, nende muutumise, nende arengu vaatekohalt, nende

tekkimise ja väljasuremise vaatekohalt¹⁾." Historism tähendab, et tutvudes selle või teise nähtusega, me vaatame sellele mitte ainult kaas-aegselt vaatepunktilt, vaid ühtlasi anname õpilastele andmeid selle kohta, kuidas ja millest niisugune nähtus ajalooliselt sündis, millised etapid ta oma arengus on üle elanud ja millised muutused temaga kaasusid. Näiteks grammatikas meie mitte ainult õpime tundma üksikuid sõnavorme, vaid anname õpilastele teada, millest tulenesid need vormid, millega seletatakse, põhjendatakse nende sõnade õigekirjutust. Matemaatika alal meie mitte ainult räägime teoreemidest, vormelitest, vaid tutvustame õpilasi ka matemaatika ajalooga, selliste matemaatikutega nagu Pythagoras, Lobatševski, Kovalevskaja jt. Õppides võrrandeid tuleb ütelda, millal ajaloos esmakordselt inimesed õppisid neid kasutama ja lahendama. Peatudes logaritmid juures, me räägime, millal nad võeti tarvitusele jne. Lenin omas loengus „Riigist“ Sverdlovski ülikoolis 1919. a. ütles, et ühiskonnateadustele lähenedes ei või „mitte unustada põhilist ajaloolist sidet, igale küsimusele tuleb vaadata sellelt vaatepunktilt, kuidas teatud nähtus ajaloos tekkis, millised peamised astmed see nähtus oma arengus läbis ja sellelt tema arengu seisukohalt vaadata, milleks antud nähtus on nüüd muutunud.“ (Teosed, XXIV, lk. 364.) Õpetamisel tuleb meil neid Lenini sõnu täiel määral silmas pidada.

Nagu näeme, tuleneb historismi nõue õppe- ja kasvatustöös dialektilisest materialismist, mis kõiki nähtusi vaatleb nende arengus. Igale nähtusele, et sellest arusaamine oleks täielik, tuleb läheneda sellelt vaatepunktilt. Alles siis selgub ta olemus. Näiteks selleks, et mõista meie sotsialistlikku korda, me peame teadma, millised ühiskondlikud formatsioonid esinesid varem, kuidas need arenesid. Alles siis saab arusaadavaks sotsialismi olemus. Ainult teades möödunud arenguteed, me võime vaadata tulevikku, kuna antud nähtuse arengu seadused ütlevad ette, milleks see nähtus muutub tulevikus, kuhu poole ta suundub. Seda võimaldab ainult nähtuse sügavam, õige uurimine. See ongi historismi tee.

Lõppeks, hariduse teaduslikkus ei ole mõeldav, kui ei näidata teooria sidet praktikaga, eriti sotsialistliku ülesehituse praktikaga. „Mis teadus see siis on, mis on katkestanud sideme praktikaga, kogemustega,“ ütles Stalin. Side teooria ja praktika vahel on kahesugune: teooriat kasutatakse praktikas, kuid praktika viib edasi teooriat. Õpilased peavad teadma näiteid nii ühe kui ka teise kohta.

Omandatud teadmiste rakendamine praktikas võimaldab teadmiste tõelisust kontrollida, mis viib uuritavate asjade ja nähtuste sügavamale omandamisele ning teadmiste kindlustamisele. Üks vene pedagoogidest kirjutab: „Kui õpilased tutvuvad taimede eluga, kuid saadud

¹⁾ UK(b)P ajaloo lühikursus.

teadmisi ei kontrolli ega kinnita praktikaga taimede kasvatamises ning nende eest hoolitsemises; kui nad tutvuvad kompassiga, kuid ei oska seda tarvitada suuna määramiseks; kui nad näiteks õpivad tundma inimese organismi, kuid ei tea, kuidas hoolitseda ta organite eest; kui nad on vaimustatud mõne jutu tegelase vaprustest, aususest ning õiglusest, kuid ise lubavad oma käitumises argust, kohusetruudusetust, pettust, — siis selline õpetus muutub kõige puhtamaks formalismiks, mille vastu tuleb otsustavalt võidelda."

Edasi. Poliitilis-kasvatustliku töö elustamine meie koolides nõuab seda, et õppetöö sisu oleks küllastatud sotsialistliku ülesehituse materjaliga, oleks vastav kõigile neile suurtele ja tähtsatele küsimustele, millest on väga rikas meie olevik. Olgu jutt meie Suure Isamaasõja lahinguist või Moskva metropoliteenist, saksa fašistide poolt purustatud linnade ülesehitusest või sündmustest Jaapanis; olgu jutt suurest Fergana kanalist Uzbekistanis, või kirjast, mille saatis Eesti töötav rahvas sm. Stalinile ENSV 5. aastapäeva puhul, — kõik need väga mitmekesise tähtsuse ja ulatusega sündmused peab õpetaja tunnis ära kasutama oma aine käsitlemisel neil juhtudel, kus seda loomulikult saab siduda käsitletava ainega, ilma et aine süstemaatika selle läbi kannataks.

Õppetöö sidumise vajadust töölisklassi võitlusega ja kommunismi ehitamisega rõhutas Lenin oma kõnes kommunistlike noorte III kongressil, kus ta ütles, et kommunisti kasvatame ainult siis, kui meie kogu kasvatus, hariduse ja õpetuse seome töölisklassi võitlusega. Samas kõnes ütles Lenin: „Meie ei usuks õpetusse, kasvatusse ja haridusse, kui see toimuks ainult koolis, eraldatuna voogavast elust.“ (Teosed, XXX, lk. 413.)

Samuti leiab UK(b)P KK otsustes kooli kohta rida erilisi näpunäiteid, kus nõutakse, et õppematerjali läbitöötamises peegelduksid ka sotsialistliku ülesehituse ülesanded ja saavutused, et õppeprotsessis käsitledaks NSV Liidu rahvaste oma, vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku kultuuri ülesehituse küsimusi. Tuleb rõhutada, et sotsialistliku ülesehituse materjali valgustamine õppeprotsessis on väga suur ja tõsine küsimus ja et sellel on suur kasvatuslik tähtsus. Toome selle küsimuse kohta mõned näited.

Maateaduse tund. Teemaks on: „Sverdlovski oblasti majandus“. — Õpetaja jutustab oblasti territoriaalsest asendist, Uurali loodusvaradest, metsadest, jõgedest, maa-põuevaradest: kullast, rauast, vasest jne. Ühe sõnaga kõigest, mis seal leidub. Loomulikult on see kõik väga hea, kuid õpetaja ei lausunud aga ainustki sõna sellest, kuidas Sverdlovski tehastes, vabrikutes need loodusvarad ümber töötati relvadeks, võitluseks vaenlasega. Ei jutustanud, kuidas Uurali kahurid hävitasid saksa roimareid Preisimaal juba 7-aastasest sõjas 1756—1762, kui vene sõdurid Friedrich II-lt Berliini võtmed ära võtsid; ei olnud juttu sellest, kui palju Uurali malmi kasutati Borodino lahingus a. 1812 Moskva all, kus vene väed andsid purustava löögi Napoleoni armeele, keda seni loeti võitmatuks. Õpetaja unustas ka seda ütlema, kui kõrgelt hindas Punaarmee Suures Isamaasõjas võimsaid kahureid, tanke, Uurali relvi, lennukeid ja laskemoona, millega Sverdlovski sõjatööstus ohtralt fronti varustas.

Kriipsutame veel kord alla: poliitiliselt kui ka pedagoogiliselt on väga tähtis kasutada õppeprotsessis meie rikkaliku oleviku materjali. See elav oleviku materjal muudab käsitledava küsimuse kuulajaile arusaadavamaks ja, mis on kõige tähtsam, see kasvatab õpilastes vajalikke veendumusi, kasvatab siirast kodumaa-armastust.

Eelöeldut kokku võttes oleksid nõukogulikus koolis nõutava teaduslikkuse printsiibi tunnused järgmised:

- 1) faktiline tõelisus, faktide ja teaduslike üldistuste õige ühendamine;
- 2) teadlikkus;
- 3) metodoloogiline kindlus, s. o. õpetus ja kasvatus peab olema bolševistlik, parteiline, printsiipialne;
- 4) historism ja
- 5) teooria side praktikaga, eriti sotsialistliku ülesehituse praktikaga.

III

Võib ütelda, et paljude meie koolide töö möödunud õppeaastal arenes võrdlemisi edukalt. Kooliaasta lõpuks paranes kasvatus- ja õppetöö niivõrd, et mõned koolid oma töötulemuste poolest tõusid ligikaudu Nõukogude Liidu parimate koolide hulka. Suures osas koolides leidub aga veel terve rida puudusi, millede likvideerimisele tuleb tõsiselt käesoleval kooliaastal asuda. Neist puudusist võtame eeskätt arutusele ühe tähtsamaid, nimelt f o r m a l i s m i õppe- ja kasvatustöös.

Hulk fakte meie koolipraktikast tõendavad seda, et õpetuse ja kasvatus suureks puuduseks on formalism. See avaldub paljudes õpetuse ja kasvatus küsimustes. Nii näiteks juhtub väga sagedasti, et õpilane tunneb reegleid, kuid ei oska neid tegelikult kasutada; tunneb fakte, kuid pole suuteline neid seletama. On saanud juba väga laialt tuntuks juhtumid, kus õpilane võrdlemisi õieti kirjutab diktaati, ent teeb jämedaid vigu konspektides, isiklikus kirjas seltsimeestele või vanematele. Õpilased sageli sooritavad füüsikas eskami 5-le, kuid ei oska vajaduse korral parandada elektrivoolu kaitsekorki või elektri-triikrauda. See formalism õpetuses avaldub negatiivselt mitte ainult õpilaste teadmiste kvaliteedis ja kindluses, vaid nõrgestab otseselt ka õpetuse kasvatuslikke tulemusi. Õpilane, kes formaalselt on omandanud teatud teadmised ajaloo alal, ei suuda tegelikult neid ajaloolisi teadmisi kasutada oma maailmavaate kujundamises. Õpilane, kes on formaalselt omandanud füüsika kursuse, ei suuda vastavaid teadmisi kasutada kui tähtsat eeldust oma teadusliku, materialistliku maailmavaate loomisel. Samuti ei või kirjanduse formaalne omandamine aidata kaasa, et see saaks õpilasele õpetajaks elus ja elu mõjustamise vahendiks.

Nõukogude eesrindlike õpetajate pedagoogiline kogemus on sellepolest tähelepanuvääriv, et lahendades õpilaste täieliku õppeedukuse,

nende teadmiste, oskuste ja vilumuste tõstmise küsimust, on nad saavutanud kõrge taseme õpilaste tunnetusjõudude arendamises, kasutades selleks mitmesuguseid vahendeid ja võtteid. Paremate koolide kogemused tõendavad, et eeskätt tuleb õpilasi õpetada õieti kuulama ja vaatlema, võrdlema ja üldistama. Formalismi vältimiseks püüab vilunud õpetaja kõige vahenditega saavutada, et mõiste tundmist alati saadaksid õiged kujutelmad. Koolipraktikas juhtub sageli vastupidist. Õpilane formaalselt mõistet või sõna tunneb, ent kujutelmad, mis sellele peaksid vastama, puuduvad. Järgnegu selle kohta mõned näited.

5-ndas klassis on ajalootund. Õpetaja tarvitab sõnu: vaarao, dünastia, hieroglüüfid jne., 11 sõnast, mida meie hiljem lastelt küsime, osutusid ainult kaks sõna lastele sisult arusaadavaks. Füüsika-õpetaja küsis õpilaselt, mis tähendab „aine erikaal“. Õpilane vastas: „See on kaal, millega erilisi aineid kaalutakse.“ Keegi õpilane luges koolis ülesantud lugemispala: „Eelajalooline inimene“; kui kodus küsiti, mis see tähendab, siis õpilane vastas: „See on jutt inimesest, kes elaja moodi elas.“ Õpilane hääldas sõna valesti („elajalooline“) ja sellega olid seotud ekslikud kujutelmad.¹⁾

Peab küsima, kas võib sellistel juhtudel kõnelda õppematerjali teadlikust omandamisest. Muidugi mitte. Sellepärast ongi tähtis mitte omandatud mõistete, sõnade arv, vaid asjade, objektide tundmine, vastasel korral on formalism vältimatu. Vähe on sellest, et anda õpilasile asjust õigeid kujutelmi, neid tuleb abistada mõistete süsteemi omandamisel. Aga mõistete omandamine ja moodustamine toimub õpilase iseisva mõtlemise arendamise kaudu. Õpilased sageli isegi veel kõrgete koolide üliõpilastena või praktilisele kutsetööle siirdunud märkivad oma kirjades õpetajaist nende suurt tähtsust tunnetusvõimete arendamises ja huvi äratamises teaduse vastu. „Ajaloõpetaja tunnist meeldis mulle eriti see, et ta alati meilt küsis: Millest see on tingitud? Mispärast nii? — See sundis meid mõtlema,“ kirjutab üks endine õpilane. „Kool pakkus mulle väga palju arendavat. Ta õpetas mind mõtlema, vaidlema, otsima uusi teadmisi ja kasutama neid praktikas,“ kirjutab keegi üliõpilane. VI kl. õpilased kasutasid valemi väljatoomisel teist valemit, mida nad hästi tundsid. Püüdlik õpetaja esitas klassile küsimuse: „Aga millest saadi see valem?“ — Klassi haaras pingeline mõtlemine, vaikus. Iga õpilane püüdis leida vastust. Õpetaja ei kiirustanud vastusega. Viimaks õpilased taipasid. Samas ütles üks õpilane kuuldavalt: „Kui huvitav on mõelda“. — Seda huvi mõtelda tulebki õpilastes arendada.

Kuid formalism ei esine ainult õpetuses, vaid samal määral ka kasvatustöös. Formalism kasvatuses avaldub eelkõige teadvuse ja käitumise, õpilase sõna ja teo, tema huvide ja tahte eraldamises või lahutamises. Pole tarvis tõestada üldiselt tuntud fakti, et nõukogulik kool kasvatab füüsiliselt ja vaimselt tervet noort põlvkonda. Noorsoo kangelaslikkus

¹⁾ Mõistete valesti tarvitamisest leidub muu seas koomilisi näiteid Molière'i komöödias „Õpetatud naised“ dialoogis Belise ja teenija Martine vahel, kus „harmoonia“ tähendab harmoonikat, „organism“, „loogika“ jne. tundmatuid härrasid.

ja ohvrimeelsus Suure Isamaasõja frontidel ja tagalas on parim hinnang meie kasvatusüsteemile. Ent meie ei või varjata ka mõningaid varjukülgi meie koolipraktikas. Järgnegu sellegi kohta mõned näited.

Üks keskkooli õpilane kirjutas suurepärase kirjatöö teemal: „Nõukogude patrioodi kohustustest Suure Isamaasõja päevil“. Kui aga selle kooli õpilased pühapäevikule kogunesid, et koolile puid vedada ja saagida, siis ei olnud kokkutulnute hulgas kirjatöö autorit. Tema vabandas oma mitteilmumist mingi tühise põhjusega. Ehk teine näide. Kaks õpilast sõbrutsevad omavahel ja rõhutavad kõigiti seda omavaheelist sõprust. Kord kippusid ühele neist kaks ulakat poisikest kallale. Teine sõpradest aga jooksis nurga taha ja vaatas sealt, kuidas tema sõpra peksti. Ja veel: Õpilane töötab aktiivselt oma klassi hooldusele võetud punaarmeeelase perekonnas: peseb, puhastab ja abistab majapidamises. Kodus aga loobub sama õpilane abistamast oma haiget vanaemakest ja ärritub iga kord, kui vanaema palub teda midagi teha.

Mida tõendavad need faktid? Seda, et see on formaalse kasvatuses tüübiline vili. — Esimene õpilane on hästi omandanud kindlad kõlbeline mõisted, kuid kasvataja ei suutnud neid sel määral arendada, et nad oleksid saanud õpilase isiklikeks kõlbelisteks veendumusteks. Poistel on mingi sõprustunne, kuid neil ei ole selge, et sõprustunne peab olema ka vastastikuste kohustustega seotud, teatud eneseohverdusega. Viimases näites toodud tütarlapses on ühekülgsest arendatud kohusetunnet ühiskondliku töö vastu, puudub aga loomulik südamlikkus. Kõigil kolmel juhul õpetaja-kasvataja unustas kõige tähtsama, s. o. oma kasvandike seesmiste tunnete suhtumise sellesse, mida neil kõlbelise teo suhtes väliselt nõuti. Aga selle seesmise suhtumise mõjustamisest just algabki tõeline kõlbeline kasvatus.

Kirjandusloos tunnis ühes meie koolis oli juhus, kus õpetaja küsitles õpilast ja palus teda iseloomustada Kalevipoega. Süvenev ja paljulugenud õpilane ei tahtnud šablooniliselt vastata ja algas: „... minu arvates tuleks Kalevipojale vaadata...“ Kuid õpetaja astus kiiresti vahele ja ütles: „Mind ei huvita teie arvamine. Mul on vaja teada, kuidas teie olete materjali omandanud. Kas teie olite mõõdunud tunnil? Kas teie kuulsite minu seletust? Jutustage!“ Õpilane vaikis ja algas siis monotooniselt jutustama. Kas oli õigus õpetajal, kes nii toimis? Muidugi mitte. Õpetaja soovis teada, kuidas õpilane oli läbi võetud tunni materjali omandanud. See on õige ja seadusepärane nõudmine. Kuid, mis tähendab o m a n d a d a? Kas ainult seda, et meele pidada selleks, et hiljem seda edasi anda, mis varem oli pähe õpitud? Või tähendab see seda, et oma isikliku mõistuse ja tunnetega kõik see materjal läbi seedida, läbi elada, põhjalikult temasse sisse tunda ja teada, määrata oma isiklikud suhted nende nähtustega, mida tundma õpitakse, tehes kõigist sellest oma isiklike järeldusi? Isiklike — mitte selles mõttes, et tulemused tingimata erineksid autori omadest, vaid isiklike järeldusi selles mõttes, et õpilane ise tõesti nii mõtleks ja tunneks. Just selles seisnebki õpetuse kasvatuslik tähtsus, et kõike seesmise aktiivsusega omandataks, et kõik omandamised leiaksid seesmise vastupeegelduse kõigi vaimsete võimete koostöös.

Uhtlasi võib formalismi täheldada ka meie kooli klassivälises ja ühiskondlikus töös. Neid töid tavaliselt hinnatakse meie kooli praktikas nende täitmise hulga, aga mitte nende tööde täitmise kvaliteedi seisukohalt. Heitke pilk mõnede koolide aruannetes ja teie näete neis järgmist pilti: On läbi viidud nii ja nii palju üritusi, neist on osa

võtnud nii ja nii palju õpilasi. On välja antud nii-mitu numbrit seinalehte, on esinetud nii-mitme kontserdiga jne. Uhesõnaga, teie leiata andmeid sellest, mida ja kui palju on tehtud, aga mitte kuidas on seda tehtud, kuidas klassi- ja koolikollektiiv on kasvanud nende ürituste mõjul, mida nende kaudu on omandatud. Ometi on viimane küsimus kõige olulisem, kuna ainult selle põhjal me võime otsustada läbi viidud töö tulemuste üle.

Üks kool saatis vennasvabariikide koolidesse ja punaväelastele 30 kirja, teine kool ainult ühe või kaks kirja. Kuid esimesel juhul õpilased kirjutasid šablooni järgi, mis oli õpetaja poolt ette dikteeritud, kusjuures kiri oli šapirografeeritud ja siis laiali saadetud. Teises koolis aga ühe kollektiivse kirja koostamine viis õpilased pike-matesse tulistesse omavahelistesse arutlustesse kooli edukuse, õpilaste käitumise ja nende arusaamise väljendusele oma kohustustest kodumaa vastu jne. On selge, kummas koolis kirjade kirjutamine andis suuremaid kasvatuslikke tulemusi. Kuid meil hinnatakse sageli just arvulisi andmeid, mida nõuavad haridusosakonnad, kes ei tungi alati asja tuuma. Sama formalismi võime näha ka teiste küsimuste alal.

Millega see kõik on seletatav?

Seesuguste puuduste peapõhjuseks on õpetajale igal sammul vajaliku pedagoogilise ja psühholoogilise kultuuri madal tase, mis pahatihti seltsib puuduliku tungiga otsida õpetaja-kasvataja loomingulises töös uut. Neist puudustest sõltuvadki õpetaja, klassijuhataja ja koolidirektori vead pedagoogilisel alal.

IV

On selge, et tulevases põlvkonnas õige maailmavaate ning veendumuste kujundamisest pole kaugeltki veel küllalt, mida kasvatuselt nõutakse. Õpilaste veendumused peavad väljenduma tegudes. Kõik eelmainitu muutub õpilase tõelise patriootilise kultuuri lätteks ainult sel juhul, kui kõik need nõutavad omadused viiakse ellu ja realiseeritakse õpilase käitumises. Väga tabavalt ütles üks noor luuletaja:

*„Kellele on enim armas
kodumaa, see mitte sõnus,
sangartegudes vaid näitab
oma armastuse jõudu.“*

See tähendab, et tõelisele patriotismile jõutakse mitte ainult ja mitte sedavõrd teoreetiliste arutluste, kuivõrd praktilise tegutsemise kaudu. Marx kirjutas oma teoses „Teesid Feuerbachist“: „Inimene peab tõde, oma mõtlemise mitmekülgust, reaalsust ja jõudu praktikaga tõestama. Reaalsust tuleb tingimata võtta mitte mõtliku vaatluse kujul, vaid kui inimese meelelist tegutsemist, kui praktikat.“

Nii on näha, et tõelise kommunistliku kasvatuseliseks ja oluliseks tunnuseks on *t e g u t s e m i n e*. Juba Lenin ütles kommunistlike noorte III kongressil noorsoo kohta, et see „peab kõik oma õppeülesanded seadma nii, et noored iga päev külas ja linnas lahendaksid praktiliselt seda või teist ühise töö ülesannet, olgu see ka kõige väiksem,

olgu see ka kõige lihtsam". (Teosed. k. XXX, lk. 415.) Ainult sel juhul, kui noored selle tööga saavutavad praktilisi edusamme, nad muutuvad tõelisteks patriootideks. See Lenini mõte kostab erilise jõuga meie rahuaja ülesehitamise päevil. Lühidalt: kool peab muutma õpilaste elu täisväärtuslikuks, huvitavaks ja sisukaks, peab aitama neid tegelikult selgusele jõuda oma töö kasulikkuses, mis on väga tähtsaks osaks rahva üldises võitluses. Teeneline teadlane Hariduse Rahvakomissar prof. Nuut ütles õigesti: „Kui lapsed hakkavad oma tegusid korda saatma üldrahvuslikel motiividel, siis omab töö kõrgendatud iseloomu.“ Aga, et neid suuri mõtteid ja sügavaid tundeid muuta tegevuse tõelikeks motiivideks, selleks peab kool õpilaste tegutsemist organiseerima ja juhtima, kasutades selle juures nende ühiskondliku tootva töö kasvatustlikku jõudu. Lastes tuleb arendada iseseisvust, initsiatiivi ja leidlikkust, kasvatada neis harjumust ja vajadust igapäevase ühiskondliku kasuliku töö vastu, oskust ületada igasuguseid raskusi, harjumust täpselt täita vastuvõetud otsusi, ilma kõrvalekaldumiseta isegi pisiasjus.

V

Kommunistliku õpetuse ja kasvatuselahutamatus protsessis langeb otsustav osa õpetajale. Õpetaja otsustab kasvatus- ja õppetöö edukuse. Lenini kirjas, mis on kirjutatud partei kooli kuulajatele Capri saarel 30. augustil 1909, üteldakse: „Igasuguses koolis on kõige tähtsam loengute ideelis-poliitiline suund. Millega määratakse see suund? Täielikult ja eranditult lektorite koosseisu poolt. Seltsimehed, teie teate väga hästi, et igasugune „kontroll“, igasugune „juhatus“, igasugused programmid“, „määrused“ jms., kõik see on tühjad sõnad võrreldes lektorite koosseisuga“. Ja edasi: „Kooli tõeline iseloom ja suund määratakse mitte kohapealsete organisatsioonide heade soovidega, mitte õppenõukogu otsustega jms., vaid lektorite koosseisuga“. UK(b)P KK ajaloolistes määrustes on samuti rõhutatud õpetaja üha kasvavat tähtsust noorpõlve kasvatuses. Õpetaja isiksusel, tema autoriteedil on noorte kommunistlikus kasvatuses otsustav tähtsus. Õpetaja ideeline suund, tema moraalne pale, tema isiklik käitumine — kõik see mõjustab otsustavalt õpilase iseloomu ja maailmavaate kujunemist, tema käitumist. Seda mõtet väljendas väga arusaadavalt suur vene pedagoog Ušinski: „Laps kasvab ja areneb vaimselt ja moraalselt ainult inimisiksuse otsesel mõjul ja selle isiksuse mõju ei saa asendada ei mingisuguste teiste kunstlike vormidega, ei distsipliini, ei eeskirjade ega töö-tunni jaotusega; see on viljakas päikese kiir noorele hingele, mida ei saa millegagi asendada“.

Siit järgneb, et õpetaja ise peab valdama kõiki õpilastelt nõutavaid omadusi. Ta peab olema kommunistlike ideede propageerijaks, millela ei ole võimalik teostada kommunistliku kasvatusel ülesandeid, millela ei ole võimalik kasvatada nõukogude patrioote. Kõrge ideelisus, bolše-

vistlik printsiipiaalsus on nõukogude õpetajale tarvilikumaid omadusi. Sellepärast on tähtis, et õpetaja alati jälgiks ise oma tegevust ja käitumist, arvestades seda, et iga tema liigutus, tegevus ja sõna on niisuguse kõva kontrolli all, millist ei tunne ükski teine inimene maailmas (Kalinin).

Järelikult, nõukogude kool ja õpetajaskond peavad avaldama suurt jõupingutust selleks, et meie koolis kasvatada tulist patriooti, kes siiralt armastaks oma sotsialistlikku kodumaad, rahvast ja meid võidult võidule juhtivat bolševike parteid.

28 aastat nõukogude kooli.

A. ARET.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon seadis koolile inimsoo ajaloos enneolematu ülesande: muuta kool kodanluse klassivalitsemise abinõust klassiühiskonna kaotamise, kommunismi lõplikult kehtestada võimelise põlvkonna ettevalmistamise abinõuks.

Juba esimestel päevadel pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu asub nõukogude valitsus energiliselt korraldama haridusala. 29. okt. (11. nov.) avaldab esimene hariduse rahvakomissar A. V. Lunatšarski (1875—1933) uue haridussüsteemi alused. Need on koostatud rahvahariduse kohta käivate programmiliste nõuete põhjal, millised töötas välja Lenin 1917. a. (Lenini kirjutuses „Materjale parteiprogrammi läbivaatamiseks“). Need alused on: üldine sunduslik maksuta haridus mõlemast soost lastele, ühtluskooli põhimõte, kooli eraldamine kirikust, lai aineiline baas, elanikkonna aktiivne osavõtt kooli ülesehitusest.

9. nov. 1917. a. rajatud Riiklik Rahvahariduse Komisjon asub senise kodanlik-kapitalistliku kooli likvideerimisele. Selleks antakse rida määrusi ning dekreete, nagu kasvatuse ning õpetuse ala äravõtmisest vaimulikelt asutustelt (13. det. 1917), usuõpetajate ameti kaotamisest koolides (17. veebr. 1918), endise koolijuhtimise aparadi ja rahvakoolide inspektoride ja direktorite ametikoha kaotamisest (21. jaan. 1918). Avaldatakse määrus poeg- ja tütarlaste koosõpetusest ühiskoolis (31. jaan. 1918).

Dekreediga „Rahvahariduse korraldusest“ (26. juuni 1918) luuakse uus koolisüsteem. See on kaheastmeline ühtluskool: I aste — 5 õppeaastat ja II aste — 4 õppeaastat. Seega on avatud rahva-noortele vaba tee mööda haridusredelit üles.

Esimeses Nõukogude konstitutsioonis, milleks on nõukogude V kongressil 10. aug. 1918 vastu võetud VNFSV konstitutsioon, fikseeritakse nõukogude kooli ülesanne: „Et võimaldada töötajatele tõelist ligipääsu haridusele, seab Vene Sotsialistlik Föderatiivne Vabariik oma üles-

andeks anda töölistele ning kehvemaille talupoegadele täielikku, igakülgset ja tasuta haridust". Sellist punkti pole olnud ega esine ühegi teise riigi põhiseaduses.

16. okt. 1919. a. avaldab Venemaa Kesktäidesaatev Komitee „VNFSV ühtse töökooli põhimääruse“, mis lähemalt määratleb dekreedis „Rahvahariduse korraldusest“ püstitatud aluseid. Põhimääruse järgi õpivad ühtluskooli I astmel (1.—5. õppeaasta) lapsed 8—13 a. vanuses ja II astmel (6.—9. õ.-a.) 13—17 eluaastani. Ühtluskooli juures oli mõeldud rajada lasteaed 6- kuni 8-aastastele lastele. Seega pidi õpetus algama õieti juba 6. eluaastast ja kestma 11 aastat ning olema kohustuslik I ja II astmel. Kool pidi olema ühiskool, et kaotada naiste eba võrdsus meestega hariduse alal. Koos „ühtse töökooli põhimäärusega“ avaldatakse „Ühtse töökooli põhiprintsiibid“. Need tõlgendavad Põhimäärust „vabakasvatuse“ teooria vaimus, mõjustatud ameerika kooli töömeetodeist, selle otsinguist.

Tormilistel aastail 1917—18 rajatakse esmakordselt inimsoo ajaloos töötava rahva oma kool, mis erineb diametraalselt mujal riikides valitsevast kodanlik-kapitalistlikust koolist. Nõukogude kooli maailmaajaloolise eesrindlikkuse mõistmiseks on tarvilik kõrvutada nõukogude ja teiste maade kooli aluseid.*)

Nõukogude Liidus:

1. riiklik, erakoole pole
2. töötava rahva oma
3. kommunistlik
4. materialistlik
5. ilmlik
6. ühtluskool
7. tasuta, aineliselt kõigile kättesaadav
8. mees- ja naisõpilastele võrdse õppekavaga
9. emakeelne riigis elunevaile rahvastele, kõrgem kool kaasa arvatud

Kapitalistlikes maades:

1. riiklik osaliselt, erakoole palju
2. kuulub valitsevale mõisnike ja kapitalistide klassile
3. kodanlik-kapitalistlik
4. idealistlik
5. kiriku ja usuga lähedalt seotud
6. dualistlik — algkoolid ja alamad kutsekoolid rahvale, kesk- ja kõrgemad koolid — valitsevale kihile
7. tavaliselt kõrge õppemaksuga ja kulukas, aineliselt töötava rahva lastele kättesaamatu
8. paljudes maades naissoole nõrgema õppekavaga
9. emakeelne vähemus- ja koloniaalrahvale ainult algkool, erandlikult keskkooli astmel

*) Vt. ka meie kirjutust „Mis andis Oktoobrirevolutsioon töötavale rahvale kooli alal“. „Nõukogude õpetaja“, 1945, nr. 43.

10. riikliku eelkooli kasvatusesüsteemiga (lasteaedade võrk)	10. eelkooli - asutused erakätes, neid on vähe, tasulised, rahvale kättesaamatud (ainult Prantsusmaal on riiklikke lasteaedu)
11. tihedas seoses ühiskondliku eluga ja tootliku tööga	11. eraldunud ühiskonna võitlusest ja tegelikust elust ning tööst.

Need peamised erinevused teistes maades valitsevatest koolisüsteemidest teevad nõukogude koolisüsteemi eesrindlikemaks, selliseks, mis enim vastab töötava rahva huvidele.

2. KOOL VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODU-SÕJA AJAJÄRGUL (1918—1920).

Vaatamata ajajärgu ülimalle raskusele jätkab kommunistlik partei, nõukogude valitsus ja aktiivsem osa õpetajaskonnast suure energiaga uue kooli kindlustamist.

1919. a. märtsis peetud UK(b)P VIII kongress tunnistab kooli ühiskonna kommunistliku ümberkujundamise abinõuks. Sel kongressil vustu võetud parteiprogrammis seatakse üles järgmine kava rahva-hariduse alal.

„1. Tasuta, kohustusliku üldise polütehnilise (teoorias ja praktikas kõigi peamiste tootmisaladega tutvustava) hariduse andmine kõigile mõlemast soost lastele kuni 17. eluaastani.

2. Eelkooli-asutuste võrgu rajamine (lastesõimed, lasteaiad, -kodud jne.) ühiskondliku kasvatuses paremustamiseks ja naisterahva vabastamiseks.

3. Uhtse töökooli põhimõtete täielik teostamine, kusjuures õpetus on emakeelne, mõlemast soost laste koosõpetusega, tingimata ilmlik, s. t. vaba igasugusest usulisest mõjust, teostab õpetuse tihedat sidet ühiskondliku tootva tööga ja valmistab ette kommunistliku ühiskonna igakülgsest arenenud liikmeid.

4. Kõigi õpilaste varustamine toidu, riiete, jalanõude ja õppeabinõudega riigi kulul.

5. Uute haridustöölise kaadrite ettevalmistamine, kes on omandanud kommunistlikud ideed.

6. Töötava rahva kaasatõmbamine aktiivsele osavõtule haridusalast („rahvahariduse nõukogu“ arendamine, kirjaoskajate mobiliseerimine jne.).

7. Igakülgne riiklik abi tööliste ning talupoegade eneseharimisele ja enesearendusele (kooliväliste asutuste võrgu loomine: raamatukogud, koolid täisealiste, rahvamajad ja -ülikoolid, kursused, loengud, kinod, stuudiod jne.).

8. Kutsehariduse laialdane edendamine mõlemast soost isikuile 17. eluaastani, ühenduses üldiste polütehniliste teadmistega.

9. Laia ligipääsu võimaldamine kõrgema kooli auditoriumi kõigile, kes soovivad õppida, esijärjekorras töölistele; kõrgema kooli õppetegevusele kõigi selleks võime-liste isikute rakendamine; igasuguste kunstlike tõkete eemaldamine teaduslike jõudude ja kateedri vahelt; õppijate aineiline kindlustamine, et proletaarlastele ja talupoegadele teha faktiliselt võimalikuks kasutada kõrgemat kooli.

10. Samuti tuleb avada töötajale ligipääs kõigile kunstivaraadele, mis on loodud nende töö eksploateerimise alusel ja mis olid senini ainult eksploateerijate käsutuses.

11. Kommunistlike ideede kõige laiem propagandarendamine ja selleks riigivõimu aparaadi ning abinõude kasutamine." (2, 288—289).

Eeltoodud sihtjooni on taoteldud suure järjekindlusega ning silmapaistvate tagajärgedega.

Partei ning tema juhtide ja nõukogude võimu suur tähelepanu innustas õpetajaskonda agarale, ennastsalgavale tööle, vaatamata väga rasketele tingimustele.

Keset ränka sõjalist võitlust välisvaenlastega ja seesmist võitlust kontrrevolutsiooniga, keset majanduslikku laostust, nälga ning külma, üldist puudust ning kujunematust hakkab noor nõukogude kool siiski jõudsasti arenema. Imestusväärse kiirusega kasvab koolide ja õpilaste arv.¹⁾

Aastad	Algharidus		Keskharidus		Alam ja keskm. kutseharidus		Kõrgem haridus	
	koole	õpilasi	koole	õpilasi	koole	õpilasi	asutus- te arv	üliõpilasi
1914/15	104 610	7 235 988	1790	564 613	2877	266 982	97	109937
1920/21	114 235	9 211 351	4163	569 348	3737	293 811	218	214249

Tabelist paistab silma õpilaste suur juurdekasv algkoolides ja keskkoolide (II astme koolide) arvu suur kasvamine, mis näitab, et keskaastme kool on nihkunud rahvale palju lähemale. Õpilaste sotsiaalses koostises on suur paranemine — keskkoolis omandavad ülekaalu tööliste, talupoegade ja teenistujate lapsed.

Väga tähelepanuvääriv on riikliku eelkoolilise kasvatusvõrgu jõudne areng. Kuna tsaristlikul Venemaal lasteaed oli harvaks nähtuseks, oli juba 1921. a. 4254 lasteaeda ja neis umb. 0,25 miljonit last.

Jõudsasti arenesid kutsekoolid ja kõrgemad õppeasutused. Kümned tuhanded töölised, talupojad ja punaarmeealased hakkasid taotlema kõrgemat haridust, mis tsaariajal oli kättesaadav ainult eksploateerijate lastele. Et hõlbustada tööliste, talupoegade ja punaväelaste pääsemist kõrgemas kooli ja sellega ühtlasi kõrgemas koolis õppijate koosseisu poliitiliselt parandada, asutati nn. töölisfakulteedid. Juba 1920./21. õ.-a. töötas 46 töölisfakulteedi ja neis õppis 16 622 isikut. Kõrgemate koolide arv, nagu nägime tabelist, kasvas kolmekordseks.

Erilise tähtsuse ning kiire kasvu omandavad neil aastail kinnised kasvatus- ning õppeasutused — l a s t e k o o l d e d ja nn. k o o l - k o m - m u u n i d. Imperialistlik sõda, kodusõda, tüüfus ning nälj jätsid miljo-

¹⁾ Vt. Suur nõukogude entsüklopeedia, köide 62, Moskva, 1933, veerg 455.

nid lapsed vanemateta. Koduta laste armeed ujutasid üle linnad, raudteejaamad ning rongid. Lastekodud ning kool-kommuunid said neile teiseks koduks. Uksi lastekodudes oli 1921./22. õ.-a. 540 000 last. Lastekodude ja kool-kommunide tihe võrk arenes avalikkuse hoogsal osavõtul ja kujunes silmapaistvaks teguriks uue, nõukoguliku kasvatuses rajamisel, andes eriti häid tagajärgi ideelis-poliitilise ja töö-kasvatuses alal.

Vaadeldaval perioodil pandi alus kultuur-hariduslikule tööle täisealiste keskel. Massiliseks ürituseks kujunes kirjaoskamatuses likvideerimine, mis Lenini poolt 26. dets. 1919 tunnistati tähtsaks riiklikuks ülesandeks.

Hoogsalt hakkas arenema haridus endiste tsaari-Venemaa mahajäänud mittevene rahvaste keskel, tänu eriti J. V. Stalini rahvuspoliitikale.

Kooli sisemises elus toimus endise kooli töörahvavaenuliste säilmete kiire taandumine. Põhiliselt muutus õppeainete sisu, eriti kirjanduses, ajaloos, bioloogias, maateaduses. Tõsteti esile töörahva elu ning püüdeid, selgitati ühiskonnas toimuvat klassivõitlust, seletati loodusnäh-tusi materialistlikult. Metoodilisel alal asendus õpikoolitöökooriga, toodi sisse aktiivsed meetodid nagu vestlus, referaadid, ekskursioonid, illustratiivsed ning graafilised tööd, kollektsoonide koostamine jne. Kool vabanes endisest hirmu-distsipliinist, mis asendati õpilaste teadliku distsipliiniga. Paranes õpilaste ja õpetajate vahekord. Karmist ülemusest muutus õpetaja vanemaks nõuandjaks. Arenesid õpilaste ise-tegevus väljaspool õppetööd ja selle kaudu kollektivistlikud harjumused ning huvi ühiskondlike nähtuste vastu.

3. KOOL ULEMINEKU-AJAJÄRGUL RAHULIKULE TÖÖLE RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISEL (1921—1925).

Sel perioodil kujuneb nõukogude koolisüsteem selliseks, nagu ta püsib pikemat aega (1921—1934).

I parteiline nõupidamine rahvahariduse asjus (1920. a. dets. — 1921. a. jaan.) otsustab moodustada järgmise koolisüsteemi: 4-aastane I astme kool, millele ehitub 3-aastane II aste. Põhiliseks koolitüübiks tunnistati 7-aastane kool (milles on I ja II astme õppeaasta). Seitsme-aastasele koolile rajati 3-aastased tehnikumid (keskastme kutsekoolid). Tehnikumide kõrval säilitati ka 9-aastane kool. Selle 2 viimast õppeaastat (VIII ja IX) olid esialgu üldhariduslikud, kuid muudeti 1924. a. kutsealalisteks, nn. spetskursusteks. Neis hakati üldhariduslike ainete kõrval õpetama ka kutseaineid. Spetskursustega rahuldati väga suurt nõudmist noorte spetsialistide järele. Seega kujunes koolisüsteem 4+3+2 endise 5+4 asemel, muutudes paindavamaks.

Vaadeldaval perioodil tekkis kaks uut koolitüüpi — vabrikutehase õpilaskool ja maanoorte kool, mõlemad 7-aastase kursusega, mis omandasid suure populaarsuse. Koolide arv jätkab kasvamist.

Koolide seesmise elu alal on suurimaks muutuseks üksikute õppeainete likvideerimine ja nende asendamine nn. kompleksidega, üleminek ainesüsteemilt komplekside süsteemile 1923. aastal.

Kompleksne meetod, nagu öeldakse 1923. a. õppekavades, lk. 30, „seisneb selles, et õpitakse mitte isoleeritud õppeaineid, vaid tõstetakse esile nn. kesksed teemad, mille läbitöötamine annab õpilasele kõik talle antud momendil vajalised teadmised ning oskused.“

Igaks õppeaastaks määrati teatav „sõlmteema“: 1-se õppeaastale „perekonna ja kooli töö“, 2-le õppeaastale — „küla ja linn“, 3-le — „vald, maakond, kubermang, oblast“, 4-le — „NSVL ja kogu maailm“, 5-le — „põllunduslik töö“, 6-le — „tööstuslik töö“, 7. — „töö organiseerimine“, 8. — „töö ajalugu“ ja 9. — „töö kaasaegne ja teaduslik organiseerimine“. Arvati, et käsitelles lapsele huvitavaid „komplekse“ saab talle anda ka vajalisi teadmisi keele, aritmeetika, loodusloo jne. alalt.

Komplekside süsteemiga koos hakati nõukogude kooli tooma ka teisi kodanliku pedagoogika moe-võtteid, nagu dalton-plaan, projekt-meetod jms.

Komplekside süsteemil põhjenev õppekava võeti tarvitusele 1922/23. õppeaastal. Tema puuduseks osutus asjaolu, et õpilased ei omandanud kindlaid, süstemaatilisi teadmisi ega oskusi. Lastevanemad nõudsid sageli: „Õpetage lapsed lugema ja kirjutama, ja siis juba kompleksid“. Komplekside süsteem likvideeriti alles UK(b)P KK määrusega 5. sept. 1931. Osa õpetajaid aga komplekside ametlikul valitsemisajalgi jätkas õpetust ainesüsteemil või komplekside raames rõhutasid vajalisel määral kindlaid teadmisi ja oskusi, mistõttu komplekside süsteemi kahjulik mõju leevendus. A. V. Lunatšarski pidi 1925. a. tunnistama, et „enamik koole on üle läinud ainete süsteemile, arvates siiski, et nad kasutavad kompleksi.“

Vaatamata komplekside süsteemi puudustele on kooli elus ning töös sel perioodil palju huvitavat ning edasiviivat. Suuri edusamme teeb kool õpilaste kommunistliku kasvatusel alal ja läheneb enam sotsialistliku ehitustöö praktikale ja riigi ühiskondlik-poliitilisele elule. Tugevneb internatsionalistlik kasvatus. Õpilastele antakse materialistlik vaade looduse ja ühiskonna elule. Usuvaba kasvatus asendatakse usu-vastase kasvatusega.

Laialdaselt levib ekskursioonide korraldamine, mis annab palju materjali kirjandeiks, joonistusteks, diagrammideks, skeemideks. Õpilased esinevad referaatidega. Paljudes koolides tehakse laboratoorseid töid loodusloo, keemia ja füüsika alal. Suurt rõhku pannakse iseseisva töötamise oskuse arendamisele.

Kasvatustöö süvendamiseks aitab kaasa pioneeride organisatsiooni rajamine 1921. a. Juba 1925. a. on pioneeride ridades 1 miljon last. S. M. Kirov lausub sel puhul: „Näib, et meil pioneerid rohkenevad kiiremini kui inimesed sünnivad.“ (O molodjoži, M., 1938, lk. 25).

Pioneeride organisatsiooni töö aladeks kujuneb vaba aja sisustamine (dramaatilised, kehakultuuri, kujutava kunsti, muusika-ringid ja laulukoorid jne.), töökasvatus (avioringid, lukusepa, raamatuköite jm.

töökojad, raadioringid jne.), laskesport, rännakud ja mängud, side Punaarmeeaga, aiandus, linnukasvatus, ühiskondlik töö (šeflus, osavõtt nõukogude ümberalimistest) jne. Pioneeride liikumine kujuneb koolitöö väärtuslikuks täienduseks.

1925. a. kokku kutsutud I üleliiduline õpetajate kongress kujuneb nõukogude õpetajaskonna ustavuse demonstratsiooniks kommunistlikule parteile. Kongressil vastu võetud deklaratsioonis öeldakse: „Seltsimehed kommunistid, nõukogude liiduvabariikide parteitu õpetajaskond kinnitab kõigi töötajate ees, et nüüdsest peale ta ei eralda oma ülesandeid kommunistliku partei ülesannetest, tema suurest võitlusest uue maailma eest.“ See deklaratsioon oli väärikaks vastuseks Partei juhi sm. Stalini poolt kongressile saadetud tervitusele, milles sm. Stalin tunnistab, et „rahvakooliõpetajate võitlusrühm on üks kõige tarvilikumaid osasid meie maa töötajate hiigelarmeest, kes ehitavad uut elu sotsialismi alusel.“

Käsiteldav ajajärk omab nõukogude kooli ajaloos väga suurt tähtsust kui ajajärk, milles kujuneb täielikult nõukogude koolisüsteem, tema ilme, tugevneb koolivõrk. Laste kommunistliku kasvatusel hakkab suurt osa etendama pioneeride organisatsioon, mis kasvab jõudsasti. Hoogsat arenemist jätkab mittevõene rahvuste kool.

4. KOOL SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE PERIOODIL (1926—1929) JA PÖLLUNDUSE KOLLEKTIVISEERIMISE AASTAIL (kuni UK(b)P KK 1931. a. 5. sept. määruseni kooli kohta).

Nõukogude tööstuse rekonstrueerimise periood seab uued ülesanded ka koolile. Partei XV kongress (1927. a. detsember), andes direktiive esimese viisaastaplaani koostamiseks, pühendab palju tähelepanu kultuuri ja rahvahariduse küsimustele. Kongress märgib oma resolutsioonis, et „viisaastaku plaan . . . peab arvestama vajadust otsustavalt tõsta linna ja küla elanike kultuurilist taset, arendada NSV Liidu rahvaste rahvalikku kultuuri ja siduda kultuurilise ehitustöö plaani maa industrialiseerimise plaaniga . . .“ Plaani aluseks seadis kongress „need rahvahariduse ülesanded, mis kindlustavad töötajate laiade masside kultuurilist kasvu (üldine õpetus, kirjaoskamatus likvideerimine, masiline tehniline kutseharidus jne.) ja kvalifitseeritud spetsialistide ja teaduslike töötajate ettevalmistuse. Ühenduses Partei otsusega põllumajanduse kollektiviseerimise kohta võttis kongress vastu resolutsiooni laialdasest kultuuritööst külas (üldise algõpetuse teostamine, koolifondid kehvistu laste abistamiseks, põllumajanduses vajalike käsitööde õpetamine, külaintelligentsi kaadrite loomine, poliitharidustöö kõvendamine, külanoorsoo koolide võrgu laiendamine jne.).

Kogu perioodi kestel jätkub koolivõrgu võimas areng.

1930. a. peetud Partei XVI kongress (26. juun. — 13. juulini), mis toimub kollektiviseerimise algul, pühendab palju tähelepanu haridusküsi-

mustele. „Pääasi on nüüd,“ ütles sm. Stalin oma aruandes, „üle minna sunduslikule algharidusele.“ Kongress tunnistas üldise sundusliku alghariduse teostamise ja kirjaoskamatusse likvideerimise lähema perioodi löökülesandeks. Kongressi otsuse põhjal andis Keskkomitee 25. juulil 1930. a. määruse „Üldisest kohustuslikust õpetusest“. Kahe-kolme järgneva aasta vältel oli üldine koolikohustus teostatud kogu Liidus.

Sel perioodil on kooli seesmise elu alal iseloomustav mitmesuguste voolude kahjurlik mõju ning tegevus. Uhelt poolt teotsevad kodanlikud restauraatorid, kes püüavad ära kiskuda kooli kommunistliku ehitustöö ülesannetest ja taastada vana kooli. Teiselt poolt kahjustavad nõukogude kooli arengut pahempooltsevad antileninliku „kooli väljasuremise teooria“ pooldajad, kes rikuvad koolitöö normaalset käiku nn. „projekt-meetodi“ abil. Nad soovivad süstemaatilise teadmiste omandamise asemel õppeainete järgi „projektide“ lahendamist.

1931. a. avaldatakse „komplekslik-projektilised“ õppekavad. Neis leiame selliste „projektide“ näiteid nagu „Võitleme küla puhtuse ning heakorra eest“, „Organiseerime hobuse ja lehma talitamist“, jne.

Kooli väljasuremise teooria harrastajad astusid välja teadmiste süstemaatilise omandamise vastu, rõhutades, et lapsed õppigu „elust“ ja osa võttes täisealiste tööst. Nad pidasid koolitöös peasjaks laste osavõttu kolhoosi ja tehase tööst; vajalised teadmised pidid antama selle kõrval, muu seas. Nad andsid loosungi: „Kool on ettevõtte osakond (tsehh)“ ja püüdsid teha kooli käitise ripatsiks, vassides poliitilise hariduse olemust, arvestamata selles vajalikku elementi — teaduste aluste kindlat omandamist.

Kooli väljasuremise teooriale ja tema mõjule koolis teeb lõpu UK(b)P KK 1931. a. 5. sept. määrus „Alg- ja keskkoolist“ (4, 5—11), milles nõutakse teadmiste süstemaatilist omandamist, õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö allutamist kasvatusel ning õpetuse nõuetele ja seatakse rida ülesandeid meetoodilise töö, kaardrite, kooli materiaalse baasi ja juhtimise alal.

Neil aastatel näitab haridusala areng võimsat tõusu. Järsku tõusis õppijate arv koolides koolisunduse kehtestamise tagajärjel. Tsaari-Venemaal õppis 8—11-aastasest lastest koolis ainult 51% (1914/15). NSV Liidus on see arv 1927/28. a. 95,4%. Hiiglaslikud saavutused avalduvad täisealiste kirjaoskamatusse likvideerimise alal. Esimesel viisaastakul (1928—1932) õppis kirjaoskamatusse likvideerimise koolides 37,7 miljonit täisealist.

Esimesel viisaastakul saavutatud sotsialistliku ehitustöö kiire tempo tõstis teravasti üles eelkoolilise kasvatusel ülesande. Kuna neil aastail tööstusse läheb massiliselt naisi, tuleb kiiresti korraldada lastesõimi ja lasteaedu, kus lapsed viibiksid emade tööl olles. Laste kontingendid lasteasutustes iga aastaga peaaegu kahekordistuvad ja neis on 1931/32. õ.-a. 2 755 000 last.

Järsult paraneb kirjaoskus mittevvene rahvaste keskel. Turkmeeni-dest tsaariajal oli kirjaoskajaid mitte üle 4%, 1932. aastaks aga juba 64,8%. Tadžikkide seas vastavalt 1% ja 22,4%.

Maa industrialiseerimisest saab võimsa impulsi kutsehariduse areng. Tarvidus spetsialistide järele on kustutatamatult suur. Tehnikume

ja teisi keskmisi kutsekoole oli 1915 a. 223, 1928. a. juba 1650 ja 1937. a. aga 3496. Õpilaste arv neis oli vastavalt (tuhandeis) 48,0; 253,6 ja 862,5.¹⁾

5. KOOLI TÕUSU-AASTAD (1931—1934).

Vaadeldaval perioodil jõuab nõukogude kool välja oma seesmisele stabiliseerumisele. Kooli kasvatus- ja õppetöö omandab traditsioonilise ilme, nagu see on kujunenud paljude aastakümnete ja pikemagi aja-järgu kogemuste alusel.

1931/32. õ.-a., vastavalt UK(b)P KK 1931. a. 5. sept. määrusele, loobutakse kompleksidele ja projektidele rajatud õppekavadest ja töötatakse uute, juba ainete järgi koostatud õppekavade alusel.

Need õppekavad leiavad põhjaliku analüüsi UK(b)P KK 1932. a. 25. aug. määruses „Alg- ja keskkooli õppekavadest ja režiimist“ (4, 17—25). Määrus nendib õppekavades ülekoormust, vähest sidet õppeainete vahel ja vähest historismi. Määrus tunnistab õppetöö korralduse aluseks õppetunni kindlakoosseisulise grupiga (klassiga), nõuab õppeainete süstemaatilist käsitlust, laste harjutamist iseseisvale tööle, õpilaste teadmiste järjekindlat kontrolli ja teadliku distsipliini kasvatamist. Endise õpiku alahindamise ja tema asendamise vastu „tööraamatute“, „vihik-lugemike“ jms. poolt nõuab määrus kooli varustamist stabiilsete (standardsete) õpikutega. Juba 1933/34. õ.-a. sai VNFSV kool 42 milj. stabiilset õpikut.

Samas määruses antakse rida konkreetseid näpunäiteid õppekavade koostamiseks. Pannakse ette kirjanduse, keelte, maateaduse ja ajaloo õppekavadesse võtta tähtsamad teadmised NSV Liidu rahvaste rahvuslike kultuuride alalt. Sel korraldusel on väga suur tähtsus noorsoo kasvatamisele internatsionalismi vaimus.

Määruses seatakse ülesandeks seitsmeaastase kooli muutmine kümneaastaseks. See on suur samm edasi parteiprogrammis ülesseatud eesmärgile, mille järgi on kooliskäimine noortele kohustuslik 17. eluaastani.

Üldharidusliku kooli tänapäevne struktuur kehtestatakse NSV Liidu RKN ja UK(b)P KK 1934. a. 15. mai määrusega „NSV Liidu alg- ja keskkooli struktuurist“ (4, 28—29). Selle järgi on N. Liidus kolm üldharidusliku kooli tüüpi: algkool (I—IV klassini), mittetäielik keskkool (I—VII klassini) ja keskkool (I—X klassini).

Erilist tähelepanu pööravad Partei ja valitsus neil aastail ajaloo ja maateaduse õpetamisele koolides. Määruses „Ajaloo õpetamisest NSV Liidu koolides“ (4, 29—30) rõhutatakse ajalooliste sündmuste kronoloogilise esitamise nõuet ja vajadust tähtsamaid ajaloolisi sündmusi, tegelaste nimesid ja aastaarve meeles pidada. Ainult

¹⁾ Väike nõukogude entsüklopeedia, köide 8, Moskva, 1939, veerg 783.

sel alusel on võimalik „ajalooliste sündmuste õige analüüs ja õige üldistus, mis viib õpilast ajaloo marksistlikule mõistmisele.“ Ajaloo õpetus peab olema õpilastele arusaadav, näitlik ja konkreetne. Selle määruse kõrval on suur tähtsus ajalooõpetuse korraldamises seltsimeeste Stalini, Kirovi ja Ždanovi märkustel ajaloo õpikute kohta. Nende märkustega juhenduti „NSVL ajaloo lühikursuse“ koostamisel, milleks UK(b)P KK ja sm. Stalin isiklikult suurt abi osutasid. Õpik ilmus 1937. a.

Määruses „Maateaduse õpetamisest NSV Liidu alg- ja keskkoolis“ (4, 30—31) nõutakse geograafiliste nimetuste kindlat omandamist ja kaardi tundmist õppekava piires. Õpetus peab olema näitlik, arusaadav ning huvitav.

Selle perioodi saavutused võeti kokku partei XVII kongressil. Kirjaoskajate protsent, mis 1930. a. lõpul oli 67%, tõusis 1933. a. lõpul 90%-le. Õpilaste arv koolides ulatus 1933. aastal 26 419 000-le (1929. a. oli 14 358 000). Eelkoolilistes asutustes oli 1933. a. 5 917 000 last (1929. a. — 838 000). (2, II k., 551).

Esimese viisaastaku lõpuks (1932) oli kogu Liidus teostatud sunduslik 4-aastane algharidus ja linnades laialdaselt levinud seitmeaastane haridus. Täisealiste hulgas oli kirjaoskamatus põhiliselt likvideeritud.

6. KOOL SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA LÕPULEVIIMISE JA UUE KONSTITUTSIOONI TEOSTAMISE AJAJÄRGUL.

Stalinlike viisaastakute tagajärjel muutus tundmatuseni nõukogude maa ilme. Ta muutus mahajäänud agraarmaast eesrindlikuks agraar-industriaalseks riigiks. Tööstus ja põllundus olid nüüd varustatud esmajärgulise tehnikaga. Sel perioodil omandas juhtiva tähtsuse küsimus sotsialistliku ühiskonna ehitajaist, ta kaadritest.

Juba 1935.—36. a. võtab hoogu uute koolimajade ehitamine. Valitsus eraldab vajalised materjalid ja jälgib pidevalt ehitustööde käiku. Ainuüksi teise viisaastaku (1933—37) esimese nelja aasta vältel ehitati 16 725 uut koolimaja.

Kooli seesmine elu läheb kasvatus- ning õppeprotsessi üha süveneva reglamenteerimise tähe all. NSVL RKN ja UK(b)P KK 1935. a. 3. sept. määruses „Õppetöö ja sisekorra organiseerimisest algkoolis, mittetäielikus keskkoolis ja keskkoolis“ (4, 32—37) antakse rida üksikasjalikke juhendeid selleks. Määrus on suure tähtsusega ka distsipliini kõvendamise alal koolis. Selles suunas avaldas suurt mõju ka 1935. a. 31. mai määrus „Laste hooldumatusening järelevalvetuse likvideerimisest“, millega kõvendatakse lastekodude ja töökolooniate aluseid, pannakse linna- ja külanõukogudele kohustus organiseerida võitlust laste huli-gaansusega uulitsail ja suurendatakse vanemate vastutust oma laste kasvatamise eest.

Suurimaks sündmuseks niihästi koolielus kui ka pedagoogiliste teaduste arengus kujunes UK(b)P KK 1936. a. 4. juuli määrus „Pedoloogilistest moonutustest hariduse rahvakomissariaatidesüsteemis“ (4, 40—44).

Pedoloogia all mõisteti XIX saj. lõpul ja XX saj. algul tekkinud ja USA-s ning Lääne-Euroopas laialt levinud kodanlikku reaktsioonilist väärteadust lapsest, mille keskpunktiks oli lapse vaimsete võimete kindlakstegemine eriliste laboratoorsele katseülesannetega, nn. intelligentsuse-testide abil. Testülesannete materjal oli valitud kodanlik-kapitalistliku kultuuri valdkonnast ja nende abil püüti tõestada, et kõrgemate kihtide lapsed on andekamad kui töölislapsed¹). Pedoloogia poliitiliseks eesmärgiks oli tõestada ühelt poolt ekspuaterivate kihtide ja „kõrgemate“ rasside erilist andekust ja seega õigustada nende valitsevat asendit, ja teiselt poolt, tõestada, et töötavad klassid ja „madalamad“ rassid on saatuslikult määratud olema andevaesemad ja kurnatavad asendis. Pedoloogide (ka vene omade, näit. Salkindi, Bassovi, Vögotski jt.) arutlusi läbis punase niidina mõte, et lapse areng on predispooneeritud, paratamatult ette määratud pärivuse ja keskkonna mõjudega. Kasvatuse võimu pedoloogid ei tunnustanud. Pedagoogilise kategooriat ja pedagoogika ümberkujundavat toimet, pedagoogilist protsessi nende vaatlusis ei esine. Õpilaste halba edasijõudmist ja ja käitumisvigu pidasid nad paratamatuseks. Oma väärade meetoditega arvasid nad suure osa lapsi „raskeltkasvatatavate“, „päriilikult koormatute“, „vaimselt mahajäänute“ kilda.

Hariduse rahvakomissariaadid usaldasid pedoloogide kätte tähtsad ülesanded, nagu klasside komplekteerimine, kooli režiimi organiseerimine, kogu õppeprotsessi juhtimine, õpilaste puuduliku edasijõudmise põhjuste selgitamine, kontroll õpetajate poliitiliste vaadete üle, kooli lõpetajate elukutse kindlaksmääramine, puuduliku edasijõudmisega õpilaste koolist eemaldamine jne.

Neid vastutusrikkaid ülesandeid lahendasid pedoloogid selliste küündimatute abinõudega, nagu testid ja ankeedid õpilaste ja lastevanemate keskel, püüdes tõestada, et õpilase edasijõudmatus või puudus käitumises on tingitud päriikkusest ja sotsiaalse miljöö poolt ega ole parandatavad, nagu väidab pedoloogia põhiline seadus“. See sügavasti reaktsiooniline „seadus“ on kisendavas vastuolus marksismiga ja kogu sotsialistliku ehitustöö praktikaga, mis edukalt kasvatab inimesi ümber marksistlikus vaimus ja likvideerib kapitalismi säilmed ökonoomikas ja inimese teadvuses.

Pedoloogide otsuste põhjal arvati üha enam lapsi vaimselt mahajäänute, defektsete ning „raskete“ hulka ja suurendati tohutult erikoolide arvu.

UK(b)P KK määrus likvideeris pedoloogia väärteaduse ja seadis oma õigustesse pedagoogika ning pedagoogid. Pedoloogia ja pedoloogid oma tegevusega kahjustasid lapse- ja pedagoogilise psühholoogia arengut Nõukogude Liidus peaaegu aastakümneks.

Pärast pedoloogia likvideerimist sai lapse- ja pedagoogilise psühholoogia peamiseks meetodiks lapse pikaajaline vaatlus, loomulik eksperiment, lapse igakülgne tundmaõppimine kasvatus- ning õppeprotsessis. UK(b)P KK määrus puhastas tee tõelisele marksistlik-leninlikule teadusele lapsest.

Teise viisaastaku lõpuks (1937) oli jõudsasti arenenud kooli seemine olukord. Kool töötas kindlate süstemaatiliste õppekavade alusel, mis üldiselt tagasid süstematiseeritud teadmiste omandamist. Silma-

¹) Vt. ka V. Orav, Laste intelligents ja klassikuuluvus. „Nõukogude Kool“ 1940, nr. 4, lk. 305 jj.

paistvaid edusamme avaldab õppetöö organiseerimine ja metoodika. Suures hulgas tavalistes koolides leiame õppematerjali metoodiliselt hästi läbitöötatud, elavat käsitelu. Laialt levib näitlik õppeviis, õppevahendite valmistamine õpetajate poolt ja materjali kogumine õpilaste kaasabil. Loodusloo, füüsika ja keemia alal korraldatakse laboratoorseid töid. Pühendatakse tähelepanu õpilaste koduste õpiülesannete korraldamisele ja kasvatatakse neis oskust töötada raamatu kallal. Õpilaste edasijõudmist kontrollitakse ja hinnatakse järjekindlalt. Silmapaistvaid edusamme teeb Partei otsuste toetusel ajaloo ja maateaduse õpetus.

Õpetajaskond võttis sügava poolehoiuga vastu Partei põhjanevad otsused kooli alal. Ta võitles aktiivselt kahjulike „teooriate“ säilmetega, pedoloogiliste moonutustega, rahvavaenlaste kahjuluse tagajärgedega ja süvendas oma ideelis-poliitilist haridust. Õpetajate keskel levis laialdaselt sotsialistlik võistlus ning löökus. Stahhaanovlikule liikumisele tööstuses vastasid õpetajad oivikluse liikumisega. Tuhanded õpetajad saavutasid oma klassides sajabrotsendilise edasijõudmise ja likvideerisid istumajäämise. Suur hulk õpetajaid omandas pedagoogilise meisterlikkuse ja avaldas loomingulist initsiatiivi metoodilisel alal. Nii näiteks õpetajad oma kriitikaga aitasid avastada nn. terviksõna-meetodi sobimatuse vene keele algõpetuses.

Pärast Stalinliku Konstitutsiooni kinnitamist toodi 1937. a. kevadel Konstitutsioon kooli õppeainena. Sel õppeainel on olnud väga ulatuslik, mitmekülgne viljakas mõju õpilaste ideelis-poliitilises ning üldkultuurilises arengus.

Koolis arenevad klassi- ja koolivälise töö huvitavad vormid. Pioneeride lossid, kunstilise kasvatuses majad, laste tehnilised jaamad, laste- ja noorsooteatrid, olümpiaadid ning võistlused andsid noortele avarad võimalused oma mitmekesiste huvide ning kalduvuste arendamiseks.

Oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäevaks õpilaste arv algkoolides, võrreldes 1914. aastaga, on kasvanud 3,6 korda, keskkoolides 18 korda. Õpetajate arv tõusis 900 tuhandele, ületades 4,7 korda selle arvu 1914. a. Sotsialistliku ülesehituse 20 aasta jooksul püstitati enam koolimaju kui tsaari-Venemaal 200 aasta jooksul.

UK(b)P XVIII kongressil (1939. a.) tunnistas sm. Stalin, et „rahva kultuurilise arengu seisukohalt oli aruandeperiood tõeliseks kultuurilise revolutsiooni perioodiks. Sundusliku alghariduse maksmapanek kõigi NSV Liidu rahvaste keeltes, õpilaste ja kõigi astmete koolide arvu tõus, kõrgemate koolide poolt väljalastud spetsialistide arvu tõus, uue, nõukogude intelligentsi loomine ja tugevnemine — see on rahva kultuurilise tõusu üldine pilt.“

Sm. Stalin esitas oma aruandes rea andmeid selle kohta. Nii oli õpilaste arv koolides 1938./39. õ.-a. 33 965 400, kuna 1933/34. a. oli see veel

28 814 000. Juurdekasv seega moodustab 42,6%. Õppijate üldarv Liidus oli 1938/39. õ.-a. 47 442 100 isikut. Koolimaju ehitati 1933.—1938. a. 20 607 (2, II köide, 709).

Huvitava pildi hariduse tõusust Nõukogude Liidus annab kirjaoskajate arvu võrdlemine 1897., 1926. ja 1939. a.¹⁾

Kirjaoskajate arv Venemaal	9-aastasi ja vanemaid			Kirjaoskajate protsent. Nende seas					
				9—49 aast.			50-aast. ja vanemaid		
	Mehi	Naisi	Kokku	Mehi	Naisi	Kokku	Mehi	Naisi	Kokku
9. veebruaril 1987	35,8	12,4	20,0	39,1	13,1	26,3	20,5	6,5	13,3
17. detsembril 1926	66,5	37,1	51,1	71,5	42,7	56,6	40,6	11,4	24,5
17. jaanuaril 1939	90,8	72,6	81,2	95,1	83,4	89,7	64,5	24,9	40,9

Silmapaistvalt suured on nõukogude võimu hoolitsusel mittevene rahvaste hariduse edusammud. Selle kohta annavad samuti selget tunnistust arvnäitajad.

	Õpilaste arv					
	1914/15	1936/37	Mitu korda kasvanud	neist keskkoolis		
				1914/15	1936/37	Mitu korda kasvanud
Ukraina NSV-s . . .	1661	5227	3,1	168	4160	24,8
Valge-Vene NSV-s . . .	265	969	3,7	30	610	20,3
Azerbaidžani NSV-s . . .	72	549	7,6	11	380	34,5
Gruusia NSV-s . . .	155	658	4,2	28	461	16,5
Armeenia NSV-s . . .	34	242	7,1	3	204	68,0
Turkmeeni NSV-s . . .	7	161	23,0	2	74	37,0
Uzbeki NSV-s . . .	16	791	49,4	6	319	53,2
Tadžiki NSV-s . . .	0,4	199	497,5	ei olnud	22	—
Kazahhi NSV-s . . .	105	930	8,9	9	431	47,9
Kirgiisi NSV-s . . .	7	227	32,4	0,5	86	172,0

Eriti õpetlikud on andmed üliõpilaste arvu kohta Nõukogude Liidus ja teistes riikides. Sm. V. M. Molotov („Kõrgemast koolist“, lk. 7) juhib tähelepanu asjaolule, et „Saksamaal, Itaalias, Inglismaal, Prantsusmaal ja Jaapanis ühtekokku on üliõpilaste arv kõrgemais koolides veidi üle

¹⁾ P. Judin, op. cit., lk. 85.

400 000. Nõukogude Liidus ainuüksi, kus on 550 000 üliõpilast, on üliõpilaste arv suurem kui Euroopa suurriikides koos Jaapaniga." Niisama suur vahe on Nõukogude Liidu ja kapitalistlike maade kõrgemate koolide üliõpilaste sotsiaalses päritolus. Kuna kapitalistlikes riikides üliõpilasteks on rõhuvas enamuses mõisnike, vabrikantide, ärimeeste, rantjeede ja kõrgemate ning keskmiste ametnike lapsed, on nõukogude kõrgemas koolis üliõpilasteks tööliste, talupoegade ja teenistujate lapsed. (Tööliste ja talupoegade lapsi umb. 70% üliõpilaste üldarvust.) Ainult Nõukogude Liidus on seega kõrgem kool rahva päralt.

Mitte üksi kõrgemates, vaid ka alg- ning keskkoolides on Nõukogude Liidus õpilasi enam kui üheski teises riigis.

Kolmanda viisaastaku plaan (1937—42) projekteeris veelgi võimsama kasvu rahvahariduse alale Nõukogude maal. Plaanis seisis üldise kümneaastase kooliskäimise kehtestamine linnades ja üldise seitsmeaastase koolikohustuse teostamise lõpuleviimine maakohtades ja kõigis rahvusvabariikides. Õpilaste üldarv alg- ja keskkoolides pidi tõusma 40 miljonile revolutsioonieelse Venemaa 8 miljoni asemel. Plaani järgi pidi 1942. a. õppima keskkoolis 34 korda enam õpilasi kui enne Oktoobrirevolutsiooni. Kõrgema haridusega spetsialistide arv pidi tõusma 750 tuhandelt 1 290 tuhandele, seega 72%. (Andmed sm. Molotovi aruandest UK(b)P XVIII kongressil.). Kolmanda viisaastaku periood pidi saama klassivaba sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja kommunismile kord-kordse ülemineku perioodiks, kus otsustava tähenduse omandab töötajate kommunistlik kasvatus, kapitalismi säilmete ületamine inimeste — kommunismi ehitajate teadvuses, nagu öeldakse XVIII kongressi resolutsioonis. (2, II köide.)

1940. aastal rajatakse sm. Stalini algatusel riiklik töäjõu reservide koolide süsteem, kuhu kuuluvad: vabriku-tehase õppekoolid (0,5—1-a. õppeajaga noortele 16—17 a. alates) ja tööstus- ning raudteekoolid (2-a. õppeajaga, vastu võetakse noori 14—15 e.-a. 4-kl. haridusega). Need koolid valmistavad ette töölisi tööstusele. 1940. a. detsembris võeti vastu 600 000 noort, kellele avati 15 000 kooli 45 000 õpetaja ning meistriga. 1940—45 on see koolisüsteem andnud tööstusele 2,25 milj. töelist.

7. NÕUKOGUDE KOOL SUURE ISAMAASÕJA PÄEVIL (1941—1945).

Saksa fašistide rünnak Nõukogude Liidule sundis mobiliseerima kõik jõud alatu vaenlase purustamiseks. Kõlas võimas loosung: Kõik frondi heaks! Kõik võidu heaks! Algasid raske võitluse ajad.

Mõnel pool kohtadel sõja esimestel kuudel, osalt ka 1941/42. õ.-a. sügispoolikul kahanes tähelepanu koolile, mistõttu siin-seal nõrgenes õpilaste kooliskäimine ja hakkasid koonduma 8—9—10 klassid. Sellele lisaks tekkis omamoodi kooli minnalaskmise teooria, et „enne sõdime ära; pärast, kui sõda läbi, võtame kooli jälle käsile.“ Mõned tegelased

unustasid, et haridus on see, mis annab teadmised ning võimed paremini korraldada võitlust rindel ja tööd tagalas, et rindevõitleja ja tagalatöötaja hariduslikust tasemest oleneb tema ja järelikut kogu riigi tugevus, et kaasaegne armee vajab haritud noori. Nõukogude valitsus astus sellistele meeleoludele täie kindlusega vastu, seades nõude: sõja ajal ei tohi hoolitsus kooli eest väheneda, vaid peab koguni tõusma. Vastavalt sellele ongi nõukogude valitsus kogu Suure Isamaasõja vältel kooli olukorda lakkamatu hoolega parandanud, mis on teravas kontrastis Saksamaa ja Jaapaniga, kus sõja ajal koolide eest väga vähe hoolitseti. Juba 1941/42. õ.-a. teisel poolel nõukogude haridusala kohalikud organid võivad nentida, et nad on olukorra pereinemed igal pool.

Esimese sõja-ajalise õppeaasta vältel miljonid nõukogude lapsed peavad maha jätma oma kodud ning koolid ja siirduma sügavasse tagalasse. Kuna nõukogude raudteetransport hiiglaslike vedudega oma kõrge organisatoorse taseme ja kolossaalse pargiga hästi toime tuleb, läheb evakueeruvail õpilasil kooliajast kaduma ainult 2—3 nädalat ja nad astuvad oma uutes elukohtades kohe koolidesse, mis siin koosseisult paisuvad, eriti Kirde-Venemaal, Tataris, Baškiirias, Uuralis ja Kesk-Aasias, kus stalinliku rahvuspoliitika vaimus kasvatatud kohalikud lapsed oma uusi kaaslasi soojalt vastu võtavad. Hulk lapsi kaotab sõjamõllus vanemad. Neile saavad uueks koduks nõukogude hiiglasliku tagala väga arvukad lastekodud (igas rajoonis) ja kümned tuhanded töötajate perekonnad. Lapsendatakse palju orbi. Lapsendajate seas on arvukalt õpetajaid.

Sügavas tagalas luuakse juurde palju uusi koole, klasse evakueerunud õpilasile, asutatakse uusi internaate, koolide abimajandeid, luuakse laste abistamise fondid, laiendatakse soojade einete korraldamist koolides.

Sügava tagala koolide õpetajaskond täieneb tugevate jõududega Moskvast, Leningradist, Ukrainast, Valge-Venest, Balti liiduvabariikidest. Pedagoogiline elu ei jää soiku, vaid isegi elavneb. Õpetajaile tuleb suuri ülesandeid juurde väljaspool kooli. Nad esinevad agitaatoritena, ajalehtede toimetajatena, õpilaste organiseerijatena põllutöödele, sõjalise väljaõppe punktide lektoritena, korraldavad koos komсомoliga riiklikke aktsioone, nagu riigilaenude realiseerimist ja teisi kampaaniaid.

Järgmisel, 1942/43. õ.-a. on nõukogude kool juba täiesti „harjunud“ sõja-aegse olustikuga, mis salgamatult tekitas koolile palju raskusi, nõrgestas tema töö edukust.

Sõja-aastail oli koolidel mitmesuguseid raskusi. Meesõpetajad siirdusid sõjaväkke, kooli tuli palju algajaid, pedagoogilise ettevalmistuseta õpetajaid (VNFSV-s moodustavad nad 40% alg- ja mittetäielike keskkooli õpetajate üldarvust). Raskusi tekitas koolisunduse jäägitu

läbiviimisega, sest kodus, perekonna meesliikmete siirdumisega Puna-armeesse, oli vaja laste tööjõudu. Tekkis raskusi koolimajade kütmisega, õpilaste varustamises õpikute ja koolitarvetega. Tuli kannatada ruumide kitsikust, kuna osa koolimaju läks riigikaitseliste asutuste käsutusse, paljud koolid töötasid mitme vahetusega. Koolide vanemate klasside õppeaeg oli lühem normaalsest, sest õpilased olid abiks põllutööl, eriti sügisel viljakoristamisel jne. Kõik sellised asjaolud ei jätnud muidugi oma negatiivset mõju avaldamast koolitöö tagajärgedele.

Uldiselt aga sõja-aastail nõukogude kool tuli oma ülesannetega toime, tõestades õpetajaskonnas ja noortes peituvat nõukogude inimese sangarlust. Töötati suure kohusetundega. Valitses kindel, julge, võitlejaslik meeoleolu. Ei jäetud raskustele passiivselt alla, vaid võideldi nendega bolševistliku tarmukusega.

Õpilased karastusid karmides oludes, muutusid iseseisvamaks, teadlikumaks elust, omandasid suurema teadlikkuse õppimise väärtusest, said karastuse füüsilises töös, õppisid enam enese eest hoolitsema, suurema tõsidusega suhtuma töösse, abistades täisealisi, olles õppimise kõrval sageli tööil. Õpetajad veendusid, et nad võivad palju enam usaldada õpilasile iseseisvat tööd, julgemini loobuda kartlikust liighoolidusest, mis surmab algatuse ning tegevusrõõmu. Kool omandas kogemuse, et nõukogude patriotism on parimini kasvatatav elavate, konkreetsete patriootiliste tegude kaudu, et kommunistlikku suhtumist töösse saab parimini kasvatada töö enese kaudu.

Miljonid õpilased töötasid kolhoosides ja sovhoosides, põldudel, aedades ja farmides, asusid tööpinkide juurde tehastes ja töökodades, kogusid vanametalli, ravimtaimi, marju, valmistasid kütet jne.

Nõukogude kool oli noortesse kasvatanud austuse ning armastuse igasuguse töö vastu, veendumuse selle tarvilikkusest ja oli suutnud noori vaimustada töösangarlusele. Õpilased abistasid kodumaad tulise noorusliku innuga. Kool kasvas neis igatsuse sangarluse järele, usu nõukogude rahva jõusse ning võitmatusse. Kool seadis oma ülesandeks kasvatada noori võitlusele ülevate ideaalide, au ning vabaduse eest, orjuse ning sunnitöö vastu, mida tõid hitlerlikud anastajad. Hinnatavat abi kodumaale osutasid eriti tööjõudude reservide koolid, kelle õpilased töötasid tehastes, kaevandustes ja raudteel ülima ennastalgavusega ja löid palju ainelisi väärtusi, muuseas 6 milj. miini ja 25 milj. relvade detaile.

Sõda nihutas esile rea nõudeid ning uuendusi kooli kasvatus- ning õppetöös.

Koolis tõusis kasvatuslikul alal esikohale kasvatatavate omaduste harjutamise (sisseharjutamise) meetod, mida varem rakendati üsna tagasihoidlikult, nüüd aga laialdaselt kasutati, eriti õigete käitumisviiside omakstegemisel.

Kui 1941/42. ja 1942/43. õ.-a. nõukogude kool töötab edasi ennesõja-aegsetel alustel ega võta ette suuremaid muudatusi, siis 1943. a. sügisest peale asutakse julgetele sügavatele uuendustele, kuna kool on stabiliseerunud, nii et on võimeline kahjutult uuega toime tulema, ja teiseks — sõja tingimused on juba küllaldase selgusega näidanud, mis aladel oleks vajalik kooli edasi arendada.

Kõik isamaasõja-aegsed uuendused koolid taotleavad kaht eesmärki: õppe- ja kasvatus- ja õpilaste käitumise paremustamist.

Esimeseks suuremaks uuenduseks, mis esialgu puudutab suuremaid linnu, on loobumine 1917. a. püstitatud ühiskooli põhimõttest ja üleminek lahuskoolile (NSVL RKN otsusega 1943. a. 16. juulist), kui kooliringkonna õpilaste arv seda võimaldab. Ühiskool, tunnistatakse, on oma ajaloolise ülesande täitnud: poiste ja tüdrukute ühisõpetuse tõttu on Nõukogude Liidus täiesti kadunud naissoo alahindamine ja naised on saanud meestega võrdseteks kodanikeks. Seega pole enam vaja ühiskooli. On võimalik sisse seada lahuskoolid, ilma et see nõukogude ühiskonnas tähendaks naissoo vähemat hindamist. Lahuskooli puhul saab paremustada sõjalist väljaõpet poistele (kuna tunniplaani on parem korraldada), saab süvendada distsipliini ja enam arvestada õppe- ning kasvatustöös poiste ja tüdrukute erinevaid huve ning kalduvusi. Lahuskooli sisseseadmine tekitab suure elevuse koolides kui ka õpetajaskonnas. Meeskoolid komplekteeriti võimalikult meesdirektoretega.

Samal 1943. a. sügisel, 3. aug. kehtestati VNFSV-s ühtsed õpilasreeglid ja seati sisse õpilaspilet. Kasvatustöö teljeks oli kogu 1943/44. õ.-a. õpilasreeglite küsimus. Tähtsamaks dokumendiks sel õppeaastal osutub veel VNFSV hariduse rahvakomissari käskkiri distsipliini kõvendamisest koolis (21. märtsil). Kooli ja komsomoli koostöö korraldamise alal kujuneb oluliseks ÜLGNU KK XII pleenumi määrus „Abinõudest kommunistlike noorte töö parandamiseks koolis“ (4, 49—57).

Kõvendati distsipliini koolides, tuues sisse enam sugemeid sõjaväelisest ja A. S. Makarenko kasvatussüsteemist.

Sõja-aastail muudeti õppekavu, neisse rohkesti tuues ajakohast teematikat. Ilmus ka nende õppekavade alusel seisvaid õpikuid.

Neis, samuti ka meetodilises kirjanduses esineb tugevasti sõjaline temaatika, on kõvendatud patriootilist elementi ja sangarlikkuse kasvatust taotlevat materjali, on alla kriipsutatud preisluse ja fašismi kriitikat, on teadmisi enam seotud praktiliste ülesannetega.

Eriti suured edusammud on sõjalise õpetuse korraldamise alal (4, 45—49).

Kooli õppe- ning kasvatustöö süvendamiseks, nõukogude koolile teadusliku baasi loomiseks rajatakse VNFSV Pedagoogiliste Teaduste Akadeemia (asutamise otsus 6. okt. 1943, tegevust algas 8. mail 1944).

Hilisemateks suuremateks uuendusteks kooli alal on koolikohustuse

alguse viimine 8-ndalt eluaastalt 7-le eluaastale (1943) ja küpsuseksa-
mite sisseseadmine keskkooli lõpetajaile koos parimate lõpetajate au-
tasustamisega kuld- ning hõbemedalitega (NSVL RKN 21. juuni 1944. a.
määrusega).

Kogu Suure Isamaasõja vältel hoolitsevad nõukogude valitsus ning
bolševike partei kooli, õpilaste ning õpetajate eest lakkamatult. Õpe-
tajate töötasu tõstetakse 60% võrra (1943), neid varustatakse kõrgen-
datud toidunormidega ja tööstuskaupadega, neile avatakse erikauplusi
ja -sööklaid, varustatakse aiamaaga, seemnetega jne.

Koos ajutiselt okupeeritud territooriumi kord-kordse tagasivalluta-
misega tulevad oma endistesse asukohtadesse tagasi siit evakueeritud
kõrgemad õppeasutused, õppejõud, üliõpilased, koolide õpetajad ning
õpilased, lasteaiad ning lastekodud. Kui 1941—42. a. miljonid neist siir-
dusid itta, siis 1943—44 ja osalt veel 1945 kestab nende pidev tagasi-
vool läände. Tuldi koju, rikkamad võrratute kogemuste poolest, karas-
tatult kõigis mõeldavais raskustes, näinud palju, sõlminud kuumi noo-
russõprusi, töötanud Isamaa heaks selle rasketel aegadel, ja asuti taas-
tama kooli, mille fašistlikud okupandid olid julmalt laostanud.

Saksa fašistlikud vallutajad röövisid paljaks 82 000 kooli, hävitasid
täiesti või osaliselt 334 kõrgemat kooli, viisid laiali ja hävitasid üle
605 teadusliku uurimise instituuti („Pravda“, 1945, nr. 219).

Nõukogude valitsuse ja bolševike partei, kogu avalikkuse, lastevane-
mate, õpetajate ja õpilaste abil on tehtud ja tehakse määratud tööd
koolide taastamise alal.

Nõukogude riik annab haridusele hiigelsummad. 1939. a. lausus
A. V. Võšinski ülevenemaalisel õpetajate aktiivi haridusala juhtivate
töötajate nõupidamisel:

„... mitte üheski riigis ei kulutata koolile selliseid hiigelsummasid,
nagu meie maal! Kus riigis leiame eelarve, milles hariduskulud, nagu
meil, moodustavad 26% riigi kõigist kuludest?!“

NSV Liidu 1945. a. riigieelarves moodustavad hariduskulud 20 591
milj. rubla, mis on 39,9% enam kui 1944. aastal.

Kiires tempos on paranemas haavad ja kool hakkab sammuma tõusu-
teed, millele sõda tõsiseid takistusi tegi.

„Praegusel ajal on nõukogude kooli kõige teravamaks ülesandeks
laste õpetuse ning kasvatus kvaliteedi tõstmise ülesanne, võitlus nõu-
kogude kooli igakülgse tugevdamise, ta töö paremustamise eest,“ mär-
kis UK(b)P KK koolide osakonna juhataja N. Jakovlev oma kirjutuses
„Paremustada õpetajate ettevalmistust“ („Pravda“, 1945, nr. 244).

Kirjandust.

1. Aret, A., Nõukogude kooli kasvatus- ja õppetöö tänapäeva taotlusi. Nõukogude
Kool, 1945, nr. 1/2.
2. ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, часть
I и II, изд. 6-ое. Москва, 1940.

3. Ганелин, Ш. и Голант, Е. Я., История педагогики. Москва 1940, стр. 369—404.
4. Golant, E.-Käis, Joh., Abiks õpetajale. Tallinn, 1945.
5. Колосов, С. Н., Воспитание и образование в средней школе в период Великой Отечественной войны (Библиография 1941—42). Советская педагогика, 1942, № 10.
6. Марков, В. Н., 25-летие советской школы. Советская педагогика, 1942, № 10.
7. Медынский, Е. Н., Содержание учебной работы (планы и программы) советской школы за 25 лет. Советская педагогика, 1942, № 10.
8. Перовский, Е. О., Система школьного образования и борьба за всеобщее обучение в годы гражданской войны и военной интервенции. Советская педагогика, 1939, № 3.
9. „20 aastat nõukogude võimu“. Statistiline koguteos. Moskva, 1937, lk. 102.
10. J. A. Joffe, Sotsialismi ja kapitalismi majanduslik võistlus. Moskva, 1939, lk. 42.

Kirjandusteooria käsitlemisest.

·V. ALTOA.

Kirjandusteooria kursus on õppekavas mainitud seitsmendas klassis. Seda ei tule aga nii mõista, et siia kuuluvaid küsimusi üldse ei riivataks varemini. Kirjandusteoreetilised probleemid on lahutamatud kirjanduse õppimisest. Ja kui me kõneleme ilukirjanduse kursusest, alates viiendast klassist, siis loomulikult tegeldakse sellest klassist alates ka kirjandusteooriaga. Tähelepanekuid tehakse ning mõisteid omandatakse kõigis kolmes klassis. Seitsmendas klassis järgneb kokkuvõtte ning süstematiseerimine.

Missugused probleemid kirjandusteooria alal tuleksid V—VII klassis kõnesse?

Kõigepealt küsimus autorist. Kirjanikkude biograafiate küsimus on kirjandusloo ülesanne ja see ei kuulu 7-aastaku piiresse. Kumatigi ei saa täiesti vältida kõnelust autorist. Mõne vähemtuntud kirjaniku puhul ei tee me küll üldse autorist juttu. Silmapaistvaist kirjanikest omandatagu aga mõni iseloomulikem joon nende elukäigust, tähtsamate teoste nimed ja autori ligikaudne vanus või sünniaeg, kui ta on surnud. Võiksime grupeerida kirjanikke ka teatud vanuse järgi. Näit. 19. sajandi teise poole algul sündisid Kitzberg, Liiv ja Vilde. Viimasel kümnendil Alle, Barbarus ja Semper. Selliselt ligikaudu määratud tähtaega on võrratult hõlpsam meeles pidada. Praegu elavaist kirjanikest, kelle teosed esinevad lugemikes, tuleks teada nende elukoht ja tegevusala. Oluline on, et lapsed tunneksid kirjanike pilte.

Agas kirjjaniku isik huvitab ka kitsamalt kirjandusteoreetiliselt seisukohalt. Kui õpime tundma hõredaidki sugemeid autori eluloost ja sedastame seejuures seostust loetava teose ja keskuse vahel, millest pärineb kirjanik, siis kommenteerime seega teost juba olustikuliselt ning loome algelise baasi järgnevaks kirjanduslooliseks tööks. Õpitavais teoseis konstateerime seda sageli. Eks kajastu „Varjus“ suurel määral Liivi koduümbrus ja inimesed ja eks loonud Kupja-Kaarli meisterliku kuju mõisateenija poeg Vilde. Edasi tuleb vabastada naiiv-realistlikust vaatest õpilased, kes on valmis nägema igas tegelases tegelikust elust

võetud fotokoopiat. Sisendame lastesse mõiste kirjanduslike kujude tüüpilisusest ja loomingulisest sünteesist. Et kui ka teatud kirjanduslikul kujul on oma algkuju, kellest kirjanik on lähtunud, kui ka teoses kujutatud miljöös esineb sugemeid reaalelust, siis ometi ei sea autor endale ülesandeks reprodutseerida või protokollida, vaid kirjanik kasutab tõsielu fakte loominguliste elementidena. Seoses sellega näitab õpetaja, missugune ülesanne ning asend on kirjanikul ning kirjandusel ühiskonnas. Kõiki neid arusaamasid ei anta teoteriseerides, vaid loetud ning läbitöötatud kirjandusliku materjali alusel. Autori ühiskondliku kutsumuse mõistmine baseerugu kirjandusest saadud isiklikel elamusil. Kui jätvavad õpilase külmaks „Vari“, „Mahtra sõda“, „Tasuja“ ja muud teosed, siis ei aita mingid teoreetilised seletused. Kui aga need teosed haaravad õpilast, on autor ka tema kui ühiskonna liikme juures täitnud oma missiooni.

Teoste lugemisel toimub õpilase esimene kohtamine kirjanikuga. Õpetaja ülesanne on seda elamust süvendada ja hoida virgena järgnevas kirjanduslikus töös. See peab eelnema igasugusele ajaloolisele või moraalsele käsitlusele. Mida tugevam on vahetu mulje, seda veenvamad ning huvitavamad on järgnevalt antavad teoreetilised juhised.

Teose sõnastusstiili tundmaõppimine on ala, milles esineb vahest kõige rohkem võnkumisi. Ühelt poolt liialdatakse — nõutakse õpilaselt tühjendava stiililise analüüsi oskust. Teiselt poolt pole haruldane, et kogu küsimusest möödutakse vaikides. Esimene nõue on õpilastele üle jõu. Teine on pärandus endise algkooli kirjanduse käsitlusest. Ilmselt on mõlemad juhud ühekülgsus. Ka endises koolis ei oleks pidanud jätma avamata laste silmi kirjandusteose sõnastuse kujundlikule küljele. Lisaks liialdusele ühes või teises suunas jätab soovida käsitluse metoodiline külg. Oleme näinud õpilasi „välja kirjutamas kõnekujundeid“. Vihikuis on read epiteete, võrdlusi, metafoore. Varemini tehti seda keskkooli vanemais ja keskmises klassis, nüüd aga ka seitsmendas klassis. Kuid leppige, sellised tekstist väljalõigatud kõnekujundid on abstraktsed, kuidagi õhus rippuvad. Nad lakkavad kandmast neid orgaanilisi funktsioone, mis neil on tekstis. Niisugune kõnefiguuride väljakiskumine tekstist on ühekülgselt formaalne ning seda tuleks vältida. Stiilikujunditel on kontekstis oma temaatiline ülesanne täita, selles ühenduses tuleb neid ka käsitella. Epiteet iseloomustab tegelast või annab vajalise tooni teatud loodusekirjeldusele, esemele jne. Ja epiteeti tulebki vaadelda samas seoses, tegelase karakteriseerimisel või pildi hindamisel. Kunstiline keel on ideede ja tunnete kandjaks. Ei piisa, et õpetaja annaks mõiste kujundilise keele elementidest, tal tuleb näidata, millised funktsioonid on antud juhul antud elemendil. Pole oluline tunda võrdlust kui niisugust, vaid esinevat võrdlust just antud kontekstis. Ainult sel puhul saame hinnata ta tabavust, otstarbekust jne. Teeme ülaltoodust järelduse. Mingi teksti stiili vaatlus ei tarvitse olla tühjendav. Ei ole ka vajadust igal analüüsil kõnelda kõikikül-

selt stiilist ja kompositsioonist. Võtkem kõnesse ainult need keele ja kompositsiooni seigad, mida saadakse käsitleda seoses teose sisundiga. Ei ole mingit põhjust etteheiteks, kui õpetaja ei leia käsilolevas teoses midagi erilist ütelda stiilist ja läheb sellest seetõttu riivamata üle. Ikka leidub teinekord ilmekamaid näiteid ja nende juures võib siis peatuda.

Metafoori seletamiseks on ilmekaim ning huvitavaim vahend mõistatuste mõistatamine. Iga mõistatus sisaldab eseme või nähtuse iseloomustuse, kuid see on tahtlikult peidetud metafoorse sõnastuse taha. Mõistatatud mõistatuses avaldub metafoor, mis iseloomustab nähet tabavalt. Vrd. näit. „*Punane koer haugub läbi luise aia*“ või „*Hobu ohjata, mees piitsata, tee tolmuta*“. Et teha mõistatuse abil metafoori olemust veelgi ilmekamaks, laseme ka lapsi endid koostada mõistatusi ja neid mõistatada. Sel viisil saab kujundliku keele tarvitamine oma-seks, sest siin tarvitatakse seda loomungulises protsessis. Ja pealegi baseerub mõistatus just antud stiilivõttel. Kujundliku keele tarvitamine kasvab sel puhul välja kompositsioonilisest vajadusest ega ole seetõttu selliselt külge riputatud, nagu vahel näeme õpilaste töis, kui nad matkivad mõnd eeskujut.

Kuid kujundliku keele kasutamist ei õpita ainult mõistatuste abil. Iga loov kirjand pakub selleks võimalusi. Õpetaja heab hindama laste töis hästi valitud sõnu, antud juhul kohaseima sünonüümi tarvitamist, ilmekaid epiteete ja tabavaid ning uudseid võrdlusi. Nende esinemist tõstab õpetaja välja kirjandite analüüsimisel ja see on ehk parim stiiliõpetus, mis on mõeldav selles eas. Kirjandusteooria õppimisel on parimaks menetluseks, kui kokkukõlastatakse teoste lugemine ning analüüsimine kirjandiõpetusega.

Kompositsiooni käsitlusel kaldutakse sageli piirduma pelga karakteristikaga. Iseloomustamine on vajaline, kuid ainuüksi karakteristika on piisamatu. Vaja on analüüsida ka teose sündmustiku arengut, üksikute episoodide temaatilise ülesande ning omavahelise seostuse küsimust. Peame teadma, et hea kompositsiooniga teoses pole midagi juhuslikku. Ükski element pole „niisama“ toodud. Iga tegelase kõnelus, iga kirjeldus, iga tegevus kannab teatud kompositsioonilist ülesannet. Kõikide elementide ühisülesandeks on viia teos ta lõpplahenduseni. Analüüsides kompositsiooni peamegi avastama teose seesmise struktuuri. Võidakse arvata selle olevat õpilastele üle jõu käivaks. Tegelik töö näitab, et kõik on õpetaja oskuse küsimus. Kuidas asetada küsimusi, kuidas juhtida nägema sündmuste loogikat, kuidas näidata lõpplahenduse sõltuvust peategelase iseloomust jne. Muidugi peavad need probleemid olema õpetajale endale selged. Kes ei ole ise suuteline läbi nägema teose kompositsioonilist struktuuri, see muidugi ei võigi avada õpilaste silma analüüsivaks vaatluseks.

Kuidas tutvustada õpilastele kompositsiooniliste üksuste mõisteid, nagu ekspositsioon, sõlmitus, kulminatsioon, pööre ja lõpplahendus? Definiitsioone on parem vältida, need oleksid liiga abstraktsed. Piir-

dume kirjeldustega. Mõisted ise selguvad mõne teose kompositsiooni vaatlusel. Seejuures ei aseta me ülesannet: selgitada antud teose kompositsioonilisi üksusi, vaid need peavad selguma arutluse käigust analüüsi tulemustena.

Ilmekaimalt avalduvad kompositsioonilised üksused dramaatilises žanris. Võime oma ülesande lahendamiseks kasutada „Libahunti“. Kuigi nimetatud teost ei loeta vahest tervikuna, siiski saab sündmustiku käik käsitluse kestes õpilastele tuttavaks. Mida pakub siis esimene vaatus kompositsiooniliselt. Tegevust on selles äärmiselt vähe. Vaataja saab ainult vastuse küsimustele kes, kus, millal ja miks? Pikemalt: kes on tegelased, kus toimub tegevus, missugust aega kujutellakse ja miks on olukord niisugune. Teises vaatuses näeme (jätame kõrvale kompositsioonilised detailid), kuidas sõlmub võitlus tegelaste kolmnurga Tiina—Margus—Mari vahel. See võitlus tõuseb järsku hariastmele kolmandas vaatuses, kui jaanitulelised tõukavad endast eemale Tiina. Neljandas vaatuses sünnib pööre Tiina metsaminekuga ja viimane vaatus toob lõpplahenduse Tiina surma näol. Selline käik on lastele täiesti arusaadav. Nüüd kirjutatakse tahvlile järgmine kokkuvõte:

„LIBAHUNDI“ KOMPOSITSIOON.

I vaatus tutvustab lugejat tegelastega (Tammaru perega) ja näitab, kus ja millal toimub näidendi tegevus — see on näidendi ekspositsioon.

II vaatuses tekib võitlus tegelaste (Tiina-Margus-Mari) vahel — sõlmitus.

III vaatuses jõuab tegevuse pinge kõrgeimale, kui kõik jaanitulelised hülgavad Tiina — kulminatsioon.

IV vaatuses lahkub Tiina, eemale tõugatuna ka kodurahvast, metsa — pööre.

V vaatuses sureb Tiina teiste ebausku ning vihkamise ohvrina — see on näidendi lõpplahendus.

Kokkuvõtte kirjutavad õpilased enda kirjandusvihikuisse. Nii ongi saadud mõiste kompositsioonilistest üksustest. Küll definitsioonita, kuid näidete tõttu arusaadav. Siis teeb õpetaja viiele õpilasele ülesandeks mõneminutilise ettevalmistuse järele jutustada teose ekspositsioonist, sõlmitusest, jne.

Tuleb õppida nägema kompositsioonilisi üksusi ka eepilistes teostes, kus need on küll raskemini eristatavad. Ekspositsioon võib olla mõnel juhul ainult paarirealine, võib olla antud hiljemini, võib aga sootuks puududa. Suhteliselt hõlpsasti saab jälgida kompositsiooni „Varjus“.

Järgmiseks ülesandeks on vaadelda teose üldtemaatilisest aspektist tegelaste omavahelisi suhteid, nende sarnasust, kontraste. Autor kasutab neid võtteid stseenide ja tegelaste väljatõstmiseks ning ilmestamiseks. Näit. saavad Veni-Villem ja Räpsi-Rein reljeefseiks oma kontrastsuse tõttu. (Uldse on Liiv rakendanud „Varjus“ ohtrasti kontrastsuse printsiipi: vanaparuni jõhkruks ja Hugo humaansus, Helene ja Adelheid.)

Kirjandusteooria kursus näeb ette ka kirjanduslike žanride olemusmõiste ja tähtsamate liikide tundmist. Eri žanres avaldub kirjanduslik mõte erineval viisil ning kujul. Tutvu-

mine nendega avab õpilasele lähenemisalused teostele, nagu need on kujunenud aegade kestes kirjandusteaduses. Eri liikide iseloomustus järgneb teksti analüüsile. Ei saa kõnelda näit. novellist, kuni pole tutvutud sellega rea näidete järgi ning seletatud tähelepanekute alusel nimetatud liiki kuuluvate teoste kompositsioonilist omapära. Mõisted saadakse üksiktähelepanekute summeerimise tulemusena. Rangeist definitsioonest loobume, neid asendatagu kirjeldavate iseloomustustega. Õpilast tuleb õpetada iseloomustama kõnesolevat žanri, kasutades terminoloogiat ning toetudes näiteile. Näit. kõneldes „Mahtra sõjast“ kui romaanist teadku õpilane, kuidas sellele teosele läheneda. Et see on realistlik laiahaardeline pilt kunagisest eesti maaühiskonna elust, keeruka intriigiga, milles sündmused ei kulge ühe ahelikuna, vaid hargnevad kõrvalharudeks ja kus peategelase kõrval esineb hulk kõrvaltegelasi, kellede tegevus toob juurde uusi takistusi ja võitlust nende ületamiseks. See ei ole mingi romaani definitsioon, kuid ligikaudu säärast osaku õpilane romaani kohta ütelda. Need teadmised näitavad talle, kuidas läheneda romaanile, kuidas seda analüüsida. Samuti mõtelgem, mida ütleksime muinasjutu kohta või draamast. Pole vaja täpset piiritletu, küll aga olgu selge pilt teose olemusest. Draama määratakse väliselt ta dialoogilise vormi järgi. Aga on see juba draama, kui paneme lugema kaks last jaotatud osadega kahe tegelase kõnet? Ei ole. Seda tunnevad õpilasedki hõlpsasti. Olgu tegemist „Libahundiga“, „Kapsapeaga“ või mõne muu dramaatilise teosega, — kergesti taipavad lapsed ühe olulise tunnusena pingset, keskendatud võitlust tegelaste vahel, siis tegevust ja veel, et teos on kavatsatud lavalisele ettekandele jne. Kui seda kõike ka ei võeta kokku napolisõnaliseks definitsiooniks, siiski mõiste omandamine ei ole 12—14-aastaselt lastel üle jõu. Samuti otsime ka teiste liikide iseloomulikud tunnused ja sõnastame need lastekohaselt.

Väljaandja : ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja RK „Pedagoogiline Kirjandus“. Vastutav toimetaja J. Seilental. Tegev toimetaja J. Käis. Toimetuse aadress : Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 12. novembril 1945. MB-03668. Trükkimisele antud 1. detsembril 1945. Trükipoognaid 4. Trükiarv 3700. Trükikoja tellimise nr. 1078 Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn.

На эстонском языке „Ньюкоуде Коол“ (Советская школа),
орган Наркомпроса ЭССР.

Ilmub üks kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla, 12 kuud — 60 rubla.

4845

Rbl. 5.—

22